

Lihona

**Ko 'Ene 'Alo'ofa
Fakaofó, p. 10, 12**

**Ko e hā kau ka 'alu ai ki he
Semineli? p. 20, 46, 48**

**Ngaahi Mātu'a, Tuku ha
Taimi ke Talanoa ai mo
Ho'omou Fānaú, p. 34**

**Fānau, Talanoa mo Ho'o
Mātu'á, p. 58**

FAKA AONGAI I HE ANGALELEI 'A MINNEAPOLIS (MINNESOTA, USA) INSTITUTE OF ARTS, THE PUTNAM DANA MCMILLAN FUND, 'IKAI INGOFLUA KE HIKI HANO TATAU

Ko e Hono Fakafisinga'i 'e Pitá, fai 'e Gerrit van Honthorst

*“Ka na'e mamata kiate ia [Pita] 'a e kaunanga 'e toko taha 'i he'ene nofo
ofi ki he afi, . . . mo pehē, Na'e ['ia Sīsū] foki 'a e tangatā ni.*

“Pea fakafisi ia 'o pehē, 'E fefine 'oku 'ikai te u 'ilo ia.

*“Pea toe si'i mo e mamata kiate ia 'a e tokotaha kehe, 'o ne pehē, 'Okú ke 'onautolu foki,
Pea pehē ange 'e Pita, 'E tangata, 'oku 'ikai.*

“Pea . . . lea fakapapau 'a e tokotaha, 'o pehē, Ko e mo'oni na'e 'iate ia foki 'a e sianā ni. . . .

“Pea pehē ange 'e Pita, 'E tangata, 'oku 'ikai te u 'ilo 'a ia 'okú ke lea ki ai.

Pea fakafokifā pē . . . na'e 'u'ua 'a e moá. . . .

“Pea 'alu kitu'a 'a Pita, 'o tangi mamahi” (Luke 22:56–60, 62).

NGAAHI PŌPOAKÍ

4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluaki: "Kuó Ne Toe Tu'u"—ko e Fakamo'oni 'a ha Palōfita
Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson

7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: 'Ofa'i, Tokanga'i, mo Fakamālohia

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

12 Ko e Fakalelei pea mo e Fononga Fakamatelié
Fai 'e 'Eletā David A. Bednar
Ko e founga 'oku fakamālohia ai kitautolu 'e he Fakalelei ke tau fai lelei pea angalelei pea ngāue 'o mahulu hake he me'a 'oku tau faka'amua mo malavá.

20 Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o e Semineli
Fai 'e Brittany Beattie

26 Ko ha Fatongia ki ha Papi Ului
Fai 'e Helena Hannonen
Na'a mau fai mo hoku fāmili ha ngaahi feilaulau lahi ke fakahoko hoku fatongia ko ha tokotaha tā piano 'a e koló, ka 'oku ou fiefiá he na'a mau lava 'o fai ia.

30 Ko e Ngāue 'a e Fakataha Alēlea Faka-Uōtí
Fai 'e LaRene Gaunt
Ko hai 'oku kau 'i he fakataha alēlea fakauōtí, pea ko e hā e ngāue 'oku nau fakahokó?

NGAAHI POTUNGĀUÉ

8 Kí'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Epeleli: Ako Lahi Ange mei he Konifelenisi Lahí
Fai 'e Michael Barber mo David Marsh

10 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: 'Alo'ofa Fakaofó
Fai 'e Kristen Nicole Cardon

34 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmili: Tuku ha Taimi ke Talanoa Ai mo Fakafanongo
Fai 'e Rosemary M. Wixom

38 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

74 Ngaahi Ongongo 'o e Siasí

79 Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí

80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki: Ko e 'Amanaki Lelei 'i he Fakalelei
Fai 'e Písope Richard C. Edgley

'I HE TAKAFÍ
'I mu'á: 'Oua Na'a Ala Kiate Au, tá 'e Minerva Teichert, faka'aonga 'i tu'unga he angalelei 'a e Brigham Young University Museum of Art. 'I muí: To'o mei he Vakai ki Holu Ongo To'ukupú, tá 'e Jeff Ward.

42 'Oku 'Ilo'i 'e he Taha Kotoa 'a Peleki
 Fai 'e Adam C. Olson
Na'e hoko e sai'ia 'a Peleki 'i he pasiketipoló ko ha 'ahi'ahi mo ha tāpuaki.

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fūfuu'i 'i he makasini ko 'ení. Me'a ke 'ilo a'i: Fili 'a e peesi totonú.

46 Ngaahi Fehu'i mo e Tali
Ko e hā te u toe 'alu ai ki he semineli kapau 'oku ou lava pē au 'o ako 'a e folofolá?

48 Ko e hā kau ka 'alu ai ki he Semineli?
'Oku lea ha kau palōfita 'e toko fitu 'o fekau'aki mo e ngaahi tāpuaki 'o e semineli.

50 Ko e Semineli 'i he Vaotā 'o 'Ekuatoá
 Fai 'e Joshua J. Perkey
Ko e anga hono tokoni'i 'e he semineli ha to'u tupu 'i ha ki'i kolo fo'ou 'oku tokolahi honau kau papi uluí ke ma'u 'enau fakamo'oní, 'ilo mo tui.

52 Ko e Hā 'Oku Hoko Mai hili 'a e Semineli?
 Fai 'e David A. Edwards
Ko hono fakaafe'i 'eni koe ki he 'inisititiutí.

53 'Otu Lea ki he 'Otu Lea:
 2 Timote 3:16-17

54 'Oua na'a 'Auha
 Fai 'e Adam C. Olson
'E hanga 'e he ki'i tokanga si'isi'i mo e teuteu he taimi ní 'o ta'ofi ha ngaahi palopalema lalahi 'amui ange.

57 Pousitaá:
 Ako e Folofolá

48

58 Taimi Fepōtalanoa'aki
 Fai 'e Hilary Watkins Lemon
Na'e loto-mamahi 'a Siosi he me'a na'e hoko he akó, ka na'e tokoni hono talanoa 'i ke ne ongo 'i fiemalie ange.

61 Na'á Ne Maumau'i e Ngaahi Ha'i 'o e Maté
 Fai 'e 'Eletā Patrick Kearon
Na'e pekia 'a e Fakamo'u'i pea toetu'u ka tau lava 'o toe nofo mo 'etau Tamai Hēvaní mo hotau fāmili.

62 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimeli ki 'Api: 'Oku Ako'i Au 'e Sísú Kalaisi Ke u Fili ki he Totonú

64 Mūsiká: 'Oku ou Feinga ke Hangē ko Sísuú
 Fai 'e Janice Kapp Perry

66 Tautehina 'i he Hingoá mo e Tuí
 Fai 'e Heather Wrigley
Ko hono vahevahe 'e ha ongo tautehina 'i Lumēnia 'a e anga 'o 'ena fefakamālohia 'aki 'ena tuí.

68 Fakamo'oni Makehe: Ko e hā Te u Lava 'o Fai ke Muimui ki he Palani 'a e Tamai Hēvaní Ma'akú?
 Fai 'e 'Eletā Richard G. Scott

69 Ko Hoku Ngaahi Tu'unga 'Ulungāanga 'i he Ongongolelei

70 Ma'á e Fānau Īki

81 Ngaahi Fakatātā 'o e Kakai mei he Tohi 'a Molomoná

Ko e makasini fakavaha'apule'anga'eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert H. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Ētita: Paul B. Pieper

Kau 'Etivaisā: Keith R. Edwards, Christoffel Golden Jr., Per G. Malm

Talēkita Pulē: David L. Frischknecht

Talēkita 'o e Ngāue Faka'ētita: Vincent A. Vaughn

Talēkita Fokotu'utu'ū: Allan R. Loyborg

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Ētita Pulē: Jenifer L. Greenwood, Adam C. Olson

Kaungā 'Ētita: Ryan Carr, Susan Barrett

Kau Ngāue Faka'ētita: Brittany Beattie, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, LaRene Porter Gaunt, Carrie Kasten, Jennifer Maddy, Lia McClanahan, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Odekir, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Paul VanDenBerghe, Marissa A. Widdison, Melissa Zenteno

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Pule Mā'olunga ki he Fakatāā: C. Kimball Bott, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Scott M. Mooy

Kau Ngāue ki he Fakatāā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Collette Nebeker Aune, Connie Bowthorpe

Bridge, Howard G. Brown, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita: Vika Taukolo

Kaungā 'Ētita: Siale Hōla

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he ta'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'ekē: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolō.

'Omi 'a e ngaahi fakamatala mo e ngaahi faka'eke'ekē he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he Liahona, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'apule'anga 'i he lea faka-'Alapēnia, 'Amēnia, Pisilama, Kempoutia, Pulukālia, Sepuano, Siaina, Siaina (faka'ainogofua 'i), Koloēsia, Seki, Tenimā'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Esitōnia, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Asilēni, 'Initonēsia, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māselisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silovēnia, Sipeini, Suisalani, Suēteni, Takalokā, Tahiti, 'Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēmi. ('Oku kehekehe pe 'a e tu' o lahi hono pulusi, 'o fakataau mo e lea fakafonua.)

© 2012 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e totonu fakalao kotoa pe. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatāā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga 'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiāle pe faka'aonga 'i pe 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'atu ai hano fakatapu'apui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala 'i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatāā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu' i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

April 2012 Vol. 36 No. 4. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi 'Initaneti' Liahona.Lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

'Oku lahi ha ngaahi fakamatala 'i he Liahonā ni 'oku nau ako'i mo fakamo'oni ki he Fakamo'uí. Ako lahi ange 'o kau kiate la 'i he JesusChrist.Lds.org.

MA'Á E TO'U TUPÚ

'Oku lahi ha ngaahi fakamatala 'i he Liahonā ni 'oku fakamatala ki he ngaahi tāpuaki 'o e semineli (vakai, peesi 20–25 mo e 46–53. Ke ako lahi ange ki ai, vakai ki he seminary.Lds.org.

MA'Á E FĀNAÚ

Ke fanongo ki he hiva "'Oku ou Feinga ke Hangē ko Sisuu"' (vakai, peesi 64–65, hū ki he liahona.Lds.org.

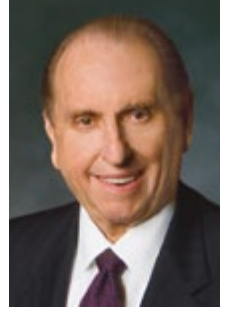
NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafofonga 'i 'e he ngaahi mata'ifika 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatala.

- Ako folofolá,** 53, 57, 68
- 'Alo'ofá,** 10, 12
- 'Amanaki lelei,** 80
- Fakalelei,** 4, 12, 61, 62, 80
- Fāmilí,** 34, 42, 58, 66
- Fetu'utakí,** 34, 58
- 'Inisititiuti,** 52
- Konifelenisi lahi,** 8
- Lotú,** 41
- Mūsiká,** 26, 64
- Ngaahi fakataha alēlea,** 30
- Ngaahi fatongia faka-Siasí,** 26, 30
- Ngaahi tu'unga mo'ui,** 69
- Ngāue fakafaifekau,** 42
- Semineli,** 20, 46, 48, 50
- Sisū Kalaisi,** 4, 10, 12, 61, 64, 70
- Talangofuá,** 54
- Teuteú,** 54
- Toetu'ú,** 4, 61, 62, 70
- Tohi 'a Molomoná,** 38
- Ue 'i fakalaumālie,** 39, 40

'I HO'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasí 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.Lds.org.

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

Kuó Ne Toe Tu'u

KO E FAKAMO'ONI 'A HA PALŌFITA

Na'e fakahā 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, kuo toe tu'u 'a Sīsū 'o Nāsaletī mei he maté, "Ko ha ui 'eni ki he kau Kalisitiane kotoa pē ke nau ngāue. 'Oku 'omi 'e hono mo'oni 'o e Toetu'ú ki he tokotaha kotoa pē 'a e melino ko ia 'oku mahulu atu 'i he mahino 'oku tau ma'ú" (vakai, Filipai 4:7).¹

Ko e vahevahe 'e Palesiteni Monisoni 'a 'ene fakamo'oni mo e hounga 'ia he Toetu'ú 'a e Fakamo'uí peá ne fakahā 'i he ngaahi leá ni 'e toe mo'ui kotoa e fānau 'a e Tamaí na'e ha'ú ki māmaní, he kuo ikuna 'i 'e he 'Aló 'a e maté.

Mo'ui hili 'a e Mo'ui Fakamatelié

"Oku ou tui he 'ikai lava ke mahino kakato ki ha taha 'a hono mahu'inga 'o e me'a ne fakahoko 'e Kalaisi ma'a-tautolu 'i Ketisemani, ka 'oku ou fakamālō he 'aho kotoa 'o 'eku mo'uí ko 'Ene feilaulau fakalelei ma'atautolú.

"Na'á Ne mei lava pē ke tafoki he momeniti faka'osí. Ka na'e 'ikai ke Ne fai ia. Na'á Ne hā'ele hifo ki lalo 'i he ngaahi me'a kotoa kae lava ke Ne fakahaofi e ngaahi me'a kotoa pē. 'I He'ene fai iá, na'á Ne 'omi ai e mo'uí kiate kitautolu, 'o mahulu atu ia he mo'ui fakamatelié. Na'á Ne fakahaofi kitautolu mei he Hinga 'a 'Ātamá.

"Oku ou fakamālō kiate Ia 'aki hoku lotó kotoa. Na'á Ne ako'i mai 'a e founga ke tau mo'ui aí. Na'á Ne ako'i mai 'a e founga ke tau mate aí. Na'á Ne fakapapau'i mai 'a hotau fakamo'uí."²

Ko Hono Tatala Atu e Fakapo'uli 'o e Maté

"I ha taimi 'e ni'ihí, 'i he taimi 'o e puke lahí mo e tōtu'a 'o e mamahí, 'oku hangē leva 'a e maté ia ko ha 'āngelo 'o e 'alo'ofá. Ka ko e taimi lahi, 'oku tau fakakau-kau ko e maté ko e fili ia 'o e fiefia 'a e fa'ahinga 'o e tangatá.

"Ko e maama pē 'o e mo'oní te ne lava 'o tatala 'a e fakapo'uli 'o e maté. Na'e folofola 'a e 'Eikí, 'Ko au ko e toetu'ú mo e mo'uí. Ko ia 'oku tui kiate aú, ka ne mate ia

'e mo'ui pē ia: Pea ko ia 'oku mo'ui mo tui kiate aú, 'e 'ikai 'aupito mate ia.'

"Ko e fakapapau—mo e fakamo'oni mā'oni'oni ko 'eni—'o e mo'ui hili 'a e maté, 'e lava ke tau ma'u ai ha nonga 'o hangē ko e tala'ofa 'a e Fakamo'uí 'i He'ene fakalotolahi'i 'Ene kau ākongá: "Oku ou tuku 'a e melinó kiate kimoutolu, ko 'eku melinó 'oku ou foaki kiate kimoutolú: 'oku 'ikai hangē ko e foaki 'a māmaní, 'a 'eku foaki kiate kimoutolú. 'Oua na'a mamahi homou lotó, pea 'oua na'a manavahē ia."³

'Oku 'ikai 'i Heni Ia

"Na'e toe mo'ui hotau Fakamo'uí. Kuo fakahoko 'a e me'a nāunau'ia, fakafiemālie mo fakanonga taha 'i he hisitōlia kotoa 'o e tangatá—ko hono ikuna 'i 'o e maté. Kuo matafi atu e langa mo e fakamamahi 'o Ketisemani mo Kalevalé. Kuo fakapapau'i mai 'e fakamo'uí 'a e fa'ahinga 'o e tangatá. Kuo toe ma'u e Hinga 'a 'Ātamá.

"Ko e nge'esi fonualoto 'i he pongipongi Toetu'ú ko iá, ko e tali ia ki he fehu 'i 'a Siopé, 'Kapau 'e mate [ha] tangata, 'e toe mo'ui ia?' 'Oku ou talaki atu ki he taha kotoa pē 'okú ne ongona hoku le'ó, 'Kapau 'e mate ha tangata, 'e toe mo'ui ia. 'Oku tau 'ilo ia, he kuo tau ma'u e maama 'o e mo'oni kuo fakahā maí. . . .

"Si'i kāinga 'ofeina, 'e lava ke tau ma'u ha nonga 'i he taimi 'o e faingatá, mei he fakalea 'a e 'āngeló 'i he ['ulu-aki] pongipongi Toetu'ú ko iá: "Oku 'ikai 'i heni ia: he kuó [ne] toe tu'u."⁴

'E Toe Mo'ui 'a e Kakai Kotoa

"Oku tau kakata, 'oku tau tangi, 'oku tau ngāue, 'oku tau va'inga, 'oku tau 'ofa, 'oku tau mo'ui. Hili ko iá 'oku tau mate. . . .

"Pea ne tau mei mate ai pē kapau na'e 'ikai 'a e Tangata 'e toko taha mo 'Ene misioná, 'a Sīsū 'o Nāsaletí. . . .

"Oku ou 'ohake hoku le'ó 'i he kotoa 'o hoku lotó mo

e fakamātoato 'o hoku laumālié, ko ha fakamo'oni makehe, 'o u fakahā oku mo'ui 'a e 'Otuá. Ko Sisū Kalaisi 'a Hono 'Aló, ko e 'Alo Tofu pē Taha 'o e Tamaí kuo Fakatupu 'i he kakanó. Ko hotau Huhu'í Ia, ko hotau Fakalaloa ki he Tamaí. Ko Ia na'á Ne pehia he kolosí ke fakalelei ma'a 'etau ngaahi angahalá. Ko e 'uluaki fua ia 'o e toetu'ú. Koe'uhí ko 'Ene pekiá, 'e toe mo'ui 'a e kakai kotoa pē.”⁵

Ko ha Fakamo'oni Fakafo'ituitui

“Oku ou fakahā 'eku fakamo'oni fakafo'ituitui kuo ikuna 'i 'a e maté, kuo lava 'i 'a hono ikuna 'i 'o fa'itoká. Fakatauange 'e hoko 'o 'ilo'í 'e he kakai kotoa pē 'a e ngaahi folofola na'e fakatoputapu 'i 'e he Tokotaha na'á Ne fakahoko 'ení. Manatu 'i e ngaahi folofola ko 'ení. Tauhi kinautolu 'i homou lotó. Manatu 'i kinautolu. *Kuó Ne Toe Tu'u*”⁶ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. “Kuó Ne Toetu'u,” *Liahona*, 'Epeleli 2003, 7.
2. “I he Māvaé,” *Liahona*, Mē 2011, 114.
3. “Ko 'Eni 'a e Kuongá,” *Liahona*, Sān. 2002, 68; vakai foki, Sione 11:25–26; 14:27.
4. “Kuó Ne Toe Tu'u,” *Liahona*, Mē 2010, 89, 90; vakai foki, Siope 14:14; Mātiu 28:6.
5. “Oku ou 'Ilo 'Oku Mo'ui Hoku Huhu'í!” *Liahona*, Mē 2007, 24, 25.
6. *Liahona*, 'Epe. 2003, 7.

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Hili hono vahevahe e ngaahi lea mei he pōpoaki 'a Palesiteni Monisoní, fakatokanga 'i e fakamo'oni na'á ne fai ki he 'uhinga mo'oni 'o e Toe Tu'ú. Te ke lava ke 'eke ki he kau mēmipa 'o e fāmili e ngaahi fehu'i ko 'ení: “Ko e hā 'ene 'uhinga kiate koe 'a hono fakamo'oni' 'i 'e ha palōfita mo'ui 'a e ngaahi mo'oni ko 'ení he 'aho ní? Te ke fakahoko fēfē ia 'i ho'o mo'ui?” Fakakaukau ke tākaki atu ki ai ho'o fakamo'oni.

TO'U TUPÚ

Te u Toe Mamata Kiате Ia

Fai 'e Morgan Webecke

Na'e 'ai 'e he tangata'eikí ke mau ongo'i 'e kimautilu 'oku mau makehe. Na'á ne 'ofa 'iate kimautilu pea fa'a fakamolemole. Na'á ne fai hono lelei tahá ke fakapapau'i 'oku mau fiefia, pea ne fakamahino'i 'okú ne fie ma'u ke mau ma'u 'a e lelei tahá. Na'á ku fu'u 'ofa lahi 'iate ia.

Na'e mālōlō 'eku tangata'eikí 'i ha fakatu'utámaki 'i he'eku kei kalasi onó. Na'á ku fu'u loto-mamahi mo'oni mo hoku fāmilí. Ko e fu'u mole lahi ia ki homau fāmilí. Ne u fakafalala ki he tangata'eikí he ko ia ne u fakafalala ki aí, ko e tokotaha ia ne u kumi tokoni mei ai he'eku faingata'a'ia. Hili 'ene mālōlō ne 'ikai ke u kumi ha tokoni, ka ne u fakatoka e 'itá mo e mamahí. Ne u fakakaukau ko e fehālaaki ia 'a e 'Otuá. Ne 'ikai ke u toe lau folofola mo fai 'eku lotú. Ne u kei 'alu pē ki he lotú koe'uhí ko e me'a ia ne loto e fine'eikí ke u faí. Na'á ku feinga ke fakamama'o mei he'eku Tamai Hēvaní.

Ko e toki fuofua taimi 'eni ke u 'alu ai ki ha kemi 'a e Kau Finemuí. Ne u sai'ia he fe'iloaki mo e kaungāme'a fo'ou, ka na'e 'ikai pē ke lau 'eku folofolá. Na'e fai ha'amau fakataha fakamo'oni 'i he pō faka'osi 'o e kemi. Ne u ongo'i ha me'a ne fuoloa 'eku ta'eongo'i: 'a e Laumālié. Ne u tangane'ia he tamaiki fefine ne nau tu'u hake 'o fai 'enau fakamo'oni, ka na'á ku tangutu pē he na'á ku fakakaukau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'aku fakamo'oni. Ka na'e fakafokifā pē 'eku ongo'i ke tu'u ki 'olunga 'o fakamo'oni. Ne u fakaava hoku ngutu, 'o fifili pe ko e hā e me'a te u lea 'akí. Na'á ku pehē pē ne u fiefia ke kau he kemi 'a e Kau Finemuí. Pea faka'ohovale 'eku pehē 'oku ou 'ilo na'e pekia 'a Sīsū Kalaisí koe'uhí ko au pea 'oku 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate au pea 'oku mo'oni 'a e Siasí.

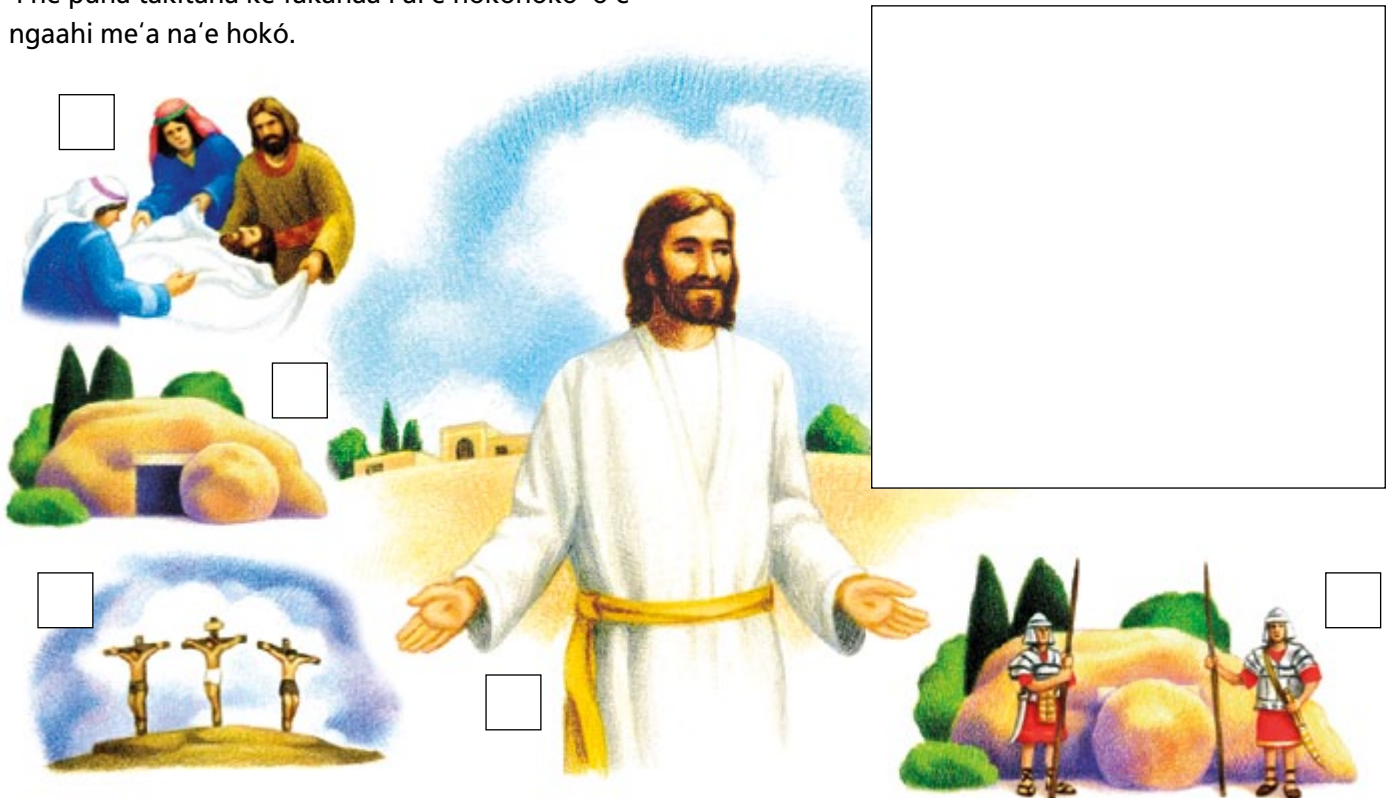
Na'e fakafonu 'aki au ha ongo'i nonga fakafo. 'Oku ou fakamālo ko e me'a ne u a'usiá he 'oku ou 'ilo'i te u toe sio ki he'eku tamai koe'uhí ko e Fakalelei mo e Toetu'u 'a e Fakamo'uí.

FĀNAÚ

'Okú Ne Mo'ui!

Oku ako'i 'e Palesiteni Monisoni te tau toe mo'ui kotoa, he na'e pekia pea toetu'u 'a Sīsū Kalaisi. Sio ki he ngaahi fakatātā 'i laló. Hiki ha mata'ifika 'i he puha takitaha ke fakahaa'i ai e hokohoko 'o e ngaahi me'a na'e hokó.

Koe'uhí he 'oku mo'ui 'a Sīsū Kalaisi, 'e lava ke fakataha 'a e ngaahi fāmilí 'o ta'engata. Tā ha fakatātā ho fāmilí he puha 'i laló.

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'enī, pea alea'i ia mo e kau fafine 'okū ke 'a'ahi ki ai 'o ka fe'unga ke fakahoko. Faka'aonga'i e ngaahi fehu'i ke tokoni atu ki hono fakamālohia e kau fafine' pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofā ko ha konga longomo'ui 'o ho'o mo'ui.

'Ofa'i, Tokanga'i, mo Fakamālohia

'O ku hangē pē 'a e kau faiako 'a'ahí ko e Fakamo'uí 'o tokoni'i tahataha e fakafo'ituituí (vakai, 3 Nīfai 11:15). Te tau 'ilo 'oku ola lelei 'etau ngāue ko e kau faiako 'a'ahí 'i he taimi 'oku pehē ai e kau fafine: (1) 'oku tokoni'i au 'e he'eku faiako 'a'ahí ke u tupulaki fakalaumālie; (2) 'Oku ou 'ilo 'oku tokanga mo'oni 'eku faiako 'a'ahí kiate au mo hoku fāmili; pea (3) kapau 'e 'i ai ha'aku palopalema, 'oku ou 'ilo'i 'e ngāue ki ai 'eku faiako 'a'ahí 'o 'ikai tatali ke toki talaange.¹

'E lava fēfē 'e kitautolu kau faiako 'a'ahí ke 'ofa'i, tokanga'i, mo fakamālohia ha fefine? Ko e ngaahi fokotu'u 'eni 'e hiva 'oku ma'u 'i he vahe 7 'o e *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* ke tokoni ki he kau faiako 'a'ahí 'i he'enau tokoni ki honau ngaahi tokouá:

- Lotua faka'aho ia mo hono fāmili.
- Feinga ke ma'u ha ue'i fakalaumālie ke ne 'ilo'i lelei ia mo hono fāmili.
- 'A'ahi ma'u pē kiate ia ke 'ilo'i pe 'oku fēfē pea fakafiemālie'i mo fakamālohia ia.
- Fetu'utaki ma'u pē mo ia 'o fakafou 'i he ngaahi 'a'ahi, telefoni, faitohi, 'i-meili, fetohi'aki he telefoní, mo e fanga ki'i ngāue anga'ofa íkí.
- Fakafe'iloaki ki ai he ngaahi fakataha 'a e Siasí.
- Tokoni kiate ia kapau 'oku hoko ha fakatu'utāmaki, puke pe ko ha fie ma'u fakatu'upakē kehe.
- Ako'i kiate ia 'a e ongoongolelei mei he folofolá mo e Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí.

- Ue'i fakalaumālie ia 'aki e hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei.
- Lipooti 'ena tokoní ki ha taki 'o e Fine'ofā pea pehē ki he tu'unga fakalaumālie mo fakatu'asino 'o e fefiné.

Mei he Folofolá

Luke 10:38–39; 3 Nīfai 11:23–26; 27:21

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Julie B. Beck, "Me'a 'Oku ou Faka'amu Ke Mahino Ki Hoku Makapuna Fefiné (mo e Makapuna Tangatá) Fekau'aki mo e Fine'ofā," *Liahona*, Nōv. 2011, 112-13.
2. *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* (2011), 130.
3. *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 138.
4. Brigham Young, "Remarks," *Deseret News*, Oct. 15, 1856, 252.
5. Vakai, *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 42.

Ko e Hā Te u Lava 'o Faí?

1. 'E lava fēfē ke u 'ilo e me'a 'oku fie ma'u 'e he'eku kau fafine?
2. 'E anga fēfē hano 'ilo'i 'e he'eku kau fafine 'oku ou tokanga mo'oni kiate kinautolú?

Tuí, Fāmili,
Fakafiemālie

Mei Hotau Hisitōliá

"Kuo hoko 'a e faiako 'a'ahí ko ha vaka mo'ó e kau fafine Siasí he funga 'o e māmaní ke nau 'ofa, tanumaki mo tokoni—pea mo 'ngāue 'o fakatahu mo e ngaahi ongo'i 'ofa kuo fakatō 'e he 'Otua 'i [hotau] lotó,' 'o hangē ko ia ne ako'i mai 'e Siosefa Sāmítá."²

Na'e fakamatala'i 'e ha fefine ne toki mālōlō hono husepānití 'a 'ene ongo faiako 'a'ahí 'o pehē: "Na'á na fakafanongo. Na'á na fakafiemālie'i au. Na'á na tangi fakataha mo au. Na'á na fá'ofua kiate au. . . . [Na'á na] tokoni ke u mavahe mei he loto fo'í mo e loto mafasiá 'i he ngaahi fuofua māhina 'o e ongo'i tuēnoá."³

Ko e founga 'e taha e tokoni 'oku fai ia he ngaahi ngāue fakatu'asinó. 'I he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 1856, na'e fakahaa'i ai 'e Palesiteni Pilikihami 'longi 'oku faingata'a'ia he sinoú ha kau paionia ne toho tangata 'enau salioté pea 'oku nau mama'o 'aki ha maile 'e 270-370 (km 'e 435-595). Na'á ne ui leva e Kāingalotu 'i Sōleki Sítí ke fakahaofi kinautolu pea "tututaha e tokangá ki he ngaahi me'a ko ia 'oku tau ui ko e fatongia fakatu'asinó."⁴

Na'e tohi 'e Lusi Misevi Sāmíta 'o pehē, na'e vete 'e he hou'eiki fafine honau 'ū piva lotó mo e sitōkení 'i he tāpanekalé pea fa'o ia ki he 'ū salioté ke 'ave ki he kau paionia ne ma'u 'e he momokó. Ne nau hoko atu 'o tānaki ha nāunau mohenga mo e vala ma'a-nautolu 'e tū'uta ange kuo sí'i ha koloa ke nau kei ma'ú. 'I he taimi na'e tū'uta ange ai e kau fononga toho salioté ko 'enī, na'e fonu ha fale he loto koló 'i he "nāunau ke tokoni'i 'aki kinautolú."⁵

Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Epeleli

"Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eiki, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pē ko e fai ia 'i hoku le' o pē 'o okú pe 'i he le' o 'o 'eku kau tamaio'eiki, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

Ako Lahi Ange mei he Konifelenisi Lahí

Fai 'e Michael Barber mo David Marsh

Potungāue Nāunau Fakalēsóni

Neongo 'etau pehē "ēmeni" he faka'osinga 'o e fakataha faka'osi 'o e konifelenisi lahí, ka 'oku 'ikai ke ngata pē ai 'a e keinanga fakalaumalié ia. 'E lava ke kei hokohoko atu ia 'i he 'etau ako mo faka'oa-nga'i e ngaahi akonaki mei he konifelenisi ko iá. Kuo laui ta'u hono poupu'i mai 'e he kau palófitá ke tau fai e me'a ko iá. Hangē ko 'ení, 'i he 1946 na'e tala 'e Palesiteni Hāloti B. Lī (1899–1973) ki he kāingalotú ke 'ai e ngaahi lea he konifelenisi "ke hoko ia ko e fai fakahinohino ki he 'enau tō'ongá mo e leá he māhina 'e ono ka hokó." Na'á ne fakamatala 'i, "Ko e ngaahi me'a mahu'inga 'eni 'oku 'afio'i 'e he 'Eiki 'oku fe'unga ke fakahaa'i ki he kaka'i ni he 'aho ní."¹

'I he 1988, na'e toe fai mai 'e Palesiteni 'Eselá Tafu Penisoni (1899–1994) 'a e enginaki tatau

'i he 'ene pehē, "Oku totonu ke hangē pē 'a e ngaahi lea 'o e konifelenisi 'oku 'i he Tūhulú ko ho'o ngaahi folofola 'oku ngāue 'aki 'e he Siasí pea toutou lau ma'u pē ia 'i he māhina 'e ono ka hokó."²

'I he faka'osi ko ia 'o e konifelenisi lahí 'o 'Okatopa 2008, na'e toe fakapapu'i mai ai 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a e mahu'inga hono ako e ngaahi lea 'o e konifelenisi. Na'á ne pehē: "Ofa ke tau manatua fuoloa 'a e me'a kuo tau onгона 'i he konifelenisi lahí ni. 'E paaki atu e pōpoaki kotoa pē kuo fai hení, 'i he ongo makasini Ensign mo e Liahona 'o e māhina katu'ú. 'Oku ou tapou kiate kimoutolu ke mou ako ia mo fakalaulauloto ki hono ngaahi akonaki."³

'I ho'o ako mo fakalaulauloto ki he ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi, ko e hā ha me'a te ke

lava 'o fai ke nau toe mahu'inga mālie ange 'i ho'o mo'u'i? Ko e ngaahi fokotu'u 'eni ke tokoni ki ho'o teuteu, ma'u, mo e faka'aonga'i e ngaahi lea fakalaumālie:

Teuteu ke ma'u ha ue'i fakalaumālie. 'Oku tatau ai pē pe 'okú ke sio, fanongo, pe lau e ngaahi lea 'o e konifelenisí, kuo pau ke fakaava ho lotó mo e 'atamaí ki he ue'i fakalaumālie fakalangí. Na'e ako'i 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'e tatau pē pe 'e mālohi fēfē ha me'a 'oku ako'i 'e ha taha lea, ka "ko e kakano 'o ha pōpoaki mo e fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'okú na toki hūfia pē ha lotu kapau 'e fakangofua 'e he taha okú ne tali kinauá ke na hū ange." Na'á ne fakamatala'i ko hono ma'u ko ia 'a e tatakí fakalaumālie "oku fie ma'u [ki ai] ha ivi fakalaumālie, faka'atamai pea mo fakaesino ka 'oku 'ikai ke tali mokomoko pē."⁴

'E lava ke tokoni'i koe 'e he ngaahi fakakaukau'i ke ke mateuteu ke ako'i koe 'e he Laumālie:

1. Tuku ha taimi makehe pea fakatupu ha 'atakai 'oku 'ikai fakahoha'á 'a ia te ke lava ke ma'u ai e ngaahi ue'i fakalaumālie.
2. Fekumi ki ha tatakí fakalangí 'i he lotu.
3. Hiki ha ngaahi fehu'i fakatāutaha pe ngaahi me'a 'okú ke hoha'a mo fekumi ke ma'u ha tali ki ai.

Ma'u ha mahino ki he pōpoaki. 'Oku akonaki, fakamatala, na'ina'i, fakatokanga, mo fakamo'oni e kau palōfita mo e kau 'aposetolo mo'uí. 'E tokoni ke mahino lelei ange kiate koe 'enau ngaahi pōpoaki 'i ho'o vakai'i fakalelei 'enau ngaahi leá. Ko ha ngaahi founa ako lelei 'eni:

- *Fai ha ngaahi fehu'i.* Hangē ko 'ení: Ko e hā e me'a 'oku finangalo e 'Eikí ke u ako mei he pōpoaki ko 'ení? 'Oku anga fēfē hono fakatupulaki 'e he leá ni 'eku mahino ki ha tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei pe ko ha veesi he folofolá?

Ko e hā e ngaahi talanoa 'oku faka'aonga'i ke fakatāta'a'i 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei, pea ko e hā 'oku ou ako meiate kinautolú?

- *Hiki ha fokotu'utu'u fakakaukau.* Tokanga makehe ki he fakakaukau 'a e tokotaha leá. Vahevahe

TOHI IA PEA FAKAKAKAU KI AI

"Pea mahalo te tau manatu'i 'i he ngaahi me'a

kotoa ne tau fanongoá ha kupu'i lea pe ha palakalafi 'e mahu'inga makehe pea takiaki'i atu ki ai 'etau tokangá. Kapau 'e hoko 'eni, 'oku ou fakatauange leva ke tau hiki ia ki ha pepa pea fa'a fakakaukau ki ai kae 'oua kuo tau ma'u hono 'uhingá pea hoko ia ko ha kongá 'o 'etau mo'uí."

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), "Ko ha Loto Mafesifesi mo Fakatomala," Liahona, Sān. 2001, 103.

Ngāue'i e me'a 'okú ke akó. Kapau te ke ako e leá 'i he fa'a lotu, te ke vakai ki he kaunga tonu 'a e pōpoaki ki ho'o mo'uí. Te ke lava ke 'ilo e ngaahi liliu mahu'ingamālie te ke lava ke fa'i 'aki ha'o fai e ngaahi fehu'i hangē ko 'ení, Ko e hā e me'a 'oku finangalo e 'Eikí ke u fai 'aki e me'a 'oku ou akó? mo e Ko e hā e me'a kuó u ako 'e tokoni kiate au 'i hoku fāmilí, ngāue, pe uiui'i faka-Siasí? Hiki e ngaahi fakakaukau 'okú ke ma'u ke 'oua na'a nau ngalo. 'I ho'o fai iá, 'e tatakí fakalaumālie koe ke mo'uí 'aki e ngaahi akonaki pea te ke ma'u e ngaahi tāpuaki na'e tala'ofa maí.

Ko e konifelenisi lahí ko e taimi ia 'oku fakahā mai ai 'e he 'Eikí Hono finangaló kiate koe 'o fakafou mai He'ene kau tamaio'eikí. Na'e ako'i 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985), "Oku totonu ke 'oua na'a toe 'i ai ha tohi makehe mei he ngaahi folofola kuo fakangofua 'e he Siasí 'e toe mahu'inga ange ke tuku 'i ho'o tuku'anga tohi he laipeli fakatāutahá—'o tatau ai pē pe 'oku lelei fēfē hono fa'ú pe mālie fēfē 'ene fakamatalá, ka koe'uhí ko e ngaahi fakakaukau 'okú ne tuhu'i mai 'a e hala ki he mo'uí ta'engatá."⁵ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Harold B. Lee, 'i he Conference Report, Apr. 1946, 68.
2. Ezra Taft Benson, "Come unto Christ and Be Perfected in Him," *Ensign*, May 1988, 95.
3. Thomas S. Monson, "Kae 'Oua ke Tau Toe Fakataha Mai," *Liahona*, Nōvema 2008, 106.
4. David A. Bednar, "Fekumi ki he 'Iló 'i he Tui," *Liahona*, Sepitema 2007, 17, 20.
5. Spencer W. Kimball, *In the World but Not of It*, Brigham Young University Speeches of the Year (May 14, 1968), 3.

fakakongokonga e leá pea hiki ha fakamatala nounou 'okú ne fakamatala'i e tefito'i fakakaukau 'oku 'omi 'i he konga takitaha.

- *'Ilo 'i e ngaahi kongokonga kehekehe 'o e leá.* Fakatokanga 'i e ngaahi me'a hangē ko e tokāteline, folofola, talanoa, fakatokanga, lisi, fakamo'oni, fakaafe ke fai ha me'a, mo e ngaahi tāpuaki na'e tala'ofa mai 'i he talangofua ki he enginaki.
- *Toutou ako e 'ū leá.* 'Oku 'aonga ke tu'o lahi hono ako e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelei ke mahino honau 'uhinga kakató mo hono mahu'ingá. Hiki e ngaahi fakakaukau fo'ou 'okú ke ma'u he taimi kotoa pē 'okú ke ako aí.

Ke lau, mamata, pe fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahí, 'a'ahi ki he conference.lids.org.

'I HE MĀLOHI 'O E 'EIKÍ

“I he'etau tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí pea talangofua ki He'ene ongoongoleleí, pea tau laka 'i he sitepu 'e taha 'i he taimi 'e taha mo tau fakalakalaka ki mu'a 'i he'etau fonongá, pea tau kole ha mālohi, pea [fakaleleí'i] 'etau fakakaukáu mo 'etau ngaahi taumu'á, te tau ikuna 'i he loto'ā 'o e Tauhisipi Leleí. 'Oku fie ma'u ki ai 'a e ako mo e mapule'i mo e ngāue mo e mālohi. Kae hangē ko e lea 'a e 'Aposetolo ko Paulá, "Oku ou fa'a fai 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'ia Kalaisi 'okú ne fakamālohi'i aú.' (Filipai 4:13).”

Palesitani Howard W. Hunter (1907–95), “Ko e Fakatupulaki 'o e Anga Fakalaumālié,” *Tūhulu*, Okatopa 1979, 49.

'Alo'ofa FAKAOFÓ

Fai 'e Kristen Nicole Cardon

'Oku ou fakafalala he 'aho kotoa ki he 'alo'ofa 'a Sīsū Kalaisí.

Na'e talamai 'e he'eku faiako lēsoni fakalotu 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí, “Oku 'ikai ke tau fa'a lea 'o kau ki he 'alo'ofá 'i he'etau ngaahi houalotu he Siasí, ka 'i he'etau hoko ko e kāingalotu 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'oku tau tui ki he 'alo'ofá.”

Ko hono mo'oni, na'e 'ikai ke u manatu 'i 'e au ha lēsoni 'i he Kau Finemuí pe Lautohi Faka-Sāpaté 'o kau 'i he 'alo'ofá, ka na'e foki 'eku manatú ki he'emaui kuaea he ako mā'olungá mo 'emaui hiva 'i e “Alo'ofa Fakaofó [Amazing Grace].”

'Alo'ofa fakaofó! (he ongo faka'ofa'ofa mo'oni!)

Fakahaoí ai ha taha loto-mamahi hangē ko aú!

Ne u hē, ka kuo toe 'ilo au;

Ne u kui, ka kuó u 'ā.¹

Na'e fakamatala 'i he'eku faiakó, “Ko e 'alo'ofá ko e mālohi ia 'o e 'Otuá mei he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí. 'Oku ou vahevahe 'a e 'alo'ofá ki he mālohi 'e fā: toetu'ú, huhu'í, fakamo'uí, mo e fakamālohiá.” Na'á ne hoko atu 'o fakamatala 'i e mālohi takitaha, ka na'e toe foki pē 'eku fakakaukáu ki he ngaahi me'a ne u manatu ki aí.

Na'e 'alu foki e kuaea tatau pē he ako mā'olungá ki Kalefōnia, 'i he USA, ke fe'aui 'i ha katoanga hiva. Ne u puke 'oku te'eki ke fai e 'alú, pea na'e mahino he 'ikai ke u lava 'o hiva he kuaea 'i he katoanga hiva he na'e fā hoku le'ó—pea kapau te u hiva, he 'ikai ke sai 'eku hiva pea na'e toe mamahi foki hoku mongá. Ne u kole ha tāpuaki lakanga fakataula-'eiki mei he'eku tamái pea 'i he 'aho hono hokó ne u lotu ke sai hoku le'ó.

Mahalo pē na'e te'eki ai ke mahino kato kiate au 'i he'eku hiva 'i 'a e “Alo'ofa Fakaofó” 'aki ha le' o kuo sai 'i he katoangá, na'á ku hiva 'aki e mālohi pē ko ia na'á ne fakamo'ui au he 'aho kimu'á. Na'e tāpuekina au he 'aho ko iá 'e he Fakalelei 'a e Fakamo'uí; ko 'Ene 'alo'ofá 'a e tupu'anga hoku fakamo'uí.

“Pea te ne hā'ele atu, 'o kātaki'i 'a e ngaahi mamahi mo e ngaahi faingata'ā pea mo e ngaahi 'ahi'ahi kehekehe kotoa pē; pea 'e fai 'eni koe'uhi ke lava 'o fakamo'oni'i 'a e folofolá 'a ia 'oku pehē te ne to'o kiate ia 'a e ngaahi mamahi mo e ngaahi mahaki 'oku mo'ua ai hono kakai” (Alamā 7:11).

Hili e ako mā'olungá, ne lōmekina au 'e he ngaahi kalasi he kolisí 'i he 'uluaki ta'ú 'o hangē ko e tokolahi 'o e fānau akó pea mo e ngaahi faingata'a 'o e nofo

mavahe mei 'apí pea toe nofo foki mo ha kaungā-
loki 'e toko nima kehe.

Ko e taimi 'eni ne u ako ai ke mahino 'a e
mālohi 'o e 'alo'ofa 'a Kalaisí ke fakamālohia mo
tokoní. Ne fakamoleki pē hoku ngaahi 'ahó he
ngāue mo e akó, ka na'á ku fakafalala ki he lotu
faka'ahó 'a ia ne u kole ai ki he Tamai Hēvaní
ke malava 'o fakakakato e ngaahi ngāue na'e fie
ma'ú. 'I he hokohoko atu e ta'u fakaakó, ne u
'ilo'í 'i he fiefia ne 'ikai ngata 'i he lava ke u ngāue
lelei ka he 'ikai te u faingata'a'ia 'i he'eku ma'u e
mālohi fakamālohia mo e tokoni 'a e Fakalelei 'a
Kalaisí.

*“Oku ou fa'a fai 'a e me'a kotoa pē 'ia Kalaisi
'okú ne fakamālohi 'i aú” (Filipai 4:13).*

Neongo 'oku te'eki ai ke u a'usia e ongo konga
kehe 'o 'Ene 'alo'ofā—'a e toetu'ú pea mo e huhu'
kakató—ka 'oku ou kei fakafalala pē he 'aho taki-
taha ki he Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Na'e fakamo'ui
mo fakamālohia au 'e he 'alo'ofā, ko e mālohi 'o
e 'Otuá mei he Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. 'I he'eku
feinga ke talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá
mo muimui ki Hono finangaló, 'oku ou ma'u ai e
tokoni fakalangi 'oku fu'u mā'olunga 'aupito ia he
me'a te u malavá.

*“Oku 'i he 'alo'ofā 'a homau fakamo'uí, 'o
ka hili 'emau fai 'a e me'a kotoa pē 'e ala fai”
(2 Nīfai 25:23). ■*

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. John Newton, “Amazing Grace,” *Olney Hymns* (1779),
no. 41.

'OKU UESIA FĒFĒ 'ETAU MO'UÍ 'E HE 'ALO'OFA 'A E 'EIKÍ?

'Oku tokoni 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu
'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ke
tali e fehu'i ko 'ení 'i he “Ko e Fakalelei pea mo
e Fononga Fakamatelié” 'i he Liahona ko 'ení he
peesi 12:

- “'Oku finangalo 'a e 'Eikí 'o fakafou mai 'i He'ene
Fakalelei pea mo e ivi 'o e Laumālie Mā'oni'oní,
ke 'oua na'a ngata 'i he'ene *nofo'ia* kitautolu—
ka ke toe 'omi mo ha mālohi ma'atautolu.”
- “'Oku fie ma'u 'a e loto-'aki mo e loto faka-
papau fakatāutahá mo fie ngāue mo e palani
lelei kae malava ke fai ha me'a 'oku faingata'a
mo fokotu'u ha taumu'a, ka ko hono fakakātoa
he 'ikai pē ke fe'unga ia ke tau ikuna'i lelei ai
'a e fononga fakamatelié ni. Ka kuo pau pē ke
tau falala mo'oni ki he 'ngaahi ngāue mā'oni-
'oni, mo e 'alo'ofa, mo e manava'ofa 'a e Mīsaia
Mā'oni'oní' (2 Nīfai 2:8).”
- “'Oku fakamālohia kitautolu 'e he ivi tokoni 'o
e Fakalelei ke tau fai lelei mo hoko 'o lelei pea
ngāue [lahi ange] 'i he'etau fie ma'u fakafo'itu-
tuí mo e me'a fakanatula te tau malavá.”

***Fakakaukau ke hiki 'i ho'o tohinoá pea vahevahe
mo ho fāmili 'a e ngaahi taimi na'á ke ongo'i hono
hanga 'e he 'alo'ofa fai-fakamo'uí 'a e 'Eikí 'o toko-
ni'i mo fakamālohia koe.***

Fai 'e 'Eletā
David A. Bednar

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

Nā'e fakamatala'i fakanounou 'e Palesi-
teni Tēvita O. Makei (1873–1970) 'a e
taumu'a tefito 'o e ongoongolelei 'a
e Fakamo'uí: "Ko e taumu'a 'o e ongoongo-
lelei ke . . . ngaohi e kau tangata angakoví
ke lelei pea ko e kau tangata lelei ke toe lelei
ange, pea ke liliu e natula 'o e fa'ahinga 'o e
tangatá."¹ Ko ia ai, ko e fononga fakamate-
lié ko e fakalakalaka mei he koví ki he lelei

Ko e Fakalelei

PEA MO E FONONGA FAKAMATELIÉ

*'Oku fakamālohia
kitautolu 'e he ivi
tokoni 'o e Fakalelei
ke tau fai lelei mo
angalelei pea ngāue
'o lahi ange 'i he 'etau
fie ma'u fakafō'ituituí
mo e me'a fakanatula
te tau malavá.*

pea lelei ange mo a'usia ha fu'u liliu lahi 'o
e lotó—pea liliu hotau 'ulungāanga tōkiraló
(vakai, Mōsaia 5:2).

Ko e Tohi 'a Molomoná 'a 'etau tohi tu'u-
tu'uni mo e ngaahi fakahinohinó lolotonga
'etau fononga he hala 'o e koví ki he lelei
mo e lelei angé pea feinga ke liliu hotau lotó.
'Oku ako'i 'e he Tu'i ko Penisimaní e fononga
fakamателиé pea mo e fatongia 'o e Fakalelei 'i
hono 'ai ke taufonua e fononga ko iá: "He ko e
tangata fakakakanó ko e fili ia ki he 'Otuá, pea
kuo pehē ai pē ia talu mei he hinga 'a 'Ātamá,
pea 'e pehē ai pē, 'o ta'engata pea ta'engata,
kae 'oua kuó ne talangofua ki he ngaahi faka-
hinohino 'a e Laumālie Mā'oni'oni, *pea li'aki
'a e tangata fakakakanó kae hoko ko ha ta-
ngata mā'oni'oni* 'i he fakalelei 'a Kalaisi ko e
'Eikí" (Mōsaia 3:19; ko e toki tānaki atu hono
fakamamafa'í).

'Oku ou fie taki ho'o tokangá ki ha kupu'i
lea pau 'e ua. 'Uluakí—"li'aki 'a e tangata faka-
kakanó." Ko e fononga ko ia mei he koví ki he
lelei ko e founga pē ia 'e li'aki ai e tangata pe
fefine fakakakano 'iate kitautolú. 'Oku 'ahi'ahi'i
kotoa 'etau mo'uí 'e he ngaahi holi 'o e kakanó.
Ko e ngaahi me'a tofu pē ko ia na'e ngaohi 'aki
hotau ngaahi sinó 'oku natula ke hinga pea 'e
mo'ulaloa ma'u ai pē ia ki he fakatauele 'a e
angahalá, faihalá mo e maté. Ka te tau lava ke
fakatupulaki 'etau malava ke ikuna'i e ngaahi
holi 'a e kakanó mo e fakatauelé "i he faka-
lelei 'a Kalaisí." 'I he taimi 'oku tau fai ai ha

fehālaakí, 'i he'etau maumaufonó mo fai angahalá, te tau lava 'o fakatomala pea hoko 'o ma'a 'i he mālohi e huhu'í 'o e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí.

Uá—"hoko ko ha tangata mā'oni'oni." 'Oku fakamatala 'i 'e he kupu'í leá ni 'a e hokohoko atu mo e konga hono ua 'o e fononga he mo'uí ke 'ai e "tangata ke toe lelei angé" pe 'i hono fakalea 'e tahá, ke hoko ko ha tangata mā'oni'oni. Ko e konga ko 'eni hono ua 'o e fonongá, 'a e fongā ke hiki ai mei he lelei ke lelei angé, ko ha kaveinga ia 'oku 'ikai ke fe'unga ha'atau ako pe ako'í pea 'ikai mahino fe'unga kiate kitautolu.

'Oku ou fakakaukau ko e tokolahi e kāingalotu 'o e Siasí 'oku nau 'ilo lahi ange ki he natula 'o e huhu'í mo hono ivi fai fakama'a 'o e Fakalelei 'o lahi ange ia 'i he'enu 'ilo ki hono ivi fakamālohiá mo e tokoní. Ko e me'a kehe ia ke 'ilo na'e ha'u 'a Sisū Kalaisi ki he māmaní ke *pekia* ma'atoutolu—he ko e konga mahu'inga ia mo e fakava'e 'o e tokāteline 'o Kalaisí. Ka 'oku toe fie ma'u ke tau fakahounga'i e ngaahi fie ma'u 'a e 'Eikí, 'oku fakafou mai 'i He'ene Fakalelei pea 'i he ivi 'o e Laumālie Mā'oni'oni, ke *tōkakano* 'iate kitautolu—'o 'ikai ngata pē he'ene tataki kitautolú kae toe 'omi mo ha mālohi kiate kitautolu.

'Oku 'ilo 'e hotau tokolahi tahá ko e taimi ko ia 'oku tau fai ai ha me'a 'oku halá, 'oku tau fie ma'u ha tokoni ke ikuna'i e ngaahi ha'aha'a 'o e angahalá 'i he'etau mo'uí. Kuo 'osi totongi 'e he Fakamo'uí 'a e mo'uá pea malava ke tau ma'a ai 'i Hono mālohi huhu'í. 'Oku mahino lelei ki hotau tokolahi ko e Fakalelei 'oku ma'á e kau angahalá. Neongo ia, 'oku 'ikai ke u fu'u fakapapau'i pe 'oku tau 'ilo mo mahino kiate kitautolu ko e Fakalelei 'oku toe 'aonga pē ia ki he kau mā'oni'oni—ma'á e kakai tangata mo fafine 'oku talangofuá, tāú, mo mātu'aki tokanga pea 'oku nau feinga ke toe lelei ange mo ngāue faivelenga angé. 'E lava pē ke tau ma'uhala 'o tui kuo pau ke tau fai e fonongá mei he lelei ki he lelei angé pea tau hoko ko ha taha mā'oni'oni 'iate kitautolu, 'o fakafou 'i he'etau loto-to'á mo e loto-lahí, mo e mapule'i kitá, pea mo e fakangatangata te tau malavá.

Ko e ongoongolelei 'o e Fakamo'uí 'oku 'ikai ko 'etau faka'ehi'ehi pē mei hono fai e ngaahi me'a 'oku koví; ka 'oku toe 'uhinga ia ke fai lelei pea hoko ko ha tokotaha lelei. Pea 'oku tokoni e Fakalelei ke tau ikuna'i pea faka'ehi'ehi mei hono fai e ngaahi me'a 'oku koví pea fai lelei pea

angalelei. 'Oku lava ke ma'u e tokoni 'a e Fakamo'uí he kotoa 'etau fononga fakamatelié—mei he koví ki he lelei pea ki he lelei angé pea mātu'aki liliu hotau natulá.

'Oku 'ikai ke u pehē 'oku mavahevahe mo kehekehe 'a e mālohi 'o e huhu'í mo e tokoni 'a e Fakalelei. Ka 'oku fepikitaki e ongo konga ko 'eni 'o e Fakalelei peá na fengāue'aki lelei; 'oku fie ma'u ke na fakatou ngāue he tapa kotoa e fononga 'o e mo'uí. Pea 'oku mahu'inga ta'engata ke tau 'ilo'i ko e *ongō* me'a mahu'inga ko 'eni 'o e fononga fakamatelié—'a hono si'aki 'o e tangata fakakakanó pea hoko ko ha tangata mā'oni'oni, mo fakatou ikuna'i e koví kae hoko 'o lelei—'oku tuki lava pē ia 'i he ivi 'o e Fakalelei. 'Oku fie ma'u 'a e loto'aki fakafo'ituituí, vilitaki fakatāutahá mo e holi mo'oni, palani lelei mo e fokotu'u ha taumu'á, ka ko hono fakakātoá he 'ikai pē ke fe'unga ia ke tau ikuna'i lelei ai 'a e fononga fakamatelié ni. Kuo pau pē ke tau falala mo'oni ki he "ngaahi ngāue mā'oni'oni, mo e 'alo'ofa, mo e manava'ofa 'a e Misaia Mā'oni'oni" (2 Nifai 2:8).

'Alo'ofá pea mo e Ivi Tokoni 'o e Fakalelei

"I he Tikisinale 'o e Tohi Tapú (Bible Dictionary) 'oku tau ako ai ko e 'alo'ofá 'oku toutou ngāue 'aki ia 'i he folofolá ke fakahaa'i ha mālohi pe ko ha fa'ahinga ivi:

"Ko e 'alo'ofá ko ha fo'i lea 'oku toutou 'asi 'i he Fuakava Fo'ou, tautautefito ki he ngaahi tohi 'a Paulá. Ko e tefito'i fakakaukau 'o e fo'i leá ko ha *tokoni pe mālohi faka-Otua*, 'oku ma'u 'i he anga'ofa lahi mo e 'ofa 'a Sisū Kalaisí.

"Oku lava ke toe fokotu'u hake e fa'ahinga 'o e tangatá ki he mo'ui ta'e-fa'a-maté 'i he 'alo'ofa 'a e 'Eiki ko Sisuú, 'a ia na'e malava ia 'e He'ene feilaulau fakalelei, pea ma'u 'e he taha kotoa hono sinó mei he fa'itoká 'i ha tūkunga mo'ui 'oku ta'e ngata. *Pea 'i he 'alo'ofa pē 'a e 'Eiki 'oku lava ke ma'u ai 'e he ni'ihī fakafo'ituituí*, 'i he tui ki he fakalelei 'a Sisū Kalaisí mo e fakatomala mei he'enu ngaahi angahalá, 'a e mālohi mo e tokoni ke fai e ngaahi ngāue lelei na'e 'ikai ke nau malava 'o fai pē 'e kinautolú. Ko e fa'ahinga ivi tokoni 'eni 'o e 'alo'ofá 'oku ne fakafaingofua'i hono ma'u 'e he kakai tangatá mo e fafiné 'a e mo'ui ta'engatá mo e hakeaki'í hili 'enu fai e lelei taha te nau malavá."²

Ko e 'alo'ofá 'a e tokoni faka-Otua pe fakalangi

‘oku fie ma’u mo’oni ‘e kitautolu kotoa ke tau fe’unga ai mo e pule’anga fakasilesitalé. Ko ia ai, ‘oku fakamālohia kitautolu ‘e he ivi tokoni ‘o e Fakaleléi ke tau fai lelei pea hoko ko ha taha lelei pea ngāue ‘o ope atu he’etau fie ma’u fakafo’ituituí mo e me’a te tau malava fakanatulá.

‘I he’eku ako folofola fakatāutahá, ‘oku ou fa’a fakahū ‘a e fo’i lea ko e “ivi tokoni” ‘i he

Tohi ‘a Molomoná he ngaahi sippinga ‘o e kau ākonga mo e kau palōfita na’a nau ‘ilo, ma’u ‘a e mahinó pea liliu kinautolu ‘e he ivi tokoni ‘o e Fakaleléi ‘i hono fakahoko e fononga ko iá. ‘I he faka’au ke toe mahino ange kiate kitautolu ‘a e mālohi toputapu ko ‘ení, ‘e toe lahi mo tupulaki ange ‘etau ‘ilo ko iá ‘o liliu kitautolu ‘i ha founga fakafo.

Ko Nifái ko ha sippinga ia ‘o ha taha na’á ne ‘ilo, ma’u e mahinó pea falala ki he ivi tokoni ‘o e Fakamo’uí. Manatu ki he toe foki ‘a e ngaahi foha ‘o Lihái ki Selusalema ke fakakau mai ‘a ‘Isimeli mo hono fāmilí ki he’e-nau fonongá. Na’e angatu’u ‘a Leimana mo e ni’ihi kehe ‘i he kau fonongá kia Nifai he lolotonga ‘enau foki mei Selusalema ki he feitu’u maomaonganoá, pea na’e fakatokanga ‘a Nifai ki hono ongo ta’oketé ke nau tui ki he ‘Eikí. Ko e kongá ‘eni ‘i he’e-nau fonongá na’e hanga ai ‘e he ongo ta’okete ‘o Nifái ‘o ha’i ia ‘aki ‘a e ngaahi afo pea fakakaukau ke faka’auha iá. Kātaki ‘o fakatokanga ‘i ange e lotu ‘a Nifái: “E ‘Eiki, ke ke fakahaofi mu’a au mei he nima ‘o hoku ongo tokouá, ‘o fakatatau ki he’eku tui kiate koé; ‘io, foaki mai mu’a kiate au ha mālohi

ke u lava ai ‘o motuhi ‘a e ngaahi afó ni ‘a ia kuo ha’i ‘aki au” (1 Nifai 7:17; ko e toki tånaki atu hono fakamamafa’í).

‘Oku mou ‘ilo ‘a e lotu ne u mei faí kapau ko au na’e ha’i ‘e hoku ongo tokouá? “Kātaki ‘o fakahaofi au he TAIMÍ NI mei he tūkunga ta’efe’unga ko ‘ení!” ‘Oku mātu’aki mālie kiate au ‘a e ‘ikai ke lotu ‘a Nifai ke liliu hono tūkunga. Ka na’á ne lotu ke ma’u e mālohi ke liliu e tūkunga na’á ne ‘i aí. Pea ‘oku ou tui na’á ne lotu ‘i he founga ko ‘ení he na’á ne ‘ilo, mahino pea ne ‘osi a’usia ‘a e ivi tokoni ‘o e Fakaleléi.

‘Oku ‘ikai ke u tui na’e homo fakafokifá pē e ngaahi ha’i mei he nima ‘o Nifái. Ka ‘oku ou tui na’e tǎpuekina ‘aki ia ‘a e vilitakí mo

Na’e ‘ikai ke lotu ‘a Nifai ke liliu hono tūkunga. Kā, na’á ne lotu ke ma’u ha mālohi ke liliu ‘aki e tūkunga na’á ne ‘i aí.

taimi kotoa pē ‘oku ou fetaulaki ai mo e fo’i lea ko e ‘alo’ofá. Hangē ko ‘ení, fakakaukau ki he veesi ko ‘eni ‘oku tau maheni kotoa mo ia: “He ‘oku mau ‘ilo ‘oku ‘i he ‘alo’ofá ‘a homau fakamo’uí, ‘o ka hili ‘emau fai ‘a e me’a kotoa pē ‘oku ala faí” (2 Nifai 25:23). ‘Oku ou tui ‘e lava ke tau ako lahi kau ki he tafa’aki mahu’inga ko ‘eni ‘o e Fakaleléi kapau te tau fakahū atu ‘a e “ivi tokoni mo fakamālohiá” ‘i he taimi kotoa pē ‘oku tau ‘ilo ai e fo’i lea ko e ‘alo’ofá ‘i he folofolá.

Ngaahi Fakatātaá mo Hono Fakahokó

Ko e fononga fakamatelié ko e hiki mei he koví ki he lelei pea ki he lelei angé pea mātu’aki liliu hotau natulá. ‘Oku fonu e

e mālohi fakafō'ituitui fakatou'osi na'e mahulu atu he me'a fakangatula na'á ne malavá, pea na'á ne toki ngāue leva “i he mālohi 'o e 'Eikí” (Mōsaia 9:17) ke vilohi mo fusi e afó, pea faifai pē na'e lava ke motu e ngaahi ha'í.

'Oku fakahangatonu 'a e me'a 'oku fokotu'u mai 'e he talanoá ni kiate kitautolu takitaha. 'I he faka'au ke mahino kiate kitautolu pea tau faka'aonga'i e ivi tokoni 'o e Fakalelei 'i he'etau mo'ui fakafō'ituitui, te tau lotu mo kumi ai ha mālohi ke tau liliu hotau tūkungá kae 'ikai ko ha'atau lotu ke liliu hotau tūkungá. Te tau hoko leva ko ha kau fakafofonga 'oku fai e ngāue kae 'ikai ko ha ngaahi me'a 'oku tali pē ke toki fai ki ai ha ngāue (vakai, 2 Nifai 2:14).

Fakakaukau ki he sippinga he Tohi 'a Molomoná he taimi na'e fakatanga 'i ai 'a 'Alamá mo hono kakaí 'e 'Amuloné. Na'e ongo mai e le'o 'o e 'Eikí ki he kakai lelei ko 'ení 'i he'enau faingata'a'ia 'o hangē ko 'ene hā atu ko 'ení:

“Pea te u fakama'ama'a foki 'a e ngaahi kavenga kuo hilifaki ki homou ngaahi umá, ke 'oua na'a mou ongo'i ia 'i homou tu'á. . .

“Pea ko 'eni na'e hoko 'o pehē na'e fakama'ama'a 'a e ngaahi kavenga 'a ia na'e hilifaki kia 'Alamá mo hono kāingá;

'io, *na'e fakamālohi 'a kinautolu 'e he 'Eikí* koe'uhí ke nau lava 'o fua faingofua 'a 'enau ngaahi kavengá, pea nau fakaongoongo 'i he fiefia mo e fa'a kātaki ki he finangalo kotoa pē 'o e 'Eikí” (Mōsaia 24:14–15; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'í).

Ko e hā e me'a na'e liliu 'i he tūkunga ko 'ení? Na'e 'ikai ke liliu 'a e kavengá; na'e 'ikai ke to'o mei he kakaí he taimi pē ko iá 'a e ngaahi pole mo e faingata'a 'o honau fakatanga'í. Ka na'e fakamālohia 'a 'Alamá mo hono kau muimuí, mo fakatupulaki 'enau malava ke ma'u e mālohi ke 'ai e ngaahi kavenga na'a nau fuá ke ma'ama'a ange. Na'e toe mālohi ange 'a e kakai lelei ko 'eni 'i he Fakalelei ke *ngāue* ko ha kau fakafofonga

pea *liliu* ai honau tūkungá. Pea “i he mālohi 'o e 'Eikí” na'e tataki ai 'a 'Alamá mo hono kakaí ke nau hao ki he fonua ko Seilahemalá.

Mahalo pē te ke fifili, “Ko e hā ha me'a mei he talanoa 'o 'Alamá mo hono kakaí 'oku hoko ko ha sippinga 'o e ivi tokoni 'o e Fakalelei?” 'Oku ma'u e talí 'i hano fakafehoanaki 'a e Mōsaia 3:19 mo e Mōsaia 24:15.

“Pea li'aki 'a e tangata fakakakanó kae hoko ko ha tangata mā'oni'oni 'i he Fakalelei 'a Kalaisi ko e 'Eikí, pea *hoko 'o anga tatau mo ha tamasi'i si'i, angavaivai, angamalū, loto-fakatōkilalo, fa'a kātaki, fonu 'i he 'ofa, pea loto-fiemālie ke fakavaivai 'i he me'a kotoa pē 'oku 'afio 'i 'e he 'Eikí* 'oku lelei ke ne faí, 'o hangē 'oku fakavaivai 'e ha tamasi'i si'i ki he'ene tamaí” (Mōsaia 3:19; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'í).

'I he'etau fakalalakala 'i he fononga fakamatelié mei he koví ki he lelei pea lelei angé, pea si'aki hotau tangata pe fefine fakakakanó, pea 'i he'etau feinga ke hoko ko ha tokotaha mā'oni'oni mo mātu'aki liliu mo'oni hotau 'ulungāngá, 'oku totonu

Na'e hoko mai e le'o 'o e 'Eikí kia 'Alamá mo hono kakaí 'i he'enau faingata'a'ia 'o hangē ko 'ení: “Pea te u fakama'ama'a foki 'a e ngaahi kavenga kuo hilifaki ki homou ngaahi umá, ke 'oua na'a mou ongo'i ia 'i homou tu'á.”

ke hanga 'e he ngaahi 'ulungāanga 'oku fakamatala'i faka'āuliliki atu 'i he vēsī ni 'o fakamatala'i mo'oni 'a e fa'ahinga tokotaha kuo tau liliu mo'oni 'o a'usiā. Te tau hoko ai 'o hangē ha ki'i tamasi'i si'ī, angavaivai lahi ange, kātaki lahi ange, pea loto fiemālie ange ke fakavaivai.

Hanga angē 'o fakahoa e ngaahi 'ulungāanga ko 'eni 'i he Mōsaia 3:19 mo ia 'oku fakaaonga'i ke fakamatala'i 'aki 'a 'Alamā mo hono kakai: "Pea nau *fakaongoongo* 'i he fiefia mo e *fa'a kātaki ki he finangalo kotoa pē* 'o e 'Eiki" (Mōsaia 24:15; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'ī).

'Oku ou mālie'ia 'i hono fakatauhua e ngaahi 'ulungāanga he ngaahi vēsī ni pea mo e mahino na'e faka'au ke toe lelei ange e kakai 'o 'Alamaā 'o fakafou 'i he ivi tokoni 'o e Fakalelei 'a e 'Eiki ko Kalaisī.

Manatu'i e talanoa 'o 'Alamā mo 'Amuleki 'oku 'asi 'i he 'Alamā 14. Na'e tokolahi ha Kāinga-lotu faivelenga kuo mate hono tutu he afī, pea na'e tukupōpula'i mo tā e ongo tamaio'eiki 'a e 'Eiki. Fakakaukau ki he tautapa ko 'eni na'e fai 'e 'Alamā 'i he'ene lotu he fale fakapōpula: "E 'Eiki, *ke ke tuku mu'a kiate kimaua 'a e mālohi* 'o fakatatau ki he'ema tui 'oku tu'unga 'ia Kalaisī, 'io ke fakahaofi 'a kimaua" ('Alamā 14:26; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'ī).

'Oku tau lava ke toe sio heni ki he mahino mo e falala mo'oni 'a 'Alamā ki he ivi tokoni 'o e Fakalelei 'a ia 'oku hā ia 'i he'ene kolé. Pea fakatokanga'i ange e ola 'o e lotu ko 'eni:

"Pea na'á na ['Alamā mo 'Amuleki] motuhi 'a e ngaahi afo kuo ha'i 'aki 'a kinauá; pea 'i he vakai 'a e kakai ki he me'á ni, na'e kamata ke nau hola, he kuo hoko kiate kinautolu 'a e manavahē ki he fakauhá. . . .

"Pea na'e hū mai 'a 'Alamā mo 'Amuleki ki tu'a mei he fale fakapōpula, pea na'e 'ikai te na lavea; he *kuo tuku 'e he 'Eiki kiate kinaua 'a e mālohi*, 'o fakatatau ki he'ena tui kia Kalaisī" ('Alamā 14:26, 28; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'ī).

'Oku toe hā mai heni 'a e ivi tokoni 'i he taimi 'oku fefa'uhi ai e kakai lelei mo e kovī pea nau feinga ke toe lelei mo ngāue lelei ange "i he mālohi 'o e 'Eiki."

'Oku toe 'i ai ha sīpinga 'e taha mei he Tohi 'a Molomoná 'oku hoko ko ha fakahinohino. 'I he 'Alamā 31, 'oku taki ai 'a 'Alamā 'i ha misiona

ke toe fakafoki mai ki he Siasī e kau Sōlami kuo hē mei he mo'oni, 'a ia kuo nau langa ha feitu'u ko Lameiumitomi 'o fai ai ha lotu 'oku 'i ai hono fakalea pau pea nau fu'u hīkisia 'aupito.

Fakatokanga'i e tautapa 'a 'Alamā 'i he'ene lotu fakatāutahá ke ma'u ha mālohī: "E 'Eiki, 'ofa mu'a 'o tuku mai kiate au *ke u ma'u 'a e ivi*, ke u kātaki'i 'i he fa'a kātaki 'a e ngaahi mamahī ni 'a ia kuo pau ke hoko mai kiate aú, ko e me'a 'i he angahala 'a e kakai ni" ('Alamā 31:31; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'ī).

'Oku toe lotu foki 'a 'Alamā ke ma'u 'e hono ngaahi hoa ngāue fakafaifekau mo ha tāpuaki tatau: "Ofa mu'a 'o tuku mai kiate kinautolu *ke nau ma'u 'a e ivi*, ke nau kātaki'i 'enau ngaahi mamahi 'a ia kuo pau ke hoko kiate kinautolu ko e me'a 'i he ngaahi angahala 'a e kakai ni" ('Alamā 31:33; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'ī).

Na'e 'ikai lotu 'a 'Alamā ia ke to'o hono ngaahi mamahī. Na'á ne 'ilo ko e fakafofonga ia 'o e 'Eiki, pea na'á ne lotu ke ma'u ha mālohi ke ne ngāue ai ke liliu hono tūkungá.

Ko e me'a mahu'inga taha 'i he sīpinga ko 'eni 'oku 'asi ia he veesi faka'osi 'o e 'Alamā 31: "Pea na'e tuku foki ['e he 'Eiki] kiate kinautolu 'a e ivi, ke 'oua na'a nau mamahi 'i ha fa'ahinga faingata'a'ia, *ta'emole atu ia 'i he fiefia 'a Kalaisī*. Na'e tatau 'eni foki mo e lotu 'a 'Alamaā; pea na'e hoko 'eni koe'uhi ko 'ene lotu 'i he tu'i" (veesi 38; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'ī).

Na'e 'ikai ke to'o atu 'a e mamahī. Ka na'e fakamālohia mo tāpuekina 'a 'Alamā mo hono ngaahi hoá 'i he ivi tokoni 'o e Fakalelei ke "oua na'a nau mamahi 'i ha fa'ahinga faingata'a'ia ta'emole atu ia 'i he fiefia 'a Kalaisī." Ko ha toki tāpuaki faka'ofa'ofa ia. Pea ko ha lēsoni mahu'inga 'oku totonu ke tau ako kotoa mei ai.

'Oku 'ikai ko e folofolá pē 'oku ma'u ai e ngaahi sīpinga 'o e ivi tokoni. Na'e fā'ele'i 'a Taniela W. Sōnasi 'i Mīsuli 'i he 1830, pea na'á ne kau ki he Siasī 'i Kalefōnia 'i he 1851. Na'á ne kau atu 'i he 1856 'i hono fakahaofi e kulupu saliate toho tangata na'e ma'u kovia 'e he afā sinou fakalilifu 'i Uaiōmingí. Hili hono 'ilo 'e he kulupu fakahaofi e Kāingalotu faingata'a'ia, pea 'oatu e me'a ne nau lava ke fakafiemālie'i 'aki kinautolu, mo fokotu'utu'u ha founga ke 'ave ai e kau puké mo e ni'ihī kuo fu'u vaivaí ki Sōleki Sití, na'e loto leva 'a Taniela mo ha kau talavou tokolahi kehe ke nau nofo 'o malu'i e nga'oto'ota

'a e kulupu toho salioté. Na'e fu'u si'isi'i e me'a-kai mo e koloa na'e tuku kia Taniela mo hono kaungā tangatá pea vave pē 'ene 'osí. 'Oku hanga 'e he fakamatala ko 'eni mei he tohinoa 'a Taniela Sōnasí 'o fakamatala'i e me'a na'e hokó.

"Na'e kamata ke fu'u si'isi'i e fanga monumanú pea 'ikai toe ma'u ha monumanu ia ke tamate'i. Na'a mau kai kotoa e kakano'i manu koví; 'a ia 'e toki kai pē ia 'e ha taha 'oku fu'u fiekaia. Faifai pea 'ikai ke toe 'i ai ha me'a 'e toe, ka ko e kili'i manú pē. Na'a mau feinga ke kai ia. Na'e haka 'ata'atā pē 'a e kili'i manú 'o 'ikai ha me'a 'e toe tātaki ki ai pea na'e puke kotoa ai e kulupú. . . .

"Ne hangē kuo siva e 'amanakí, ka na'e 'ikai ke toe 'i ai ha me'a ka ko e kili'i manu pē na'e to'o mei he ngaahi pulu tutue 'aupitó. Na'a mau kole ki he 'Eikí ke tataki kimautilu ki he me'a 'e faí. Na'e 'ikai ke lāunga e kakaí, ka nau ongo'i 'oku totonu ke mau falala pē ki he 'Otuá. . . . Faifai peá u ongo'i e founa ke haka lelei'i ai e kili'i manú pea fale'i leva e kulupú he founa hono haká; 'a ia ko 'enau tutu ke 'osi'osi e fulu-fulú; he'e lava ai ke ne tamate'i mo fakama'a e fa'ahinga nanamu ko ia 'oku ma'u mei hono faka'ahú. Hili hono tutú pea haka 'i ha vai lahi he houa 'e taha, pea hua'i 'a e vai ko iá 'a ia 'oku 'i ai e kuluú, pea fufulu e kili'i manú ke ma'a 'aupito, pea fufulu 'aki ha vai momoko, pea haka ke molú pea tuku ke mokomoko, pea kai hili hono afuhi 'aki ha me'i suka. Ko e fu'u ngāue lahi 'eni, ka na'e si'i ha me'a ke mau fai pea na'e sai ange ia ha'amau mate fiekaia.

"Na'a mau kole ki he 'Eikí ke tāpuekina homau keté pea *'ai ke anga ki he fa'ahinga me'akai ko 'eni*. . . . 'I he'emaui kai ia he taimi ní kuo fiefia 'a e taha kotoa he me'akai 'oku ma'ú. Na'e 'osi ha 'aho 'e tolu mo e 'ikai ke toe ma'u ha me'akai pea mau toe fai e me'a tatau pē. Na'e meimei ke uike 'e ono 'emaui fiefia he me'akai faka'ofó'ofá ko 'eni."³

'I he ngaahi tūkunga ko iá mahalo ne u meimei lotu 'o kole ha me'a kehe ke kai: "Tamai Hēvani, kātaki kae 'omi mu'a ha kueili pe ko ha fu'u pulu." Mahalo he 'ikai pē ke u fakakaukau ke lotu ke fakamālohia hoku keté pea 'ai ke anga ki he me'akai 'oku mau ma'ú. Ka ko e hā e me'a na'e 'ilo 'e Taniela W. Sōnasí? Na'á ne 'ilo 'e ia 'a e ivi tokoni 'o e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Na'e 'ikai ke ne lotu ke liliu hono tūkungá. Na'á ne lotu ke fakamālohia ia he'ene fehanganagai mo

e tūkunga na'e 'i aí. Hangē pē ko hono fakamālohia 'o 'Alamá mo hono kakaí, 'Amuleki pea mo Nifái, na'e ma'u 'e Taniela W. Sōnasi ha tataki fakalaumālie ke ne 'ilo e me'a ke ne kole 'i he lotu ko iá.

'Oku fakamālohia kitautolu 'e he ivi tokoni 'o e Fakalelei 'a Kalaisí ke fai e ngaahi me'a he 'ikai ke tau teitei lava pē 'e kitautolu 'o fai. 'Oku 'i ai e taimi 'e ni'ihí 'oku ou fa'a fifili 'i hotau māmani mo'ui fiemālie he ngaahi 'aho kimui ní—'a hotau māmani 'oku 'i ai e 'ōvani maikoloueiví (microwave) mo e telefoni to'o-to'ó mo e kā 'ea fakamokomokó mo e ngaahi 'api faka'ofó'ofá—pe 'oku 'ai nai mo tau ako ke fakahaa'i 'oku tau fakafalala faka'aho ki he ivi tokoni 'o e Fakalelei.

Ko ha fefine faivelenga mo falala'anga 'a Sisitā Petinā, pea kuó u ako ha ngaahi lēsoni mahu'inga kau ki he ivi fakamālohiá mei he'ene sīpinga fakalongolóngó. Ne u sio ki he'ene kātaki'i e puke lahi hokohoko he pongipongí 'i he'ene feitamá—'o puke he 'aho kotoa pē he māhina 'e valu—'i he'ene feitama kotoa 'e tolú. Na'á ma lotu fakataha ke tāpuekina ia, ka na'e 'ikai pē ke teitei to'o 'a e faingata'a ko iá. Ne-ongo ia, na'á ne malava fakasino ke fai e me'a he 'ikai ke ne lava 'o fai 'i hono ivi pē 'o'oná. Ne u toe siofi e founa ne fakamālohia ai ia he ngaahi ta'u lahi ke ne matu'uaki e manuki mo e faka'aluma 'a e sosaieti fakamāmaní 'i he taimi 'oku talangofua ai ha fefine Siasi ki he enginaki fakakikité 'o fakamu'omu'a e fāmilí mo hono 'ohake 'o e fānaú. 'Oku ou fakamālō mo'oni kia Sūsana 'i he'ene tokoni'i au ke u ako e ngaahi lēsoni mātu'aki mahu'inga ko iá.

'Oku 'Afio'i pea Mahino ki he Fakamo'uí

'Oku tau ako mei he vahe 7 'o 'Alamá e founa mo e 'uhinga 'oku lava ai 'e he Fakamo'uí 'o 'omi e ivi tokoní:

"Pea te ne hā'ele atu, 'o kātaki'i 'a e *ngaahi mamahí* mo e *ngaahi faingata'a* pea mo e *ngaahi 'ahi'ahi* kehekehe kotoa pē; pea 'e fai 'eni koe'uhí ke lava 'o fakamo'oni'i 'a e folofolá 'a ia 'oku pehē te ne to'o kiate ia 'a e *ngaahi mamahi* mo e *ngaahi mahaki* 'oku mo'ua ai hono kakaí.

"Pea te ne to'o kiate ia 'a e maté, koe'uhí ke ne vete 'a e ngaahi ha'i 'o e maté 'a ia 'oku ha'ihā'i 'a hono kakaí; pea te ne to'o kiate ia

‘a honau *ngaahi vaivai*, koe‘uhí ke fonu hono lotó ‘i he ‘alo‘ofá, ‘o fakatatau ki he kakanó, koe‘uhí ke ne ‘afio‘i ‘o fakatatau ki he kakanó ‘a e founa ke tokoni‘i ai ‘a hono kakaí ‘o fakatatau ki honau ngaahi vaivai. (‘Alamá 7: 11–12; ko e toki tãnaki atu hono fakamamafa‘i).

Na‘e ‘ikai ke mamahi‘ia pē ‘a e Fakamo‘uí koe‘uhí ko ‘etau ngaahi angahalá ka ‘oku

*‘Oku ‘ikai ha mama-
hi‘ia fakaesino,
mamahi‘ia faka-
eloto, faingata‘a‘ia
fakalaumãlie, vaivai
pe loto-fo‘i kuo tau
fehangahangai
mo ia ‘i he‘etau
fononga fakamate-
lié na‘e te‘eki ai ke
tomu‘a a‘usia ‘e he
Fakamo‘uí.*

kau ai mo ‘etau tō kehekehé, ‘ikai ke potu-
potutataú, mamahí, loto laveá, pea mo e
faingata‘a‘ia fakaeloto ‘oku tau toutou fe-
hangahangai mo iá. ‘Oku ‘ikai ha mamahi‘ia
fakaesino, mamahi‘ia fakaeloto, faingata‘a‘ia
fakalaumãlie, vaivai pe loto-fo‘i kuo tau
fehangahangai mo ia ‘i he‘etau fononga
fakamatelié na‘e te‘eki ai ke tomu‘a a‘usia ia
‘e he Fakamo‘uí. Mahalo pē ‘i ha momeniti
‘o e loto-fo‘i te tau kaila ai, “‘Oku ‘ikai ke
mahino ia ki ha taha. ‘Oku ‘ikai ha taha ia
te ne ‘ilo‘i.” Mahalo pē ‘oku ‘ikai ha taha ia
‘i he fa‘ahinga ‘o e tangatá te ne ‘ilo‘i. Ka
‘oku ‘afio‘i pea mahino lelei ia ki he ‘Alo ‘o
e ‘Otuá, he na‘á Ne tomu‘a ongo‘i mo fua
‘etau ngaahi kavengá kimu‘a pea tau toki fou

atu á. Pea koe‘uhí kuó Ne ‘osi fai ‘e Ia ‘a e
totongi taupotu tahá pea fua e kavenga ko
iá, ‘oku mahino lelei kiate Ia e me‘a ‘oku tau
ongó‘i pea mafao mai kiate kitautolu Hono
to‘ukupu manava‘ofá ‘i he ngaahi tapa kehe-
kehe ‘o ‘etau mo‘uí. ‘Okú Ne lava ke a‘u atu,
ue‘i ‘etau ngaahi ongó, tokoni‘i—pea faka-
tovave mai kiate kitautolu—mo fakamãlohia
kitautolu ke tau lava ‘o fai ha me‘a lahi ange
he me‘a te tau malavá pea toko-
ni‘i kitautolu ke tau lava ‘o fai ha
me‘a he ‘ikai ke tau teitei lava ‘o
fai kapau te tau fakafalala ‘ata‘atā
pē ki hotau mãlohí.

“Ha‘u kiate au ‘a kimoutolu
kotoa pē ‘oku feinga mo mafasiá,
pea te u foaki ‘a e fiamãlié kiate
kimoutolu.

“To‘o ‘eku ha‘amongá kiate
kimoutolu, pea mou ako ‘iate
au; he ‘oku ou angavaivai mo
angamalū: pea te mou ‘ilo ai ‘a
e fiamãlié ki homou laumãlié.

“He ‘oku faingofua pē ‘eku
ha‘amongá, pea ‘oku ma‘ama‘a
‘eku kavengá” (Mãtiu 11:28–30).

‘Oku ou fakahã ‘eku faka-
mo‘oni mo e fakamãlō ki he
feilaulau ta‘efakangatangata
mo ta‘engata ‘a e ‘Eiki ko Sīsū
Kalaisí. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku mo‘uí
‘a e Fakamo‘uí. Kuó u a‘usia
fakatou‘osi Hono ivi huhu‘í
mo Hono ivi tokoní, pea ‘oku

ou fakamo‘oni ‘oku mo‘oni e ongo mãlohi
ko ‘ení pea ‘atā ke tau takitaha ma‘u ia. Ko
hono mo‘oní, te tau lava ke fai pea ikuna‘i
‘a e me‘a kotoa pē “‘i he mãlohi ‘o e ‘Eiki”
‘i he‘etau laka atu kimu‘a he‘etau fononga
fakamatelié. ■

*Mei ha lea ‘i ha fakataha‘anga fakalaumãlie na‘e fai ‘i he
‘Univēsiiti Pīlikihami‘ Tongi ‘i he ‘aho 23 ‘o ‘Okatopa, 2001.
Ke ma‘u e fakamatala kakatō he lea faka-Pīlitāniá, ‘a‘ahi
ki he speeches.byu.edu.*

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Franklin D. Richards, ‘i he Conference Report, Oct. 1965, 136–37; vakai foki, David O. McKay, ‘i he Conference Report, Apr. 1954, 26.
2. Bible Dictionary, “Grace”; ko e toki tãnaki atu hono fakamamafa‘i.
3. Daniel W. Jones, *Forty Years among the Indians* (n.d.), 57–58.

*'Oku 'omi 'e he seminelí 'a e to'u
tupu hangē ko koé mei he tapa
kehekehe 'o māmaní ke ofi
ange kia Sīsū Kalaisi.*

MÉXICO

Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o e SEMINELÍ

Fai 'e Brittany Beattie

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku 'ikai ko koe tokotaha pē 'oku fili ke 'alu ki he semineli. 'Oku lauiafe e to'u tupu 'i he māmaní 'oku hoko e semineli ko e kongā 'o 'enau mo'uí, 'o 'alu pasi, pōpao, pasikala, pea a'u pē ki he 'Initanetí ke a'u ai ki honau lokiakó. 'Oku 'i ai ha kakai kei talavou 'oku nau 'ā pongipongi pea fai ha fononga lōloa ke a'u kei taimi ki he kalasí, pea 'i ai e ni'ihí 'oku nau 'alu he efiafí, pea 'i ai e ni'ihí kehe 'oku nau ako pē mei 'api 'i he ngaahi 'aho lahi he uiké.

'Oku fie ma'u ha feilaulau ki he semineli, ka 'oku 'ilo'i 'e he to'u tupu he māmaní 'oku nau 'alu ki he semineli 'a hono fu'u 'aonga. Pea 'oku 'i ai e me'a 'oku faitatau ai 'a kinautolu 'oku kau maí: 'oku hanga 'e he me'a 'oku nau a'usia he semineli 'o 'omi ke nau toe vāofi ange mo e Fakamo'uí pea mo 'etau Tamai Hēvaní.

Ko Hono Ma'u e Ngaahi Tāpuaki 'Oku Tala'ofa Maí

Ko e hā 'oku fu'u mahu'inga ai e semineli kiote koé? 'Oku kau 'i he ngaahi 'uhingá 'a e ngaahi tala'ofa mei he kau palōfita mo e kau 'apōsetolo he ngaahi 'aho kimui ní:

- 'Oku "hoko [ia] ko ha tāpuaki mei he 'Otuá ki hono fakamo'uí 'o 'Isileli 'o onopōní 'i he taimi faingata'a taha he hisitōliá."¹
- Te "nau teuteu'i koe ki ha'o 'oatu 'a e pō-poaki 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki

maí kiote kinautolu te ke faingamālie ke mou fe'iloakí."²

- 'Oku tokoni ia ke ke "ma'u ai 'a e mahino 'oku mahu'inga ki he mo'oní."³
- 'Oku hanga 'e he semineli "'o 'omi ha ngaahi faingamālie faka'ofa ke ako ai 'a e ngaahi tokāteline te mou fiefia aí. 'Okú ne 'omai ha ngaahi faingamālie faka'ofa ke mou feohi ai mo kinautolu 'oku mou tu'unga tataú."⁴
- "E tupulaki ho'o 'ilo ki he ongoongolelei. 'E fakamālohia ho'o tuí. Te ke fakatupulaki ha feohi mo ha fakakaungāme'a faka'ofa'ofa."⁵
- "Te ne 'omi ha . . . tupulaki fakalaumālie, mālohi fakae'ulungāanga ke ne fakafepaki'i e kovi 'okú ne 'ātakai'i kitautolú, pea mo ha tupulaki lahi ke mahino lelei e ongoongolelei."⁶
- Ko e ["taha ia 'o e teuteu lelei taha ki he ngāue fakafaifekau."]'⁷

Ma'u ha Founa ke Kau ai he Semineli

'Oku fa'a hoko e 'alu ki he semineli ko hono tukuange ha me'a na'á ke saí'ia ai kae ma'u ha taimi ki he kalasi semineli. Ka ko ha feilaulau ia 'oku mahu'inga ke fai. Na'e fakapapau'i 'e 'Ilaisa Pukaiongi 'o Filipainí ke ne fai 'a e fo'i fili ko iá he ta'u faka'osi 'o 'ene 'i he ako mā'olungá. Talu 'ene hū ki he ako mā'olungá mo 'ene ua ma'u pē he'ene kalasí. Na'á ne loto mo'oni ke fika 'uluaki 'i hono ta'u faka'osi pea na'e fakakaukau ai ke 'oua na'a kau he semineli, 'a ia na'e 'alu ki ai

KO HA TĀPUAKI 'OKU TU'ULO A HONO OLÁ

“Na á ku ma'u ha faingamālie 'i he ngaahi ta'u kuo hilí ke u faiako 'i he semineli pongipongi. Na'e fai e kalasí he vaha'a 'o e 6:30 ki he 7:30 pongipongi 'i he 'aho taki taha. Na'á ku vakai ai 'i ha ta'u fakaako kakato 'e ua, ki he hū mai 'a e fānau ako fie moheá ki he kalasí 'o hangē 'oku nau fai ha pole ki he'enu faiakó ke ne fafangu kinautolu. Ka 'i he hili pē hono fai 'o e lotú mo ha kī'i pou pou fakalaumālie, na'á ku vakai leva ki he kamata ke 'ā'ā mai e ngaahi 'atamai matalá 'i he'enu fie fakatupulaki 'enu 'ilo ki he folofolá. Ko e kongā faingata'a taha 'o e kalasí ko e taimi ko ia 'oku ta'ofi ai 'a e fealēlea'aki he taimi totonu ka nau 'alu ki he'enu ngaahi kalasí 'i he ako'anga mā'olungá. 'I he faka'au atu e ta'u fakaakó, na'á ku vakai ki he fānau ako takitaha, 'oku nau kamata ke tupulaki 'enu loto-falala fakafo'ituitui, mo e feohi fakakaungāme'a, kae 'uma'a e tupulaki 'enu fakamo'oni ki he ongoongoleléi.

“Na'á ku hū atu 'i he ngaahi ta'u si'i kuo hilí ki ha fale koloa 'i ha kolo 'oku 'ikai mama'o mei heni, pea na'á ku fanongo atu ai ki ha taha 'okú ne ui mai hoku hingoá. Na'á ku tafoki hake pea fakafe'iloaki mai ha toko ua 'o 'eku kau ako semineli kimu'á. Ko ha husepāniti mo ha uafi kināua. Na'á na fakafe'iloaki au ki he'ena fānau faka'ofa'ofa 'e toko fā. Na'á ku ofo 'i he'ema talanoá 'i he tokolahi 'o hona kaungā ako semineli 'oku nau kei fetu'utaki, 'i he ngaahi ta'u ko 'eni. Ko ha fakamo'oni ia 'o e fetu'utaki vāofi makehe 'oku hoko 'i he kalasí semineli pongipongi.”

'Elett L. Tom Perry 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Receive Truth," *Ensign*, Nov. 1997, 62.

he ta'u kimu'á, kae lava 'o a'usia 'ene taumu'á.

Ka na'e 'i ai ha 'aho 'e taha na'e liliu ai 'ene fakakaukau. 'Okú ne pehē, "Na'á ku [sio ki] he'eku tēpile akó. Na'á ku sio ki ha fokotu'unga tohi ofi ki ai, 'eku ngaahi folofolá fakataha mo 'eku ki'i pepa akó mo e tohi lēsoni semineli. Ne u fakakaukau loto pē 'iate au, 'Ko e fē 'a e me'a 'oku mahu'inga tahá?"

Na'e ma'u 'e 'Ilaisa 'ene talí 'i he Mātiu 6:33: "Ka mou fuofua kumi 'a e pule'anga 'o e 'Otuá, mo 'ene mā'oni'oni; peá 'e fakalahi 'aki 'a e ngaahi me'á ni kotoa pē kiate kimoutolu." Na'á ne fakakaukau leva ke 'alu ma'u pē ki he semineli pea kumi ha ngaahi founa kehe ke 'ai ai ke potu-potutatau 'ene ngāue fakaakó. 'I he faka'osinga 'o e ta'ú, na'e hoko ia ko e kapiteni 'o e akó pea ma'u ha'ane sikolasipi ki ha 'univēsiiti.

Na'e fakakaukau 'a Sipenisā Takilesi 'o 'Alapama 'i he USA ke tukuange ha ni'ihī 'o e ngaahi me'a fakasōsialé kae ma'u hono taimi lahi tahá ki he semineli. Na'e 'ā hake he 4:00 pongipongi he 'uluaki ta'u 'e ua 'o e semineli ke 'alu ki he kalasí, pea ko e ta'u 'e ua faka'osi na'á ne 'ā hake ai he 5:00 pongipongi. 'Okú ne pehē, "Oku 'ikai ke u lava 'o kau atu ki he ngaahi 'ekitiviti lahi he po'ulí mo hoku kaungāme'á he na'e fie ma'u ke u mohe efiāfi. Kapau he 'ikai ke u mohe efiāfi, he 'ikai leva ke u kau lelei mo ako he pongipongi hono hokó." Na'e 'ikai ko e 'alu pē ki he kalasí 'a e me'a ne mahu'inga kia Sipenisā, ka ko e 'ā hake 'o mateuteu ke ako ha me'á.

Na'e akonaki 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Oku 'ikai ko ha 'uhinga lelei 'etau fai ha fa'ahinga me'a koe'uhí pē he 'oku lelei e me'a ko iá. 'Oku lahi 'aupito e

ngaahi me'a lelei 'e lava ke tau fai 'i he taimi 'oku tau ma'u ke fakahoko ai kinautolú. 'Oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku mahulu ange ia 'i he lelei pea ko e ngaahi me'a ia 'oku totonu ke tau fuofua tokanga ki áí."⁸ Ko e enginaki mahu'inga ia ke manatu 'i 'i ho'o fakakaukau 'i e founa ke fakamu'omu'a ai e semineli 'i ho'o taimi tēpilé.

Teuteu ki he Ngāue Fakafaifekau

'Oku toe hoko foki 'a e semineli ko ha teuteu lelei ia ki he ngāue fakafaifekau te ke faí—'i ho'o hoko ko ha mēmipa ngāue fakafaifekau he 'ahó ni mo ho'o teuteu ke hoko ko ha faifekau taimi kakato 'i he kaha'ú. 'Oku 'ilo 'e Felengikou Huamani Kulinuku 'o Peluú 'a e tokoni e folofola na'á ne ako he semineli ki he'ene teuteu ngāue fakafaifekau.

'Okú ne pehē 'oku 'aonga ki he teuteu ko 'eni 'a e 'ā hake he 4:00 pongipongi, pea heka pōpao he ngaahi māhina 'oku tāfea ai honau feitu'ú, pea a'a atu he pelepelá ke 'alu ki he kalasí. 'Okú ne pehē, "Oku ou loto ke 'osi e semineli pea kamata e kalasí 'inisititiuti ke u lava 'o teuteu ai ki he ngāue fakafaifekau. 'E hoko-hoko atu pē 'eku tupulaki he Siasí." 'Oku mahu'inga kiate ia 'a e semineli he 'okú ne ako ai e folofolá pea ako ma'uloto ha ngaahi veesi mahu'inga, 'a ia 'e tokoni 'i ai ia ke ne hoko ko ha faifekau lelei ange.

Faitāpuekina 'i he Tapa Kotoa 'o e Mo'uí

'I he feinga 'a e to'u tupu he māmaní ke 'alu ki he semineli, 'oku nau ma'u ai ha mālohi lahi ange 'i he ako pē ki he folofolá. Na'e 'ilo 'i 'e Kamaloni Lisinei 'o 'Ingilaní na'e tāpuekina ia he ngaahi tapa kotoa 'ene mo'uí. 'Oku pehē 'e Kamaloni, "Oku 'ikai ngata pē he tokoni 'a e semineli

he ngaahi me'a fakalaumalié, ka 'oku toe tokoni foki ia he akó mo e me'a fakaakó."

'Oku pehē 'e Kamaloni "'oku longomo'ui e 'atamaí 'i hono kamata'i pongipongia e 'ahó. 'Oku talamai 'e ha ni'ihhi hoku kaungāme'á 'oku nau fu'u femo'uekina ke ha'u ki he kalasí—ka 'oku 'ikai pehē te ke fai fika koe he 6:00 pongipongi, 'ikai ko ia?" 'E tokoni'i 'e he 'Eikí ho'o akó mo ho'o sivi, pea kapau te ke 'alu ki he seminelí, te Ne toe tokoni'i lahi ange koe."

'Io, 'oku tokoni 'a e seminelí ke fakamālohia e fakamo'oni 'a Kamaloni. 'Okú ne pehē, "Na'e kamata ke ma'u 'eku fakamo'oni mei he polokalama seminelí. 'I he'eku kei ta'u 14, ko e faingata'a'ia lahi mo'oni 'a'aku 'i he ongoongoleleí. Na'e 'ikai ke u fu'u fiefia he lotú, pea u fai e me'a na'e 'ikai totonu ke u faí. Mahalo ko ha lau māhina pē pea u fo'i mo'oni pē au." Ka 'i he taimi na'e fakaafe'i ai 'a Kamaloni 'e hano kaungāme'a ke 'alu ki he seminelí, na'á ne loto ke na ō. Pea kamata leva ke ne ma'u e ngaahi tāpuakí.

'Oku pehē 'e Kamaloni, "Na'e kamata ke u toe ongo'i 'a e Laumālié. Na'e kamata ke u toe tokanga ange ki he lotú pea 'alu ma'u pē ki he kalasi Lautohi Faka-Sāpaté mo e lakanga fakataula'eikí. Na'e kamata ke faingofua ange, pea kamata ke u ongo'i fiefia ange. Na'á ku toki ma'u leva ha'aku fakamo'oni ki he ongoongoleleí." Na'e fakataha leva 'a Kamaloni mo e pīsope hili ha māhina 'e ua 'ene 'alu ki he seminelí pea fakanofu ia ko ha akonaki 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-Éloné.

'Oku 'ilo'i 'e Kamaloni 'oku tokoni'i ia 'e he seminelí ki hono fakafepaki'i e ngaahi 'ahi'ahi 'o e māmaní. 'Okú ne pehē, "I he hokohoko atu 'a e seminelí, "na'á ku 'ilo 'oku faingofua ange ai 'a e fehangahangai mo e ngaahi faingata'a 'oku 'omi 'e he māmaní. Ko ha me'a faingata'a 'a e hoko ko ha to'u tupu 'i he māmani 'oku tau mo'ui aí—he 'oku 'ātakai'i kitautolu 'e he angahalá he tafa'aki kotoa pē. 'Oku ou fakamo'oni kiate kimoutolu kapau te mou 'alu ki he seminelí, te mou ma'u e mālohi ke malu'i kimoutolu mei he angahala 'okú ne 'ākilotoa kitautolú. 'Oku fokotu'u 'e he seminelí ha pā fakalaumālie ke malu'i kimoutolu. 'Oku lahi ha ngaahi 'ahi'ahi mo e fakatauele kehekehe kuo hoko mai kiate au, pea ko e tokoni lahi 'a e seminelí 'i hono tuku au he hala fāsi'i mo lausi'i."

Fefakamālohia'akí

'Oku tokoni e seminelí ke fakatahataha'i koe mo e to'u tupu kehe

'oku mou tui tataú. 'Oku pehē 'e Vika Selisokova 'o Lūsiá, "'Oku ue'i fakalaumālie au 'e he ni'ihhi fakafo'ituitui 'oku mau fakakaukau tatau mo ma'u e tu'unga mo'ui fakaeangama'a tatau pea tui ki he 'Otuá 'o hangē ko au." 'Okú ne toe pehē, "Kapau 'e 'i ai ha'aku fehu'i, te u lava ke alea'i kinautolu mo 'eku faiako seminelí mo e fānau ako kehé. 'Oku ou lava ke vahevahe 'eku fakakaukau mo 'eku fakamo'oni mo e ni'ihhi kehé pea fakamālohia ai 'eku tuí mo e tui 'a e ni'ihhi kehé. 'I hono lau fakataha e folofolá pea fakalaulauloto ki honau mahuinga fakalaumālié, 'oku tau ofi ange leva ki he 'Otuá mo e ni'ihhi kehé."

Na'e mamata 'a Kasenia Konisalova 'o 'Iukuleiní ki ha ngaahi ola tatau. 'Okú ne pehē, "I he'emaufevahevahe'aki 'emaufangaahi a'usiá, 'oku mau toe mālohi ange ai pea toe mahino lelei ange mo e folofolá kiate kimautolu. 'I he'emaufalanoa ki he ngaahi sīpinga mei he'emaufau mo'ui lolotonga e

NA'E TĀKIEKINA 'E HE SEMINELÍ E MO'UI 'A PALESITENI HENELĪ B. 'AEALINGÍ

Na'e kau 'a Milituleti Penioni he fuofua fānau ako he kalasi seminelí na'e fai 'i he Semineli Kalānité 'i he 1912. Na'á ne hoko kimui ko e fa'é 'a Palesiteni Henelī B. 'Aealingí, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki.

Na'e mahino ki ai e mahu'inga 'o e seminelí he'ene mo'uí, pea na'á ne loto ke ma'u he'ene fānau 'a e tāpuaki tatau na'á ne ongo'í 'i he seminelí, ko ia ai na'e fai 'e hono fāmilí ha fili mātu'aki mahu'inga: "Neongo e fu'u lahi e feilaulau fakapa'anga 'e fai ka na'a mau hiki ki 'lutā ke lava 'eku fānau tangatá 'o 'alu ki he Semineli mo e 'Inisitiuti' pea ma'u hanau kaungāme'a 'i hotau kakaí. Ko e tali ia 'o e fehu'í ki he'eku ngaahi ongo'í fekau'aki mo e ngaahi me'a peheé" (fakamatala 'a C. Coleman, *History of Granite Seminary*, 142).

Na'e hokohoko atu e mahu'inga'ia e fāmilí 'Aealingí he ako 'a e Siasí 'i he taimi na'e hoko ai 'a Palesiteni Henelī B. 'Aealingí 'i he 1971 ko e palesiteni 'o e Kolisi Likí ('oku ui he taimi ní ko BYU—'Aitahō), ko ha kolisi 'a e Siasí, pea ne hoko ko ha Komisi-ona 'o e Ako 'a e Siasí mei he 1980 ki he 1985 pea mei he 1992 ki he 2005.

lēsoní, 'oku ou sio leva ki he founa 'oku ngāue ai e ongoongolelé 'i he'eku mo'uí pea mo e mo'ui 'a e ni'ihi kehé."

Ko Hono 'Ilo'í e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí

Na'e toki 'eké ni ki ha kulupu to'u tupu pe ko e hā e founa kuo faitāpuekina ai kinautolu 'e he seminelí. 'Oku hā mei he'enau talí ha tefito'í kaveinga—'a hono hanga 'e he seminelí 'o 'ai ke nau toe ofi ange ki he Tamai Hēvaní mo e Fakamo'uí. Na'e akonaki 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "'Oku mahu'inga kotoa e ngaahi tefito 'oku mou ako 'i he seminelí. 'I hono tukutaha ho'o tokangá he ta'u takitaha ki he folofolá, he 'oku fakatefito ia 'i he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí.'"

Ko e me'a 'eni 'oku fakamatala 'i 'e he tokolahi 'o e to'u tupú 'o kau ki hono 'omi kinautolu 'e he seminelí ke toe ofi ange kia Sīsū Kalaisí.

- "Ne u ako e me'a na'e fai 'e he Fakamo'uí ma'akú, 'o lau e ngaahi fakamatala kotoa ko 'ení mei he kau palōfita kehekehe pea 'ilo'í ai 'oku ou mahu'inga kiate Ia. 'Oku ou 'ilo'í na'e lahi 'Ene 'ofa kiate aú ke pekia pea faingata'a'ia he'eku mamahí."
- "Ko ha founa lelei e seminelí ke kamata 'aki hoku 'ahó. Neongo 'eku hela'ia ka 'oku ou ongo'í e Laumālié pea u ongo'í kuo fakamālohia au koe'uhí ko e taimi ko ia 'oku hoko mai ai ha ngaahi me'a faingata'a kiate au he 'aho ko iá, 'oku ou 'ilo'í ta'e toe veiveiua 'oku 'ofa e Fakamo'uí 'iate au, pea u loto mo'oni ke taukapo'í e me'a 'oku totonú."
- "Ko ha papi ului au ki he Siasí. Ne

u kamata 'alu ki he seminelí 'oku te'eki ai ke u papitaisó. Kapau na'e 'ikai e seminelí, 'oku 'ikai ke u tui te u papitaiso. Kapau na'e 'ikai e seminelí, he 'ikai ke u ma'u e Fakamo'uí 'i he'eku mo'uí he taimí ni pe 'ilo'í 'e lava ke fakamolemole'í 'eku angahalá. Na'e 'ikai pē ke u ma'u mo'oni 'e au e Tamai Hēvaní pe ko Sīsū Kalaisí 'i he'eku mo'uí. Na'e tokoni e seminelí ke u 'ilo'í Kinaua pea 'ai Kinaua ko e konga 'eku mo'uí 'o ta'engata pea pehē ki he mo'ui 'eku fānau he kaha'ú."

- "Na'e tokoni'í au 'e he 'alu ki he seminelí he 'aho kotoá ke u toe ofi ange ai ki hoku 'Eiki mo e Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí, 'i he ako kau ki He'ene ngaahi akonakí, mo 'Ene fu'u 'ofa 'iate aú, mo e founa 'e lava ke toe foki ai 'o nofo mo Iá."
- "'Oku toe loloto ange kiate au e 'uhinga 'o e folofolá he taimi 'oku ou 'i he seminelí ai. 'Oku tokoni ia ke fakamanatu mai kiate au he pongipongi kotoa pē ke u anga faka-Kalaisi he'eku ngaahi ngāue faka'ahó."
- "Na'e ako'í au 'e he seminelí ki he founa lau 'eku folofolá 'o 'ikai ngata 'i he sai'ia aí ka ke toe faka'aonga'í e me'a 'oku ou lau'í he'eku mo'uí. Ne u ako ai e ngaahi tokāteline mo e ngaahi tefito'í mo'oni na'e tokoni ke fakamālohia 'eku fakamo'oni ki ha Tamai Hēvaní 'ofa mo Sīsū Kalaisi, pea he'ikai toe mole ia meiate au he toenga 'eku mo'uí."

'I he ngaahi tāpuaki lahi 'oku ma'u mei he 'alu ki he seminelí, 'oku faingofua ke 'ilo'í 'uhinga 'oku hanga ai 'e he to'u tupu he māmaní 'o fakamu'omu'a e seminelí 'i he'enau taimi tēpilé. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, *Teach the Scriptures* (lea ki he kau ngāue he Potungāue Ako 'a e Siasí, Oct. 14, 1977), 3.
2. L. Tom Perry, "Hiki'i Hake 'a e Tu'unga Mo'uí," *Liahona*, Nōv. 2007, 48.
3. Richard G. Scott, "A'usia e Ngaahi Me'a 'Okú ke Malava ke Fakahokó," *Liahona*, Nōv. 2003, 42.
4. Gordon B. Hinckley, "Tu'u 'i he Mo'oní mo e Tuí," *Tūhulu*, Siulai 1996, 105.
5. Gordon B. Hinckley, "Ko e Mana Tu'unga 'i he Tuí," *Tūhulu*, Siulai 1984, 102.
6. Gordon B. Hinckley, "The State of the Church," *Ensign*, May 1991, 52.
7. Ezra Taft Benson, "Fatongia ke 'Oatu 'a e Ongoongolelei ki ha Ni'ihī Kehe," *Tūhulu*, Siulai 1985, 7.
8. Dallin H. Oaks, "Lelei, Lelei Ange, Lelei Tahá," *Liahona*, Nōvema 2007, 104.
9. David A. Bednar, "Conclusion and Testimony," *Welcome to Seminary 2010–2011*, seminary.lds.org/welcome.

KO E HISITŌLIA 'O E SEMINELÍ

Ko e anga 'eni e vakai ki he tupulaki 'a e seminelí he ngaahi ta'u mai ko 'eni.

1888: Na'e tokanga 'i e Palesiteni Uilifooti Utalafi 'a hono fokotu'u 'o e Poate Ako 'a e Siasí ke tataki e ngaahi ngāue fakaako 'a e Siasí, kau ai e ngaahi kalasi ako fakalotú he tuku 'a e akó.

1912: Fokotu'u 'o e fuofua kalasi seminelí ke fakahoko he 'aho kotoa lolotonga e taimi akó, 'a ia na'e fakakātoa ki he fānau ako 'e toko 70 pea tukuange mai kinautolu he fo'i piliote 'e taha mei he ako'anga mā'olungá ke ō ki he seminelí. Na'e ako'i e kalasí he kauhala 'e tahá 'o hanga atu pē ki he Ako'anga Mā'olunga Kalānitē 'i Sōleki Siti 'i 'Iutā, USA.

1925: A'u e tokolahi 'o e fānau akó ki he toko 10,000.

1948: Faka'atā ke fai 'i Kānata, ko e fuofua fonua ia mavahe mei he 'lunaiteti Siteití ke fai ai e seminelí.

1950: Fokotu'u 'o e ngaahi kalasi seminelí faka'ahó (na'e ui kimu'a ko e "kalasi seminelí pongipongi") 'i Kalefōnia, 'a ia na'e fakataha ai e fānau akó 'i he ngaahi falelotu 'o e Siasí kimu'a pea toki kamata e akó.

1958: A'u e tokolahi 'o e fānau akó ki he toko 50,000.

1958: Faka'atā ke fai 'i 'Amelika Lotoloto, fuofua kamata 'i Mekisikou.

1962: Faka'atā ke fai 'i 'Iulope, fuofua kamata 'i Finilani mo Siamane.

1963: Faka'atā ke fai 'i 'Ēsia, fuofua kamata 'i Siapani.

1965: A'u e tokolahi e fānau akó ki he toko 100,000.

1967: Fokotu'u 'o e kalasi seminelí ke fai pē mei 'api 'i he ngaahi kolo ki 'utá, 'a ia na'e nofo pē e fānau akó 'o ako mei 'api 'i he 'aho 'e fā he uike pea toki fakataha pē he fo'i 'aho 'e taha he uiké.

1968: Faka'atā ke fai 'i 'Aositelelia.

1969: Faka'atā ke fai 'i Saute 'Amelika, 'o fuofua kamata 'i Palāsila.

1972: Faka'atā ke fai 'i 'Afilika, 'o fuofua kamata 'i Saute 'Afilika.

1983: A'u e tokolahi 'o e fānau akó ki he toko 200,000.

1991: A'u e tokolahi 'o e fānau akó ki he toko 300,000.

2012: Faka'atā ke fai 'i ha fonua mo e vahefonua fakamāmani lahi 'e 134, pea meimei ke a'u ki he fānau ako 'e toko 370,000.

KO HA FATONGIA KI HA PAPI ULUI

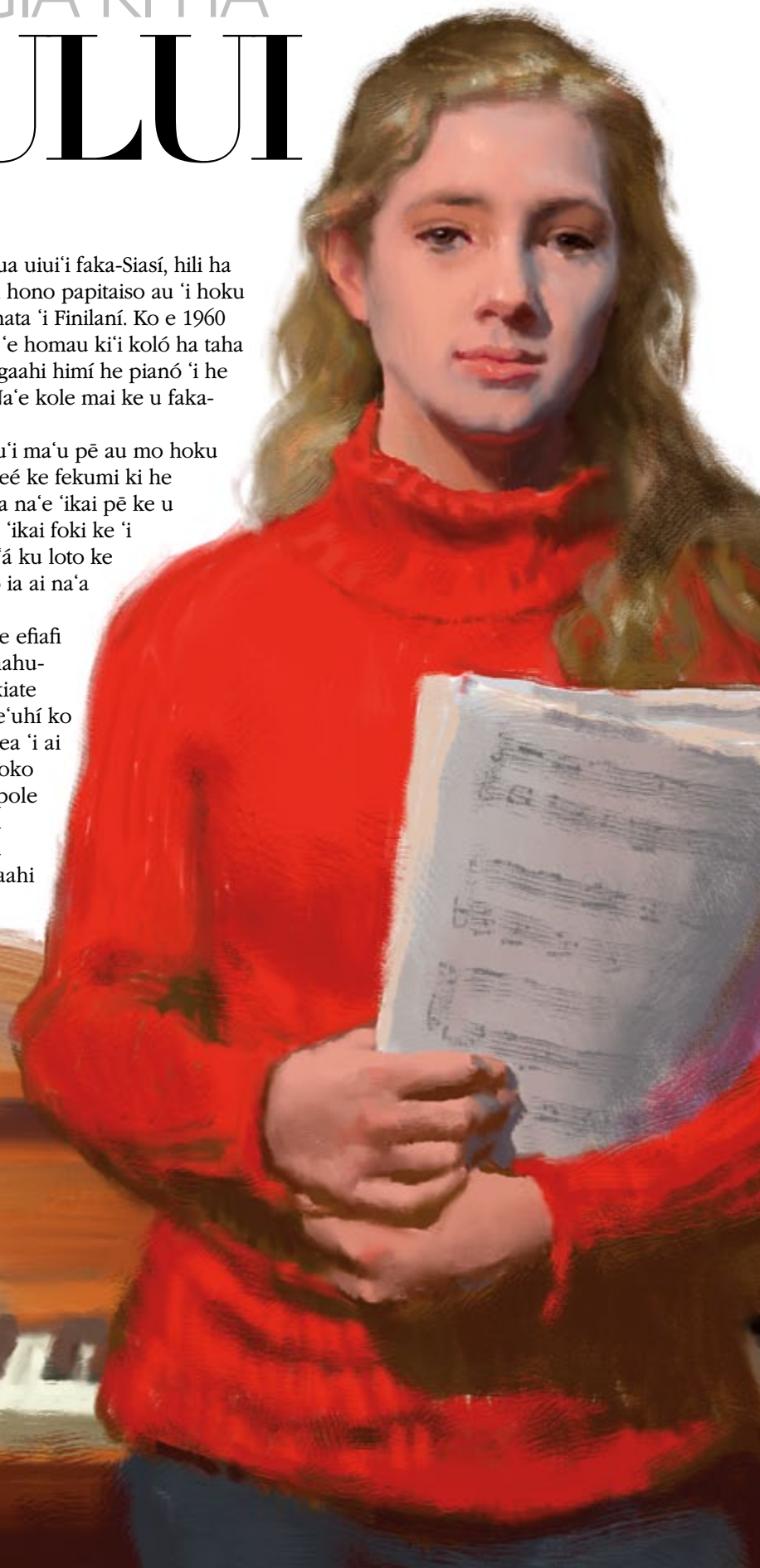
Fai 'e Helena
Hannonen

Ne ma'u hoku fuofua uiui'i faka-Siasí, hili ha taimi nounou mei hono papitaiso au 'i hoku ta'u 10 'i Lapinilana 'i Finilaní. Ko e 1960 ia pea na'e fu'u fie ma'u 'e homau ki'i koló ha taha ke tokoni hono tā 'o e ngaahi himí he pianó 'i he houalotu sákalamēnití. Na'e kole mai ke u fakahoko e fatongia ko iá.

Neongo hono poupou'i ma'u pē au mo hoku tuonga'ané 'e he'ema fa'eé ke fekumi ki he ngaahi talēniti faka'ātí, ka na'e 'ikai pē ke u poto au he tā pianó, pea 'ikai foki ke 'i ai ha'amau piano. Ka na'á ku loto ke fakahoko hoku uiui'í, ko ia ai na'a mau fa'u ha palani.

Na'a mau talanoa 'i he efiafi fakafāмили 'i 'apí ki he mahu-'inga 'o e uiui'í ko 'eni kiate kimautolu kotoa. Ka koe'uhí ko 'eku fa'eé ko ha uitou pea 'i ai mo ha fānau kei iiki 'e toko ua, na'a mau 'ilo ko ha pole lahi 'eni kiate kimautolu ke fakatau ha piano pea totongi hono ako'i e ngaahi

*Ko ha tokotaha
papi ului au pea
'ikai ha taukei he
tā pianó. Ka 'oku
hounga hono
uiui'i au ko ha
taha tā pianó 'i
homau koló he
na'e liliu ai
'eku mo'uí.*

lēsoní. Na'a mau fakapapau'i 'oku mau loto kotoa pē ke fai 'a e ngaahi feilaulau ko ia na'e fie ma'ú.

Ko e me'a fakapa'angá ne 'uluaki feilaulau ki ai hoku fāmilí. Na'a mau fakakaukau ke mau heka pasikala 'o 'ikai ke heka pasi mei he fa'ahita'u failaú ki he fa'ahita'u fakatōlaú. Na'e lotolahi hoku tuonga'ane ko Matí pea faka'au ke sai 'aupito 'ene heka pasikalá—'o a'u ki he sinoú mo e 'aisí. Na'e 'ikai ke u toe fakatau vala ka na'á ku ako ke poto he tuituí. Na'a mau ako ke mo'ui fakapotopoto. Na'e tō ha'amau ngoue 'i 'uta 'o ofi ki he 'api 'eku ongo kuí pea fakatolonga ha me'akai ki he fa'ahita'u momokó. Ko 'emau "ngaahi taimi 'evá" na'e hoko ia ko e taimi ke 'alu ai 'eku fa'éé ki he temipale 'i Suisalaní pe ko ha'amau kaime'akai pe kemi 'o ofi mai pē ki 'api.

Ko e taimí 'a e feilaulau hono ua na'e fai 'e hoku fāmilí. Na'a mau vahevahe 'a e ngaahi ngāué pea toe fakataimitēpile 'i 'emau ngaahi 'ekitiviti kehé mo e ngāue fakaako mei 'apí kae lava ke u ma'u ha taimi fe'unga ke ako tā piano. Koe'uhí ko 'emau feilaulaú mo ngāue mālohí, na'e fa'a talamai 'e he Fine'eikí 'oku 'ikai ke toe ma'u ha taimi 'atā ia ke ma fakakina ai hangē ko e ni'hi kehe 'i homau to'ú. Ko hono mo'óní, na'e hoko pē hoku uiui'i ko ha uiui'i fakafāmilí kimu'a peá u lava ke tā e pianó.

Na'e kamata ke u to'o lēsoni mo ha faiako mūsika 'i ha 'apiako fakalotofonua pē. Na'á ku akoako faka'aonga'i ha kīpooti la'ipepa pea toki tā he pianó 'i 'api siasi. 'I he taimi na'e hiki ai 'eku faiakó, ne mau fakatau 'ene pianó, pea tali ke u ako mo ha faiako tā piano 'iloa 'i homau feitu'ú.

Ne u ako ke tā e ngaahi himí peá u ako lahi mo e talēkita mūsika 'a e koló. Na'e poupou'i au 'e he taha kotoa—neongo kapau na'e "hala" 'eku taá. Na'e 'ohovale 'eku faiakó 'i he'ene 'ilo ne u 'osi tā piano ki ha kakai tokolahí kimu'a pea toki ako'i lelei au mo ma'uloto e ngaahi hivá. Ka na'e lelei ange e tā nima tahá 'i he 'ikai ke 'i ai ha mūsiká.

Na'á ku 'alu pasikala pē ki he'eku ngaahi lēsoní, pea 'i he hoko mai 'a e fa'ahita'u momokó, ne u feinga ke lue lalo pe 'alu sikí 'o kapau ne lava. 'I he ngaahi 'aho Sāpaté ne u lue tokotaha pē ki he ngaahi fakataha 'a e Siasí ke u a'u 'i ha houa 'e taha kimu'a pea kamata e lotú 'o ma'u ha taimi ke fai ha akoako. Na'á ku loto ke heka pasi he taimi na'e tō ai e māfana 'o e 'eá ki he -15°C (5°F). Na'e 'ikai ke u fu'u tokanga au ki he 'uhá mo e sinoú; pea vave pē 'alu 'a e taimí 'i he'eku lue pē mo hiva'i e ngaahi himi faka'ofó'ofá. 'I he'eku lué, na'á ku lue atu ai mo e kau paioniá he ngaahi potu tokaleleí (vakai, "Ha'u Kāinga 'Oua Manavahē," *Ngaahi Himí*, fika 18), 'a'eva 'i 'olunga he funga mo'unga 'o Saioné (vakai, "Vakai 'e Kāinga," *Ngaahi Himí*, fika 4), pea tu'u fakataha mo e to'u tupu he 'ikai ke teitei lotofo'i (vakai, "Tauhi 'a e Mo'óní," *Ngaahi Himí*, fika 157). He 'ikai pē lava ke u teitei fo'i au he fa'ahinga poupou ko iá—neongo ko au pē mo hoku fāmilí na'e Siasi 'i homau ki'i koló 'i he feitu'u fakahahake 'o Finilaní, 'o ofi ki Lūsia.

Hili ha ngaahi ta'u ne toe lelei ange 'eku tā pianó pea lava ke u fa'u mūsika 'o 'ikai ko hono tā pē 'o e nota totonú. Ne u ako ke lotua e mūsika 'oku filí ke ma'u e Laumalié 'i he fakatahá. Ka ko e mahu'inga tahá, na'e ma'u 'eku fakamo'oni ki he ongoongoleleí mei he mūsiká. 'Oku faingofua pē 'eku manatu'i e ngaahi ongo, lea, mo e pōpoaki 'o e ngaahi himí kapau 'e 'i ai ha me'a 'oku 'ikai ke mahino. Ne u 'ilo 'oku mo'oni e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ouau 'o e ongoongoleleí, hili hono ako 'i he 'otu lea ki he 'otu lea mo e 'otu nota ki he 'otu nota.

'Oku ou manatu'i ha 'aho 'e taha 'i he taimi na'e 'ahi'ahi'i ai 'eku tukupā ki he ngaahi tefito'i mo'oni ko iá. Na'á ku ta'u 14; pea sai'ia he kakaú pea faka'amu ke kau he fe'auhi kakau he 'Olimipikí. Na'e 'ikai ke u kau he fe'auhi he 'aho Sāpaté ka na'e fakalalaka pē 'eku kakaú. Kuo a'u 'eni ki he taimi ke fakahoko ai e fe'auhi 'Olimipikí 'i

Mekisikou Siti, pea fakaafe'i au 'e ha faiako ke kau 'i ha ako makehe.

Ka na'e fai e akó he pongipongi Sāpaté kotoa pē 'i he taimi Lautohi Faka-Sāpaté. Na'á ku fakakaukau te u lava pē 'o 'alu ki he ako kakaú kae li'aki e Lautohi Faka-Sāpaté he te u lava pē au 'o foki mai ki he lotú 'o ma'u e houalotu sākalamēnití he efiāfi. Na'á ku fakahaofi ha'aku totongi pasi pea palani lelei e me'a kotoa. Na'á ku fakahā 'eku palani ki he'eku fa'eé he 'aho Tokonaki kimu'a pea fai e 'uluaki akó.

Na'á ku sio ki he loto-mamahí mo e ta'efie-mālié 'i hono fofongá, ka na'á ne talamai ko e fili pē ia 'a'aku pea kuo 'osi ako'i mai kiate au 'a e me'a 'oku totonú. 'I he pō ko iá na'e 'ikai lava ke mato'o mei hoku 'atamaí e ngaahi lea 'o e hiva ko e "Fili 'a e Mo'oní" (*Ngaahi Himí*, fika 146). Na'e toutou ongo mai pē ki hoku 'atamaí hono ngaahi leá 'o hangē ha hiva 'oku le'o uá.

'I he pongipongi Sāpaté, ne u to'o 'i hoku nima 'e tahá 'eku tangai 'oku 'i ai e nāunau kakaú pea 'i he nima 'e tahá 'a e tangai 'oku 'i ai 'eku mūsiká, 'o 'ai ke pehē pē he 'eku fa'eé ko 'eku 'alu ki he lotú. Ne u 'alu ki he tatalí'anga pasí. Ko homau kauhalá 'e 'alu ai e pasí ki he fale ako kakaú pea 'i he kauhala 'e tahá 'e 'alu ai ki he falelotú. Ne kamata ke u 'ite'ita he'eku tatalí. Na'e ongo mai pē ki hoku telingá 'a e hiva ko e "Kuó u Fai ha Lelei?" (*Ngaahi Himí*, fika 129)—ko e himi na'e palani ke fai he Lautohi Faka-Sāpaté he 'aho ko

*'E 'ave au 'e he
pasi 'e tahá ki
hoku fatongia he
Siasí, pea ko e pasi
'e tahá ki he kalasi
ako kakau ne u
faka'amua he'eku
kei si'í. Na'e ma'u
'eku talí mei he
ngaahi kupu 'i lea
'o e ngaahi himi
na'á ku fa'a tā he
taimi lahi.*

iá. Na'á ku 'ilo'i lelei 'e faingata'a hono hiva'i e himi ko iá ta'e tā ha piano koe'uhí ko e hiva 'oku faingata'a hono taá, faingata'a hono leá, pea nota mā'olunga.

'I he'eku fakakaukau'i e me'a ke faí, na'e tau lōua mai e ongo pasí. Na'e tu'u mai e pasi 'e 'alu ki he fale ako kakaú, pea tu'u mai mo e pasi 'e 'alu ki he falelotú pea sio mai e faka'ulí kiate au, mo fifili koe'uhí he na'á ne 'ilo'i 'oku ou fa'a 'alu ma'u pē he'ene pasí. Ne mau fesiofaki 'i ha ngaahi lau sekoni. Ko e hā e me'a 'oku ou tatali ki aí? Ne u 'osi fili e 'Eikí (vakai, "Tau Nofo he 'Eiki Hono Tafa'aki?" *Ngaahi Himí*, fika 163). Na'á ku 'osi palōmesi ke 'alu ki ha feitu'u pē te Ne fie ma'u ke u 'alu ki aí (vakai, "Te u Fai Ho Finangaló," *Ngaahi Himí*, fika 171). Ko 'eku fili ko ia ke tauhi e ngaahi fekaú na'e 'osi fai pē ia 'i ha taimi fuo-loa kimu'a (vakai, "Tauhi 'a e Ngaahi Fekaú," *Ngaahi Himí*, fika 195).

Kimu'a pea felotoi hoku 'atamaí mo e me'a 'oku ou fie ma'ú, ne pule hoku sinó. Ne u lele oma ki he tafa'aki hala 'e tahá pea ta'alo atu ki he faka'uli 'o e pasi 'e tahá ke 'alu ia. Na'á ku 'ave 'eku totongi pasí pea lue 'o tangutu 'i mui he pasi na'e 'alu ki 'api siasí, pea hangehangē he 'ikai hoko 'eku faka'amu ke hoko ko ha tokotaha kakau 'iloá.

Na'e fakakaukau e taha kotoa ne u tangí koe'uhí he na'á ku ongo'i e Laumālié. Ka na'á ku tangí koe'uhí ko 'eku 'ilo'i ko e me'a ne u faka'amu ki ai he'eku kei si'í he 'ikai ke hoko ia pea mo 'eku ongo'i mā 'i he'eku

fakakaukau ke ako kakau he 'aho Sāpaté. Ka 'i he Sāpate ko iá hangē pē ko e ngaahi Sāpate kimu'a pea kimui aí, ne u fakahoko pē hoku fatongiá.

'I he taimi ne u maau ai ke 'alu ki he kolisí, kuó u 'osi ako'i ha kāingalotu tokolahi he koló ke tataki e hivá mo tā e pianó. Ne hoko-hoko atu 'eku tā pianó he kolisí pea to'o ha ngaahi lēsoni he tā 'ōkaní. Na'á ku fakakaukau kuo ngata mo'oni pē hoku faingamālie ke 'alu ai ki 'Amelika Latiná he taimi ne u tukuange ai e fe'auhi kakaú, ka 'i hono ma'u hoku mata'itohi MA 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Tongí, na'á ku ngāue fakafaipekau ki Kolomupia. Na'á ku ako'i ha kalasi tā piano he lolotonga 'eku ngāue fakafaipekau. Na'á ku loto ke tuku ki he Kāingalotu ko iá 'a e me'afokasi 'o e mūsiká. Na'e lue mai e fānau mo e to'u tupu 'o Kolomupia 'i ha ngaahi maile lahi he la'ā vevelá ke ma'u ha faingamālie ke ako ai ki he pianó. Na'á nau kamata tā nima taha pē kae 'oua ke nau toki fakalalakaka 'o tā nima ua. Pea na'a nau fai 'e kinautolu ha feilaulau lahi ange 'iate au 'i he'enua feinga ke poto he tā pianó.

Kuo laka hake 'eni he ta'u 'e 50 mei hoku papitaisó. Kuó u folau tu'o lahi ki ha ngaahi feitu'u mei hoku fonua ko Finilaní, pea tataua ai pē pe ko fē ha feitu'u te u 'alu ki ai, na'e 'i ai ma'u pē ha fie ma'u ke tā e ngaahi himí. Na'e hanga 'e he lea 'o e mūsiká 'o langa ha ngaahi hala fakakavakava 'o e mahinó mo e 'ofá 'i he ngaahi feitu'u lahi.

'I he 'ahó ni 'oku tuai pea fá'a langa hoku nimá. Kuo tokolahi ha kau mūsika lelei kuo nau fetongi au. 'Oku fá'a ongo'i loto mamahi 'eku fá'eé 'i he'ene manatu ki hoku ngaahi ta'u ne u kamakamata mai ai 'i he Siasí mo e ngaahi feilaulau na'á ku faí, 'o lue he laumaile, mo e ngaahi me'a ne u feilaulau'í. 'Okú ne tailiilí na'a ko e fá'a langa hoku nimá ko e tupu mei he momokó. Ka 'oku ou fiefia pē he

Na'á ku ako'i ha ngaahi kalasi tā piano 'i he'eku ngāue fakafaipekau 'i Kolomupia. Na'e lue lalo e fānau mo e to'u tupu 'i ha ngaahi laumaile he la'ā vevelá ke ako, pea fai ha ngaahi feilaulau lahi ke ma'u e me'afokasi 'o e mūsiká.

'i ai ha me'a ke ne fakamanatu mai e "ngaahi feilaulau" na'á ku faí. Na'á ku 'oatu 'a 'eku fiefia mo e mamahi kakato ki he mūsiká. Na'á ku ako ke kata pea tangi 'i hono faka'aonga 'i hoku louhi 'i nimá.

'Oku fu'u fiefia lahi hoku lotó pea hounga'ia he'eku fakakaukau ki he Tamai Hēvaní mo hoku kau takí he'enua 'ofa 'o kole ki ha ki'i ta'ahine kei si'i ke fakahoko ha fatongia faingata'a. Na'e hanga 'e he fatongia ko iá 'o tokoni'i au ke ma'u ha mahino mo'oni ki he ongoongolelei pea faka'atā au ke u tokoni'i e ni'ihiki kehé ke nau ongo'i e Laumālie 'i he mūsiká. Ko ha fakamo'oni mo'ui au 'a hono fie ma'u 'e he kau papi uluí ha fatongiá—'o a'u pē ki he fanga ki'i tamaiki fefine 'oku 'ikai ke nau poto he tā pianó. Ne u 'ilo'i mei hoku 'uluaki fatongiá 'oku 'ikai faingata'a ki he 'Otuá ha me'a pea 'oku 'i ai 'Ene palani mo ha taumu'a ma'á e taha kotoa 'o 'Ene fānau. Ne u ma'u ha fakamo'oni ta'e toe veiveiua 'i he mūsiká ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi na'e toe fakafoki mai. ■

KO E NGĀUE 'A E Fakataha Alēlea Faka-Uōtí

Fai 'e LaRene Gaunt

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

'Oku faka'aonga'i 'e he Kāingalotú e ngaahi fakataha alēlea fakauōtí mo fakakoló ke faitāpuekina ai e mo'ui 'a kinautolu 'oku faingata'a'ia.

I he longoa'a 'o e ngaahi me'a fakale'olahí 'i he pō 22 'o Mē 2011, na'e tō mai ha 'ahiohio lahi mo'oni he loto kolo 'o Sopilini 'i Mísuli, 'i he USA 'o faka'auha ha ngaahi 'api mo ha ngaahi mo'ui. Na'e fu'u lahi mo'oni hono maumau 'i 'e he 'ahiohió e Uooti Sopilini 'Uluakí, ka na'e ngāue leva 'a Pisope Kulisi Hofimēni mo e fakataha alēlea fakauōtí he taimi pē ko iá ke fakapapau 'i 'oku malu e kau mēmipa 'o e uōtí.

Na'a ne pehē, "Na'e 'i ai ha palani ki he me'a 'e faí he na'a mau 'osi talanoa ki he ngaahi teuteu ko 'ení 'i he fakataha alēlea fakauōtí kimu'a pea hoko maí. Na'a mau toe fakafalala foki ki he Laumalié ke 'ilo'i e me'a ke faí. Na'e mate e 'ū telefoni to'oto'ó. Na'a mau lotu pea fakafanongo ki he talí, pea na'e ma'u e talí—he 'oku ma'u ma'u pē 'a e talí. Ko e me'a fakafiefia kiate au ko e pisopé ke fanongo ki he pehē mai 'a e kāingalotú, 'Ko e me'a 'eni kuó u faí,' 'o 'ikai 'eke mai, 'Ko e hā e me'a 'okú ke loto ke u faí?"

'Oku fakahaa'i 'e he me'a 'i Sopilini 'a e mālohi 'o ha fakataha alēlea fakauooti 'oku fāitahá. Na'e tohi 'e 'Eletā M. Lāsolo Palāti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e taha e fakataha mahu'inga taha 'i he Siasí 'a e fakataha alēlea fakauōtí, koe'uhí he 'oku lava e kau taki fakakōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí mo e houalotú 'o fealea'aki mo palani mo e kau pisopelikí. . . . 'I he kotoa e ngaahi fakataha alēlea mo e ngaahi kōmiti 'i he Siasí, 'oku ou tui ko e fakataha alēlea fakauōtí 'oku 'aonga taha ke ne tokoni'i e fānau 'etau Tamai.'"¹

Fakataha'i 'e he 'Ofa mo e Tui

'Oku ma'u 'e he kau mēmipa 'i Pueto Felenisisikou ti 'Olelaná, ko ha kolo mama'o 'i he vaotā 'o 'Ekuatoá ha ha'i 'o e 'ofá mo ha tui mālohi. 'Oku fakahaa'i 'e he fakataha alēlea fakakolo fakamāhiná e lahi 'enau tokangá. 'Oku nau 'uluaki nofotaha 'enau tokangá he ni'ihī fakafō'ituituí mo e ngaahi fāmilí, pea toki hoko ki he founa 'e tokoni ai e ngaahi polokalamá. 'Oku hoko mai leva 'a e ue'i fakalaumālié.

'Oku fie ma'u 'e ha kau mēmipa tokolahi ha tokoni ke ma'u ha ngāue. 'Oku 'ilo'i 'e he fakataha alēlea fakakoló 'oku lava ke fakalelei'i fakalotofonua ma'u pē e ngaahi me'a 'oku faingata'a'ia ai e kau mēmipá. 'I he alea'i 'e he fakataha alēlea 'a e fie ma'u 'a ha fa'é 'okú ne tauhi tokotaha pē 'ene fānaú 'a ia 'oku 'i ai 'ene ki'i ta'ahine 'oku mahamahaki, na'e 'ilo 'e he palesiteni Fine'ofá ki ha ngāue 'e lava ke ngāue ai e fa'éé mo kei ofi pē ki he'ene ta'ahiné.

'Oku toe faka'aonga'i foki 'e he fakataha alēlea fakakoló e ngaahi ma'u'anga tokoni 'a e Siasí, hangē ko e ngaahi nāunau ako ngāue 'a e Ngaahi Kautaha 'a e Siasí 'oku Tokoni ki he Kumi Ngāué (LDS Employment Services).² Na'a nau fokotu'u ha kalasi na'e ako'i 'e ha mēmipa 'o e koló, 'a ia ne tokoni'i ai ha mēmipa 'e taha 'o e koló ke ma'u ha ngāue lelei ange.

'Oku fakamatala 'a Lamilo Leiesi, ko e tokoni 'uluaki 'i he kau palesitenisí fakakoló kau ki he fakataha alēlea fakakoló 'o pehē: "Oku mau hoko ko ha me'angāue 'i he

NGAAHI ME'A MAHU'INGA KI HA FAKATAHA ALĒLEA LELEÍ

'I he tohi 'a 'Eletā M. Lāsolo Palāti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko e *Counseling with Our Councils*, 'okú ne fai mai ai 'a e ngaahi fokotu'u ko 'ení 'e tolu:

"'Uluakí, nofo taha he ngaahi tefito'i mo'oní."

Muimui he fakahinohino 'o e vahe 4 he *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí*, 'a ia 'e lava ke ma'u he 'initaneti 'i he konga ko e Ngāue 'i he Siasí (Serving in the Church) 'i he LDS.org.

"Uá, tukutaha e tokangá ki he kakai kae 'ikai ko e polokalamá." Feinga ke "'ai e kau mēmipa fo'ou ke hoko ko ha konga 'o e uōtí, fakamālohia e kau māmālohí, ngaahi me'a 'oku hoha'a ki ai e to'u tupú, ko e faingata'a'ia faká'ekonōmika 'a e kau mēmipa fakafō'ituituí, pea mo e ngaahi fie ma'u 'a e ngaahi fa'é kei tāutahá mo e kau uitoú."

"Tolú, ko e fakataha alēlea ke fealea'aki mo hono vahevahe e ngaahi fakakaukau, 'o 'ikai ko e lipooti pē mo e lea. Fokotu'u ha 'ātakai te ne tali lelei e fakakaukau 'a e taha kotoa pē, pea 'oku fakamahu'inga'i ai e taha kotoa pē mo e kulupú pea mo e ngaahi fakakaukau." 'Oku kehekehe e ngaahi fakakaukau mo e puiipuitu'a 'o e kakai fakafō'ituituí, pea 'e lava e tokotaha kotoa 'o tānaki mai ha fakakaukau 'e tokoni ke mahino ai e ngaahi fie ma'u 'a e mēmipá.

Vakai, 'Eletā M. Russell Ballard 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, *Counseling with Our Councils* (1997), 106, 109, 112.

to'ukupu 'o e 'Eikí. Te Ne fakahoko 'Ene ngaahi taumu'á 'o fakafou mai he'emaui ngāue."

Ko Ha Hala ki he Temipalé

Na'e toki mahino kia Melisa Fisi ko e palesitene Palaimeli 'i Livapulu 'i Niu 'Toke, 'i he USA 'a e mālohi 'o e fakataha alēlea fakauōtí he'ene 'alu ki aí. 'I he'ene ala ki he'ene kató ke to'o hake ha ki'i pepá, na'á ne ma'u ai ha fakatātā 'o ha fānaui Palaimeli 'e toko 28 'i he sitepu 'o e Temipale Palemaila Niu 'Ioké. Na'e huhu kotoa kinautolu 'e ha hone. Na'e hanga 'e he fakatātaá 'o to'o 'ene tokangá mei he fakatahá 'i ha lau momeniti, pea nofo 'ene fakakaukau he 'aho na'e 'alu ai e Palaimeli 'a e uōtí ki Palemaila ke fiefia he ongo toputapu 'o e kelekele 'o e temipalé. Ko e me'apango ia, he ko e taimi

na'e folahi ai 'e he fānaui honau sipí, na'e 'ikai ke nau 'ilo ne nau fakahoha'asi ha fu'u taunga hone.

Hili hono faito'o e taha kotoa pē, na'e fakaafe'i 'e he kau takí e fānaui ke nau 'alu 'o ala ki he temipalé. Na'e 'ikai loto e fānaui ki ai he na'a nau ilifia na 'oku toe 'i ai ha fanga hone ai. Ko ia na'e tu'u laine leva e mātu'á mo e kau takí 'o fa'u ha fo'i hala ki he temipalé. Na'e ma'u ai 'e he fānaui ha loto-to'a ke laka atu kimu'a.

Na'e fakakaukau 'a Melisa he taimi na'e toe foki mai ai 'ene tokangá ki he fakataha alēlea fakauōtí, "Ko ha me'a faka'ofofa kapau 'e 'ātakai'i e taha kotoa 'e ha kaungā-me'a mo ha kau taki anga'ofa 'i he'enu fakalalalaka ke 'alu ki he temipalé."

Na'e motuhi 'ene fakakaukau 'i he'ene fanongo ki he

KO HAI 'OKU KAU 'I HE FAKATAHA ALĒLEA FAKA-UŌTÍ PE FAKA-KOLÓ?

'Oku kau 'i he fakataha alēlea 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí mo e houalotú 'i he taumu'a 'e ua: (1) hoko ko ha kau mēmipa 'o e fakataha alēlea 'o tokoni ki he pīsopé ke ma'u ha ngaahi tali ki he ngaahi fie ma'u mo e me'a 'oku tokanga ki ai e uōtí mo (2) hoko ko ha kau fakafongoa

Kau Pīsopeliki

'Oku 'i ai e fatongia 'o e kau pīsopeliki ki he kāingalotú, ngaahi houalotú, pea mo e ngaahi 'ekitiviti kotoa pē. 'Oku pule'i 'e he pīsopé 'a e fakataha alēlea fakauōtí, ka 'e lava ke lelei ange 'ene ngaahi tu'utu'uni hili 'ene fealea'aki mo hono ongo tokoni pea mo e fakataha alēlea fakauōtí, 'i he taimi 'e fie ma'u aí.

(Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí 4.1; 4.2.*)

Kalake 'a e Uōtí

"'Oku tauhi 'e he kalake fakauōtí ha lekooti 'o e ngaahi ngāue ke faí mo e ngaahi tu'utu'uni na'e fakahoko he ngaahi fakataha alēlea fakauōtí. . . . Te ne toe tufa foki mo e fakamatala fakasitetisitika ki aí mei he polokalama fakakomipiuta 'a e Siasí ki he tauhi lekōtí."

(*Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 4.6.4.*)

Sekelitali Pulé

"'E teuteu 'e he sekelitali pulé 'a e ngaahi 'asenita ki he ngaahi fakataha alēlea fakauōtí. . . . 'E toe lava foki ke kole 'a e pīsopé ki ai ke tokoni 'i hono fakapapu'i mo e kau mēmipa 'o e fakataha alēlea fakauōtí 'enu ngaahi ngāue ne vahé. . . . [Te ne] lava ke fakafehokotaki 'a e fakataha alēlea 'o e uōtí mo e kōmiti pule 'o e lakanga fakataula'eikí."

(*Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 4.6.5.*)

Kau Taki 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki

'Oku fatongia 'aki 'e he kulupulita 'o e kau taula'eiki lahí pea mo e palesitene 'o e kōlomu 'o e kaumātu'á 'a hono tokanga'i e uelofea fakalaumālie mo fakatu'asino 'a e kakai tangata 'okú na tokanga'í. 'E lava ke vahe 'e he pīsopé ki he kau taki 'o e kōlomú mo e kulupú ha ni'ihí 'o e ngāue 'okú ne fai ki he ngaahi fāmilí.

(Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 7.*)

Taki Faifekau Fakauōtí

'E fakafekau'aki 'e he taki ngāue fakafaifekau fakauōtí 'a e ngaahi ngāue 'a e uōtí 'i he ngāue fakafaifekau. 'Okú ne ngāue fakataha mo e kau faifekau taimi kakató. 'E lava ke kole ki ai 'e he pīsopé ke ne tataki hono alea'i e ngāue fakafaifekau 'i he ngaahi fakataha alēlea fakauōtí.

(Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 5.1.3.*)

fakamatala 'a e palesitani Fine'ofá ki ha fefine 'oku faingata'a'ia: "Na'e 'ikai ke ne ha'u 'o lotu he Sāpaté. Te u fakapapau'i 'e tala 'e he'ene ongo faiako 'a'ahí ki ai 'a e 'alu hono hoko ki he temipalé."

Na'e tānaki mai ki ai e palesitani e kōlomu 'o e kaumā-tu'á, "Oku lahi ha ngaahi me'a 'oku nau faingata'a'ia ai. Te u talanoa mo 'ene ongo faiako faka'apí ke 'ilo pe ko e hā ha me'a te tau fai."

Na'e pehē ange 'e he palesitani 'o e Kau Finemuí, "E lava ke tokoni e kau finemuí he to'otamá."

'I he sio atu 'a Melisa ki he fofonga 'o e kau mēmipa 'i he fakataha alēlea fakauōtí, na'á ne fakatokanga'i e 'ofa mo'oní mo e tokangá. Na'á ne malimali fiefia. Na'á ne fakakaukau, "Kuo teuteu 'e he 'Eikí ha ngaahi founa ki

hono malu'i mo 'ofeina 'Ene fānaú. 'A ia ko e fakataha alēlea fakauōtí!"

'Oku hokohoko atu hono 'ilo'i 'e he kau taki 'o e Siasí 'i he māmaní 'a e ngaahi tāpuaki 'o e fakataha alēlea fakauōtí mo fakakoló, 'o hangē pē ko e me'a ko ia 'oku hoko 'i Sopilini, Pueto Felenisisikou ti 'Olelana, mo Livapulú. 'I he'enuu fai iá, te nau ma'u ai ha mālohi lahi mei he ngaahi fakataha alēlea ko 'ení ke tokoni ki he 'Eikí ke tāpuekina 'Ene fānaú pea fakahoko 'Ene ngāué. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. M. Russell Ballard, *Counseling with Our Councils: Learning to Minister Together in the Church and in the Family* (1997), 102.
2. *Tohi Ngāue 'a e Tokotaha Akó Ko e Ako Fakangāué* (nāunau fika 35163 900) 'oku ma'u 'i he store.lds.org, Ngaahi tufaki'anga Nāunaú, pe ngaahi senitā ma'u'anga tokoni 'a e Siasí ki he ma'u ngāué.

'o 'enuu ngaahi houalotú. 'Oku nau ngāue fakataha 'i he 'ofa ke tokoni'i mo fakamālohia e ni'ihī fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmili 'i he uōtí pe koló. ('Oku toe 'uhinga pē 'a e uōtí mo e kau pīsopelikí ki he ngaahi koló mo e kau palesitenisī fakakoló.)

Palesitani Fine'ofá
'Oku fakafofonga'i 'e he palesitani 'o e Fine'ofá 'a e kakai fefine 'i he uōtí 'oku laka hake honau ta'u motu'á he ta'u 18. 'Okú ne fai e me'a kotoa te ne lava ke tokoni'i ai e kakai fefiné ke langaki 'enuu tuí mo e mā-oni'oni fakafo'ituituí, fakamālohia e ngaahi fāmili mo e 'apí, pea tokoni'i kinautolu 'oku faingata'a'ia.

(Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 9.*)

Palesitani 'o e Kau Talavou
'Oku feinga e palesitani 'o e Kau Talavou ke fakamālohia e kau talavou 'o e uōtí 'i he ta'u 12 ki he 18. 'Oku tokoni ki ai hono ongo tokoni, peá ne tokoni ki he kau palesitenisī 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Éloné (kau pīsopelikí) mo tokanga'i e polokalama Sikautí he feitu'u 'oku fakahoko aí.

(Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 8.3.4.*)

Palesitani 'o e Kau Finemuí
'E feinga e palesitani 'o e Kau Finemuí ke fakamālohia e kau finemuí ta'u 12 ki he 18. Ko hono fatongia ke "tokoni'i 'a e finemuí takitaha ke ne mo'ui taau ke fakahoko mo tauhi 'a e ngaahi fuakava toputapú pea mo ma'u 'a e ngaahi ouau 'o e temipalé."

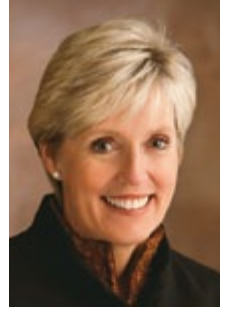
(*Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 10.1.1.*)

Palesitani Palaimeli
'Oku fakafofonga'i 'e he palesitani Palaimeli 'a e fānau he uōtí 'i he māhina 'e 18 ki he ta'u 11. 'E mahu'inga 'ene fakakaukau 'i he taimi 'oku fakakaukau'i ai 'e he fakataha alēlea fakauōtí ha me'a 'e kaunga tonu ki he fānau he uōtí.

(Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 11.*)

Palesitani Lautohi Faka-Sāpaté
'Oku fatongia 'aki 'e he palesitani 'o e Lautohi Faka-Sāpaté 'a hono tokanga'i e lēsoni kotoa 'o e ongo-ongolelé lolotonga e Lautohi Faka-Sāpaté. "'E ha'u mateuteu ki he fakataha alēlea fakauōtí ke ne fokotu'u ha ngaahi founa 'e lava ke tupulaki ai 'a e kāingalotú 'i he'enuu ako mo e faiako 'i he lotú pea 'i honau ngaahi 'apí."

(*Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 12.2.2.*)

Fai 'e Rosemary M. Wixom
Palesiteni Lahi 'o e Palaimeli

Tuku ha Taimi ke Talanoa Ai mo Fakafanongo

*'E hanga 'e he'etau taumu'a mo'oni ke fetu'utaki lelei
ange he 'aho ni 'o tãpuekina hotau fãmilí 'o ta'engata.*

I ha mãmani haohaoa 'e foki atu e fãnaú ki ha 'api 'oku 'omi ai ha peleti kũkisi fo'ou na'e toki ta'o, fu'u ipu hu'akau mokomoko, mo ha fa'e 'oku mateuteu ke talanoa mo fanongo ki he me'a na'e hoko he 'aho ko iã ki he'ene tamã. Ka 'oku 'ikai ke tau nofo 'i ha mãmani haohaoa, pea 'e lava pẽ ke ke tuku 'a e kũkisi mo e hu'akaú kapau te ke loto ki ai, kae 'oua na'a tuku 'a e "taimi ke fai ai ha talanoa mo fakafanongó."

'I he ta'u 'e uofulu mã hiva kuo 'osí, na'e ongo kia Palesiteni Sẽmisi E. Fausi (1920–2007), Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluakí, 'i he si'i 'a e taimi 'oku feohi ai e fãmilí. Fakakaukau ange ki aí— na'á ne lea ai he konifelenisi lahí— 'i he ta'u 'e 29 kuohilí: "Ko e taha e tefito'i palopalema 'i he ngaahi fãmilí he 'ahó ni ko e faka'au ke si'isi'i ange e taimi 'oku tau feohi aí. . . 'Oku mahu'inga 'a e taimi ke nofo fakataha aí—taimi 'oku fie ma'u ke fai ai ha talanoa, ke fakafanongo, ke fakalotolahi, pea fakahaa'i e founa ke fai 'aki ha me'á."¹

'I he'etau feohi pea talanoa mo 'etau fãnaú, 'oku tau 'ilo'i leva kinautolu pea nau 'ilo'i lelei mo kitautolu. 'Oku tau fakamu'omu'a leva e ngaahi ongo mo'oni 'i hotau lotó 'o hoko ia ko ha konga 'etau talanoa mo e taha kotoa he fãnaú.

Ko e hã 'a e põpoaki mahu'inga taha mei he lotó te ke fie vahevahe mo ho'o fãnaú?

'Oku ako'i kitautolu 'e he palõfita ko Mõsesé 'i he tohi 'a Teutalõnomé:

"Te ke 'ofa ki [he 'Eiki] ko ho 'Otua 'aki ho lotó kotoa, mo ho'o mo'uí kotoa, mo ho mãlohi kotoa."

"Pea ko e ngaahi leá ni, 'a ia 'oku ou fekau kiate koe he 'aho ni, 'e 'i ho lotó ia:

"Pea te ke fa'a ako 'aki ia ki ho'o fãnaú, pea te ke talanoa 'aki ia 'o ka ke ka nofo 'i ho falé, pea 'o ka ke ka 'alu 'i he halá, pea 'o ka ke ka tokoto hifo, pea 'o ka ke ka tu'u hake" (Teutalõnome 6:5–7; ko e toki tãnaki atu hono fakamamafa'í).

Pea tuku ke u toe tãnaki atu ha me'a 'e taha ki ai: "Pea mo e taimi te mou ma'u me'atokoni fakataha ai 'i he efiãfi."

Kapau 'oku tau fie ma'u hotau ngaahi fãmilí ke fakataha 'o ta'engata, tau kamata e me'a ko iã he 'ahó ni. Ko hono tuku ko ia ha taimi ke talanoa ai mo 'etau fãnaú ko ha tãpuaki ia ki hotau fãmilí ta'engatã 'i he'etau 'a'eva he hala 'oku fakatahi ki he mo'ui ta'engata fakatahá.

Na'e vahevahe 'e ha fa'e 'e taha mei 'Ilinoisi 'i he USA 'a e founa 'ene tuku taimi ke talanoa ai mo 'ene fãnaú:

"'I he kei iiki 'ema fãnaú, ne u anga 'aki e fa'a sio 'i ha ngaahi polokalama televísonone mãlie. . . Me'apango ia, he na'e ha'u e ngaahi polokalamã ia he taimi ko ia ke mohe ai e fãnaú.

". . . Ne a'u ki ha tu'unga ne u fakatoka-nga'i 'oku ou mahu'inga'ia ange au he ngaahi polokalama televísoné 'i he'eku fãnaú. Ne u feinga 'i ha ki'i taimi ke lau ha ngaahi talanoa

ma'á e fānaú mo fakamo'ui pē 'a e TV, ka na'á ku 'ilo'i 'oku 'ikai ko e founa lelei tahá ia. 'I he'eku fakakaukau atu ki he ngaahi 'aho mo e uike kuó u fakamoleki he TV, ne kamata ke u ongo'i halaia pea fakakaukau ke fai ha liliu. Na'e faifai pea ne u fakapapau'i ke tāmata'i e TV.

"Hili ha uike 'e ua hono tāmata'i e televi-soné, ne u ongo'i kuo to'o atu ha kavenga. Na'á ku fakatokanga'i ne u ongo'i lelei ange, pea toe ongo'i ma'a ange, pea ne u 'ilo'i ne u fai 'a e fili 'oku tonú."²

Ko e taimi lelei ke fai ai e talanoá 'a e taimi mohé.

Na'e lea 'a Hilamani 'o kau ki he kau tau talavou loto-to'á 'o pehē, "Pea na'a nau fakamatala'i mai kiate au 'a e ngaahi lea 'a 'enau fa'eé, 'o pehē: 'Oku 'ikai te mau ta'etui na'e 'ilo ia 'e he'emaui ngaahi fa'eé" ('Alamā 56:48).

Ko e "ngaahi lea 'enau fa'eé" na'á ne ako'i

kinautolú. Na'e hanga 'e he ngaahi fa'ē ko iá 'o ako'i e folofola 'a e 'Otuá, lolotonga 'enau talanoa ki he'enau fānaú.

Fakatononga 'o e Fetu'utaki Fakatāutahá

'Oku ma'u e lelei lahi mei he talanoá, pea 'oku 'ilo'i 'e he filí 'a e mālohi 'oku ma'u 'i he leá. Te ne loto ke holoki e laumālie 'i hotau 'apí 'oku ma'u 'i he'etau talanoá, fakafanongó, fepoupou'akí, mo ngāue fakatahá.

Na'e feinga ta'etuku 'a Sētane ke ta'ofi hono Toe Fakafoki mai 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí 'i he kuonga fakakosipelí ni 'i he'ene feinga ke ta'ofi ha fepōtalanoa'aki mahu'inga 'a Siosefa Sāmita mo e 'Otua ko e Tamaí pea mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí.

Ko e fakamatala 'eni 'a Siosefá, "I he hili pē 'eku fai peheé na'e puke au 'e ha mālohi 'a ia na'á ne iku'i 'aupito au, pea na'e pehē fau 'eku ofo 'i hono mālohí na'e ta'ofi ai hoku

‘elelō ke ‘oua na ‘á ku lava ‘o lea” (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:15).

‘Oku fiefia e filí ke ta’ofi hotau ‘elelō—ha fa’ahinga me’a pē ke ta’ofi hano fakahaa ‘i e hotau le’ó mo ‘etau femātākí ‘a e ongo ‘oku ‘i hotau lotó. ‘Okú ne fiefia ‘i he vāmama’ó mo e fakahoha’así; ‘okú ne fiefia he longoa’á; ‘okú ne fiefia he talanoa ‘oku ‘ikai ke fai fakahangatonu ki ha tahá—ha fa’ahinga me’a pē te ne ta’ofi kitautolu mei he māfana ‘o ha le’o pea mo e ongo ‘i fakatāutaha ‘oku ma’u mei he fepōtalanoa ‘aki fesiofakí.

Fakafanongo ki he Loto ‘o ‘Etau Fānaú

‘Oku mahu’inga tatau pē ‘a e fanongó mo e leá. Na’e pehē ‘e ‘Eletā Sefili R. Hōlani ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá: “Kapau te tau fakafanongo ‘i he ‘ofa, ‘e ‘ikai fie ma’u ke tau fifili pe ko e hā ha me’a ke tau lea ‘akí. ‘E fakahā mai ia kiate kitautolu . . . ‘e he Laumalié.”³

‘I he ‘etau fanongó, ‘oku mahino leva kiate kitautolu ‘a e ongo ‘oku ma’u ‘e kinautolu ‘i hotau tafa’akí. ‘Oku ‘i ai ha palani ‘a e Tamai Hēvaní ma’á e tokotaha kotoa ‘o ‘Ene fānaú. Fakakaukau angé, kapau na’e lava ke tau mamata ki ha kongá ‘o e palani fakafō’ituitui ma’á e taha kotoa ‘o ‘etau fānaú. ‘E fēfē kapau na’e

lava ke tau ‘ilo e founga ki hono fakatupulaki ‘enau ngaahi me’afoaki fakalaumalié? ‘E fēfē kapau na’a tau ‘ilo e founga ke faka’ai’ai ai e fānaú ke a’usia e tu’unga te nau malavá? ‘E fēfē kapau na’e lava ke tau ‘ilo e founga ke tokoni’i takitaha ai e fānaú ke fakalakalaka mei he’ene tui fakatamasi’i ki ha fakamo’oni?

‘E anga fēfē ha’atau ‘ilo?

Te tau lava ke ‘ilo ‘aki e fakafanongó.

Na’e pehē ‘e ha tamai Siasi ‘e taha: “‘Oku ou fai ha me’a lelei lahi ange ‘i he’eku fakafanongo ki he’eku fānaú ‘i ha’aku lea kiate kinautolu. . . . Kuó u ako māmālie ‘o ‘ilo’i ‘oku ‘ikai fie ma’u he’eku fānaú ‘eku ngaahi tali kuo ‘osi teuteu’i lelei, fakamo’oni’i he ngaahi ta’u lahi, mo fakapotó. . . . ‘Oku mahu’inga ange kiate kinautolu hono ‘eke ‘enau fehu’i pea talanoa’i ‘enau palopalemá ‘i hono ‘oatu ‘eku talí. ‘Oku angamaheni ‘aki pē e ‘osi ‘enau talanoá, kapau na’á ku fakafanongo fuoloa mo tokanga, ‘oku ‘ikai ke nau fie ma’u mo’oni ‘e kinautolu ‘eku talí. Kuo ‘osi ma’u ‘enau talí ‘anautolu.”⁴

‘E fie ma’u ke tuku ha taimi ke nofotaha e tokangá ‘i he ngaahi me’a ‘oku mahu’inga tahá. ‘Oku ‘ikai ke hoko vave pē ‘a e talanoá, fakafanongó, mo e fakalotolahí. He ‘ikai lava ke fakavave’i pe fakataimitēpile’i—ko e lelei tahá ‘a e ‘ohovale pē kuo nau hoko maí. ‘Oku hoko mai ia ‘i he taimi ‘oku tau *fakahoko* fakataha ai ha me’á: ngāue fakataha, fa’ufa’u fakataha, mo va’inga fakataha. ‘Oku hoko ia he’etau tāmāte’i e mītiá, tukuange e ngaahi me’a fakahoha’a ‘o e māmaní, kae nofotaha e tokangá ‘i he tokotaha kehé.

Ko ha me’a faingata’a ia ke fai. ‘I he taimi ‘oku tau ki’i tu’u ai pea tāmāte’i e me’a kotoa, kuo pau ke tau mateuteu ki he me’a ‘e hoko maí. Mahalo pē ‘e ta’efakafiemālie e lōngonoá; pea hoko mai mo e hangē ‘oku mole ha me’á. Ka ke fa’a kātaki, ‘o tatali ‘i ha ki’i taimi si’i, pea toki ma’u e fiefiá. Tuku taha ho’o tokangá ‘iate kinautolu ‘oku mou lolotonga fehí pea ‘eke ha fehu’i kau kiate kinautolu pea kamata ke fakafanongo. Mātu’a, talanoa ki he me’a ‘oku sai’ia ai ho’o fānaú. Kata he me’a ne hoko he kuohilí—pea faka’ānaua ki he kaha’ú. ‘Oku lava pē ke mafuli e talanoa noa’ia peé ‘o hoko ai ha fepōtalanoa ‘aki lelei.

Fakamu'omu'a 'Etau Taumu'a Ta'engata

Ne u 'a'ahi ki ha kalasi 'a ha kau finemui he fa'ahita'u failau kuo 'osi, pea kole 'e he faiakó ki he kalasi ke nau tohi e me'a 'e 10 'oku nau fakamu'omu'á. Na'e kamata ke u tohi. Tuku ke u talaatu ko 'eku 'uluaki fakakaukaú na'e kamata 'aki ia 'a e "Fika 1: fakama'a e toloa penivahevahe 'i peitó." 'I he kakato 'emau lisi na'e kole mai e taki 'o e Kau Finemuí ke mau vahevahe e me'a ne mau tohi. Ko 'Epi na'e toki ta'u 12 pē pea na'e tangutu hoko mai kiate aú. Ko e lisi 'eni 'a 'Epi:

1. Hū ki he kolisi.
2. Hoko ko ha taha teuteu fale.
3. 'Alu 'o ngāue fakafaifekau 'i 'Initia.
4. Mali 'i he temipalé mo ha taha ne 'osi ngāue fakafaifekau.
5. Ma'u ha fānau 'e toko nima mo ha 'api.
6. 'Ave 'eku fānau ke ngāue fakafaifekau pea hū ki he kolisi.
7. Hoko ko ha kuifefine 'oku "tufa kūkisi."
8. 'Ofa vale 'i e makapuná.
9. Ako lahi ange ki he ongoongoleléi pea fiefia he mo'uí.
10. Toe foki 'o nofo mo e Tamai 'i Hēvaní.

'Oku ou pehē, "Mālō 'Epi. Kuó ke ako 'i au ke mahino e palani 'a e Tamai Hēvaní ma'atautolú. 'I ho' 'ilo' 'okú ke fononga 'i ha hala, pea tatau ai pē pe ko e hā e ngaahi faingata'a 'e hoko ke ke afe ai mei he halá, te ke sai pē koe. 'I hono tuku taha ho halá 'i he taumu'a taupotú—'a ia ko e hakeaki'í mo e foki ki he Tamai Hēvaní, te ke a'u pē koe ki ai."

Na'e ma'u mei fē 'e 'Epi 'a e ongo ko 'eni ki he taumu'a ta'engata? 'Oku kamata ia mei hotau 'apí. 'Oku kamata ia 'i hotau fāmilí. Na'á ku 'eke ange ki ai, "Ko e hā ho'o me'a 'oku fai 'i ho fāmilí ke fokotu'u ai e ngaahi me'a mahu'inga ko iá?"

Ko 'ene talí 'eni: "Makehe mei hono lau e folofolá, 'oku mau toe ako mo e *Malanga'aki 'Eku Ongongoleléi*." Peá ne toe pehē mai, "'Oku lahi 'emau pōtalanoá—'i he efiafi faka-fāmilí 'i 'apí, 'i he ma'u me'atokoni fakataha he efiafi, pea 'i he kaá lolotonga 'emau lele he halá."

Na'e tohi 'e Nifai: "'Oku mau lea 'ia Kalaisi,

'oku mau fiefia 'ia Kalaisi, 'oku mau malanga 'aki 'a Kalaisi." Ke hā? "Ke 'ilo 'e he'emau fānau ki he tupu'anga 'a ia te nau lava ke sio ki ai ke ma'u ai ha fakamolemole 'o 'enau ngaahi angahalá" (2 Nifai 25:26).

'E 'omi kitautolu ke toe ofi ange ki hotau Fakamo'uí, 'a ia 'oku 'ofa 'iate kitautolú 'i he pōtalanoá, fakafanongo, fepoupouaki, pea mo fai fakataha mo e fāmilí e 'ū me'á. 'E tāpuekina hotau ngaahi fāmilí ke ta'e-ngata 'i he'etau feinga fakamātoato ke fetu'utaki lelei—he 'aho ní—'io, he 'ahó ni pē. 'Oku ou fakamo'oni ko e taimi ko ia 'oku tau lea ai 'ia Kalaisi, 'oku tau toe fiefia foki 'ia Kalaisi mo e me'afokasi 'o e Faka-lelei. 'E lava lea ke 'ilo 'e he'etau fānau 'a e "tupu'anga 'a ia te nau lava ke sio ki ai ke ma'u ai ha fakamolemole 'o 'enau ngaahi angahalá." ■

Mei ha lea 'i ha fakamafola fakasatelaite ki he siteiki Sōleki Sití na'e fai he 'aho 24 'o 'Okatopa 2010.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. James E. Faust, "Enriching Family Life," *Ensign*, May 1983, 41.
2. Susan Heaton, "Talk Time Instead of TV Time," *Ensign*, Oct. 1998, 73.
3. Jeffrey R. Holland, "Ko 'Eku Kau Fakamo'oni," *Liahona*, Siulai 2001, 16.
4. George D. Durrant, "Pointers for Parents: Take Time to Talk," *Ensign*, Apr. 1973, 24.

FUAMELIÉ PEA MO E TOHI 'A MOLOMONÁ

I he ngaahi ta'u kuohilí ne hiki homau fāmilí mei ha kolo femo'uekina mo tokolahí ki ha ki'i 'api' i 'uta na'e ofi atu ki ha ki'i kolo ne lōngonoa. Na'e ofi mai ki ai ha faama fuamelie kuo li'aki, pea na'e fakangofua kimautilu 'e ha kaungā-me'a 'o e taha 'oku ha'aná ke mau toli e lahi taha e fuamelie 'oku mau fie ma'ú.

I ha ngaahi pongipongi lahi he uike takitaha 'i he fa'ahita'u māfana ko iá te mau fakafonu he kaá mo ha 'ū kane mo e tangai pea fakamoleki

ha ngaahi taimi faka'ofa'ofa mo fakafiefia 'i hono tānaki e fuamelie. Ne 'i ai ha pongipongi 'e taha na'e 'ikai ke fie 'alu 'eku tama tangata si'isi'i taha ko Hailamé. Na'á ne fakapapau'i kuo 'osi kotoa e fuamelie he'emaui toli pea ko e me'a fakamole taimi ha'amau toe 'alu. Ka na'á ne fu'u 'ohovale he kei lahi 'aupito 'a e fuamelie. Na'e lahi ha ngaahi fuhinga he ngaahi feitu'u na'e 'ikai ke ne fakatokanga'i, pea ko e fua lelei tahá na'e ma'u ia he ngaahi va'a na'á ne 'osi 'i ai kimu'á.

I he taimi ko 'ení na'e fakatukupaa'i 'e he kau taki 'o e to'u tupú he uóti 'emaui to'u tupú ke lau e Tohi a Molomoná ke 'osi kimu'a pea toki kamata e akó 'i 'Aokosí. Na'e ha'u 'emaui fānaú mo e tukupaá ki 'api, pea na'e fakatukupaa'i homau fāmilí ke kau fakataha mo kinautilu.

Na'e taimi si'i pē e 'osi 'emaui lau e Tohi 'a Molomoná mo e a'u mai 'emaui *Liahona* 'o 'Aokosi 2005, mo e tukupā 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí (1910–2008) ke lau ke

Na'e fakapapau'i 'e Hailame kuo mau 'osi toli kotoa e fuamelie pea 'e mole noa homau taimi he toe foki ki he faama fuamelie.

'osi e Tohi 'a Molomoná ki he faka'osinga 'o e ta'ú. Na'e fiefia 'a Hailame mo hono tokoua ko Sio-sefá—he'ena fakakaukau kuo mau 'osi talangofua ki he palōfitá! Ka na'e fakamanatu ange 'e hono ta'okete ko Seti mo hono tuofefine lahi ko Pētani na'e kole mai 'a Palesiteni Hingikelíi ke mau toe lau, neongo ai pē pe ko e hā hono tu'o lahi 'emau lau ia 'o 'osí.

Na'e 'eke mai 'e he ongo tamaiki tangatá, "Ka ko e hā hono 'uhingá? Kuo tau 'osi lau ia 'o 'osi, pea ko e hā ha me'a 'e toe ako mei ai 'o makehe mei he me'a kuo tau 'osi laú?"

Hili ha ki'i fakalongolongo taimi si'i, na'e lea hake ha taha 'o kau ki he fuamelié. "Manatu 'i 'etau fakakaukau kuo 'osi kotoa e fuamelié he'etau toli? Ka 'i he'etau toe fokí, na'e kei toe lahi pē 'a e fuamelié—ma'u pē! Pea 'e tatau ai pē pe ko e hā hono tu'o lahi 'etau 'alú, pea kapau na'e toki faí ni pē, 'e 'i ai ma'u pē 'a e ngaahi fuhinga fuamelié ia."

Na'e vave 'emau fakatokanga 'i e fehokotakí. Pea hangē ko e faama na'e ofi maí mo e lahi hono fuamelie leleí, ko e Tohi 'a Molomoná ko ha ma'u'anga me'atokoni fakalaumalie mo ha ngaahi mo'oni fo'ou ke 'ilo'i. Ko ia na'a mau toe kamata ke lau e Tohi 'a Molomoná.

'I he'eku tali e tukupā 'a e palōfitá, ne u lau ha ngaahi me'a 'i he Tohi 'a Molomoná ne u 'osi lau 'i ha taimi lahi kimu'a, ka na'á ku sio ki ai 'i ha tu'unga kehe pea mahino lelei 'enau fekau'aki mo e ngaahi tūkunga pe pole fo'ou. 'Oku ou 'ilo'i ko e taimi kotoa pē 'oku tau lau fakamātoato ai e Tohi 'a Molomoná, te tau lava ke ma'u ai ha ngaahi fakakaukau fo'ou pea tau toe ofi ange ki he Fakamo'uí. ■

Su'eleni S. Uaila, Siōsiá, USA

NE U ONGO'I 'OKU TOTONU KE U HA'U

Hili ha ta'u 'e ua mo e kongá mei 'I hoku papitaiso 'i Puenosi 'Aealesi 'i 'Asenitiná, na'e kei ongo mai pē e lea 'a e taha 'o e ongo faifekau na'á na ako'i aú: "'Oku ou 'ilo'i ko ha faifekau koe.'" Na'á ku toe manatu 'i foki mo e tali mālohi ne u ma'u 'i he'eku lotu ke 'ilo pe 'oku mo'oni koā e ongo 'i hoku lotó. Ne u 'ilo 'oku totonu ke u teuteu ke ngāue fakafaifekau 'i hoku ta'u 20.

Ka 'e anga fēfē ha'aku hoko ko ha faifekau? Na'e 'ikai ke hangē hoku 'ulungāangá ko ha 'āngeló 'o hangē ko e ongo talavou na'á na ako'i mai e ongoongolelé kiате aú. Pea 'e anga fēfē ha'aku li'aki 'eku ngāue? Te u nofo 'i fē 'i ha'aku foki mai ki 'api? Na'e fu'u faingata'a ke ma'u e 'api 'oku ou 'i aí, neongo ko ha ki'i loki si'isi'i 'i mui 'i ha fale 'o ha taha.

'I he'eku foki ki 'api 'i ha efiafi 'e taha, na'á ku toe ongo'i 'oku veiveiua 'eku fakakaukau. 'I he'eku a'u ki 'api ne u feinga ke fai ha fili. Ne u fakakaukau ke tū'ulutui 'o fai ha lotu ke ma'u ha tokoni. 'I he'eku fai iá, ne u ongo'i mālohi ke 'alu kia Lianato, ko ha kaungāme'a ne hoko ko ha ma'u'anga ivi lahi kiate au he ngaahi taimi faingata'á.

Ka na'e 'ikai ke u lotu ke fafangu ia he tu'apoó. Ne u 'ilo'i 'oku 'ā pongipongi 'o 'alu ki he ngāue, pea 'ikai ke u lotu ke tukituki atu 'i hono matapaá he taimi ko iá. Ne u fefa'uhi mo e fakakaukau ka na'e ongo mālohi mai pē ke u 'alu kiate ia. Ka na'á ku kei fakakaukau ke tuku pē ia.

Na'á ku fakakaukau ke lue takai 'i homau feitu'ú ke ma'u ha 'ea lelei.

Ne u sio atu kia Lianato 'oku tangutu mai 'i hoku lokí. Na'e fu'u mālohi e Laumalié, pea 'ikai mei hoko 'eku mānavá.

Ka 'i he'eku manatu 'i ne 'ikai ke u tāpuni'i e matapaá, ne u toe foki leva ki 'api. 'I he'eku hū atú ne u sio atu kia Lianato 'oku tangutu mai 'i hoku lokí. Ne ongo mālohi mai e Laumalié kiate au, pea 'ikai ke mei hoko 'eku mānavá. Ne u 'eke atu 'i ha le'o vaivai, "Ko e hā 'okú ke 'i heni aí?"

Na'á ne pehē mai, "'Oku 'ikai ke u 'ilo. Na'á ku ongo'i pē 'oku tonu ke u ha'u."

Na'á ku fakahā ki ai 'eku veiveiua ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Na'á ne fai 'ene fakamo'oni pea poupou'i au. Na'á ne tokoni ke fakafonu 'eku pepa ngāue fakafaifekau, peá u 'ave ia ki he'eku pīsope he pongipongi hono hokó. Hili ha māhina 'e ua ne ma'u hoku uiui'i ki he Misiona 'Āsenitina Sālita.

'Oku ou 'ilo na'e hoko hoku kaungāme'á ko ha me'angāue 'i he to'ukupu 'o e 'Eikí he pō ko iá, peá u 'ilo'i mo'oni 'oku fanongo pea tali mai 'e he Tamai Hēvaní 'a e lotu 'oku fai fakamātoato mo e lotu mo'oni. ■ 'Ālato Fapiō Molaka, Nevata, USA

TE U MATE!

Lolotonga 'eku hoko ko ha neesi 'i he tafa'aki fakaakeake ki he kau tafá, ne u ma'u ha telefoni 'i ha 'aho 'e taha fekau'aki mo e taha mahaki ko Pila na'e toki fai pē ha tafa ki ai. Na'e tonu ke 'ave ia ki he tafa'aki tu'unga fakatu'utāmakí ka na'e 'omi ia kiate au he na'e fonu e tafa'aki ia ko iá.

Na'e a'u mai e taha mahakí mo hono fāmilí. Na'á ku fiefia ke sio 'okú ne fakatokanga'i me'a, 'ilo'i e feitu'u 'okú ne 'i aí mo e me'a 'oku hokó, pea 'oku sai pē.

Hili e sivi'i e tā hono mafú pea fakataukei'i ia mo hono fāmilí ki he lokí, ne u lue atu leva ki he holó ke hiki ha me'a 'i he'ene sātí. 'I he

'amanaki pē ke u tohí, ne u ongo'i ha le'o 'oku pehē mai, "Toe foki ki hono lokí." Ne tuku 'eku tohí kau sio kimui. Na'e 'ikai ke 'i ai ha taha ia. Ne u pehē mahalo ko e anga pē ia 'eku fakakaukáú, ka na'e faka-fokifā 'eku toe fanongo tu'o ua ki aí—ka na'e toe le'o lahi ange ia he taimí ni.

Ne u lele ki he loki 'o Pilá 'o 'ilo'i 'oku pupula hono kiá, pea faingata'a ke mānava. Ne u faka-kaukau kuo lavea e halanga totó, pea ne u lomi'i hono kiá 'aki hoku nima to'omata'ú kae faka'aonga'i hoku nima hemá ke tā ki he toketā na'á ne fai e tafá. Na'e talamai 'e he toketā tafá te ne fekau'i mai ha timi he vave tahá ke 'oange 'a Pila. Na'á ne pehē mai, "Pea 'oua 'e to'o ho nimá!"

Na'e talamai 'e he toketā faitafá te ne 'omi ha timi he vave tahá ke 'oange 'a Pila. Na'á ne pehē mai, "Pea 'oua 'e to'o ho nimá!"

'I he hokohoko atu 'eku lomí, ne u fakatokanga'i ha tohi angamaheni 'a e Siasí he tafa'aki mohenga 'o Pilá. Ne u 'eke ange, "Ko ha mēmipa koe 'o e Siasí?"

Na'á ne feinga ke kamo mo ne talamai ko ha tokotaha ngāue ouau ia he Temipale 'Atalanitā Siōsiá. Na'á ne kuikui ke ta'ofi hono lo'i-matá mo pehē mai, "Te u mate!"

Na'á ku talaange he 'ikai ke mate, mo fakahaa'i fakapapau'i ange, "Te u mali he Temipale 'Atalanitā he māhina katu'ú, pea kuo pau ke ke 'i ai." Na'e a'u mai e timi tafá 'o 'ave 'a Pila.

'I hono teu fiefia ko ia 'eku malí he mahina hoko, ne meimei ngalo 'a Pila ia 'iate au, ta ne 'ikai sai ki ai e faito'o ne 'oangé. Ka 'i hono taki atu au 'e he metuloní ki he loki silá 'i hoku 'aho malí, ne u sio ki ha fofonga ne u 'ilo'i ia: ko e uaifi 'o Pilá ko Siōsiá. 'I he'eku fakahā ki ai ko e teu eni ke fai 'eku malí, na'á ne 'alu leva 'o kumi mai 'a Pila. Ki mu'a pea kamata e ouaú, na'e fakaava mai e matapaá pea hū mai 'a Pila. Hili ha ngaahi uike 'o e langa 'ulú, tokakoví, mo e tā vaivaia, na'e ongo'i sai 'a Pila he 'aho ko iá ke 'alu ki he temipalé, 'o 'ikai ke ne 'ilo'i ko hoku 'aho malí ia.

Hili ha ta'u 'e ua mei ai na'e ui au mo hoku malí ko ha ongo ngāue ouau he Temipale Nesivila Tenesí. 'I he'ema a'u atu ki he temipalé ke vahe'i kimauá, na'e fakaava mai 'e ha tangata e matapaá kiate au mo pehē mai, "Malō ho'omo lava mai ki he Temipale Nesivilá!" Ko Pila ia.

Na'a mau ngāue fakataha he ta'u 'e tolu. Na'e tala 'e Pila ki he taha kotoa ne u fakahaofi 'ene mo'uí, ka na'á ku 'ilo'i ko e 'Eikí na'á ne fakahaofi iá. Na'á Ne ako'i mai he me'a na'e hokó 'a e mahu'inga ke fakafanongo ki he ue'i 'a e Laumālié. ■

Lamona Losi, Tenesí, USA

MAHALO PĒ 'OKU TOTONU KE TAU LOTU

I he fa'ahita'u failau 'o e 1975 na'a mau nofo mo hoku fāmilī 'i he faama faka'ofa'ofa 'o e feitu'u Lainileni-Falisi 'o Siamane Hihifó. Na'e 'uho'uha e Sāpate ko iá pea 'i he'emaui foki ki 'api mei he lotú, na'a mau tu'u ke sio ki ha me'alele kuo vilo ia 'o tō ki he ve'ehalá he ve'e vaotaá. Na'e fu'u fakapo'uli 'aupito e vaotaá ia koe'uhí ko e ngapulopulou 'a e 'ulu'akaú pea vave mai mo e po'ulí.

Hili 'emaui sio ki he me'alele maumaú, ne mau foki ki he'emaui kaá 'o 'ilo'i kuo ma'u ia he pelepelá. He 'ikai lava ke u holomui, ko e 'alu pē kimu'a—ki he loto vaotaá. Ne mau 'osi 'alu pē kimu'a he vaotaá 'o 'ilo'oku lahi e ngaahi hala he vaotaá 'oku fehokotakí pea 'e lava pē 'o toe hū hake ai ki hala lahi, peá u fakakaukau leva ke 'unu kimu'a ki he fakapo'ulí.

Ne vave pē 'eku fakatokanga'i na'e hala e me'a ne u faí. Ne pelepela e ki'i hala fāsi'i he ngaahi luolu mei he va'e 'o e 'ū me'alelé pea 'alu pē taimí mo 'emaui tō atu ki he vaotā fakapo'ulí. Ne u feinga ke toe hiki e oma 'emaui lelé, mo tailiili kapau te mau tu'u, te mau fihia he pelepelá. Ne u sio hake ki ha feitu'u māolunga 'oku ngalingali fefeka ke ne matu'uaki e mamafa 'o e kaá. Ko 'eku palaní ke 'ai e kaá ke mavahe mei he pelepelá kau lava 'o fakakaukau'i e me'a ke hoko atu ki aí. Na'e 'oho ki mu'a e kaá 'o mavahe mei he pelepelá.

Ne u tāmata'e i e kaá peá u hū ki-tu'a. Na'e 'ikai ke u lava 'o sio ki ha me'a, 'i he mate e maama 'o e kaá. Ne u toe fakaulo e maama 'o e kaá, pea to'o mai 'emaui kasá, pea

Ne u fakaulo e maama 'o e kaá, to'o e kasá, pea hili e vakai'i e kaá, ne u fakakaukau ko e lelei tahá ke toe holomui pē ki he loto vaotaá.

vakai'i e kaá, 'o fakakaukau ko e me'a ke faí ko e toe holomui ki he vaotaá pea toe langa fakavavevave 'o hū ki tu'a he hala ne mau ha'u aí.

Ne u holomui ki he loto vaotaá he mama'o taha ne malavá, pea toe langalanga'i e misiní 'o mahiki hake ki he halá, 'o ngoto he fu'u pelepelá. Kuo toe fu'u kovi ange e tu'unga na'a mau 'i aí. Na'e fu'u fakapo'uli pea lōngonoa 'i tu'a he kaá. Ne u tangutu mo hoku uaifí he loto kaá mo 'ema ki'i fanau ilifia 'e toko tolú.

Ne u 'eke ki hoku uaifí pe ko e hā ha'ane fakakaukau. Hili ha ki'i taimi nounou na'á ne pehē mai, "Mahalo 'oku totonu ke tau lotu." Na'e ongo'i nonga leva e fānaú he taimi pē ko iá. Ne u fai ha lotu 'i he loto fakatōkilalo mo e holi lahi mo'oni ke ma'u

ha tokoni. 'I he'eku lotú, ne mahino lelei mai kiate au e me'a ke faí: "Tui e seiní ki he va'é."

Na'e puke 'e hoku uaifí 'ofeiná e kasá 'okú ne tui hono kofu Sāpaté pea tu'u he pelepela 'inisi 'e 10, ka u fakama'a 'aki hoku nimá e va'e muí pea tui e seiní. Pea 'i he tui mo e falala mo'oni, na'a mau toe lotu pea fakamo'ui e misiní. Ne mau lele māmālie he pelepelá pea faifai pē 'o a'u ki hala.

'I he'emaui fiefia he mavahe mei he pelepelá mo e fakapo'ulí, ne meimeime ngalo 'iate au 'a e tokotaha na'á ne tokoni'i kimautolu ke hao mei he vaotaá. Ka na'e fakamanatu'i mai 'e he'ema ki'i ta'ahine ta'u nimá 'i he'ene pehē mai, "Tangata'eiki, 'oku tali mo'oni pē 'e he Tamai Hēvaní ia e lotú, 'ikai ko ia?" ■ Sikoti 'Etikā, 'lutā, USA

‘Oku ‘Ilo‘i ‘e he Taha Kotoa ‘a Peleki

Fai ‘e Adam C. Olson

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

Ko e me‘a pē na‘e tokanga taha ki ai ‘a Honoula “Peleki” Pōnetí ko e va‘inga pasiketipoló. Na‘e kamata ke ‘iloa ‘a Peleki ‘i Tahiti ‘i hono ta‘u 15—ko e taha ia ‘o e kau va‘inga lelei taha na‘e va‘inga he taha ‘o e timi lelei taha ‘i he ngaahi timi fika ‘uluaki ‘a e fonuá. Neongo ko hono hingoa fakatenetené ko hano sipela hala‘i ia ‘o e fo‘i lea faka-Pilitāniá ko e *black*, na‘e ‘ikai ha toe faka‘uli‘ulilātai ia ki hono talēnití.

Ka na‘á ne fie ma‘u ha me‘a lahi ange. Na‘á ne fie va‘inga fakapalōfesinale ‘i ‘Iulope. Kae mahulu ange ‘i ha toe me‘á, ko ‘ene fie ma‘u

ke ma‘u ha mētali koula he Sipoti ‘a e Pasifiki Tongá.

Ko e me‘a pē na‘e hangē ‘okú ne ta‘ofi ‘ení ko e Siasí.

Ko ha Tangata mo ha‘ane Taumu‘a

Neongo na‘e va‘inga ‘a Peleki ‘i ha timi na‘e pou pou‘i ‘e he Siasí, ka na‘e ‘ikai ha tokanga ia ‘a Peleki ki he Siasí pe ko e ui ‘a e palōfitá ki he kau talavou ke mo‘ui taau mo malava kotoa ke ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau.

Na‘á ne ‘osi talaange ki he‘ene pīsopé he ‘ikai ke ‘alu ia ‘o ngāue fakafaifekau. Na‘e ‘ikai ke ne ‘ilo ki ha founa ‘e lava ai ‘o va‘inga fakapalōfesinale kapau te ne tukuange ia ‘i ha ta‘u ‘e ua.

Kae toe mahu‘inga ange aí, ko e Sipoti ‘a e Pasifiki Tongá—‘oku fakahoko fakata‘u fā—pea ‘e fai ia lolotonga ‘ene ngāue fakafaifekau, pea na‘e fie ma‘u ia ‘e he Kautaha Pasiketipolo Fakafonua ‘a Tahiti ke ne va‘inga he timi fakafonua. Te ne lava ‘o ma‘u ai ha faingamālie ke fakangata e ngaahi lea ‘oku toutou fai ange kiate ia he‘ene tamá ‘i he taimi kotoa pē na‘e kamata ke ki‘i tō ‘olunga ai e fakakaukau ‘a Peleki: “‘Oku ‘ilo‘i ‘e he taha kotoa ‘a Peleki, ka ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha‘ane mētali koula.”

Na‘e ‘uhinga lelei pē e ngaahi lea ia e tangata‘eiki ‘a Peleki ko Soane Papitaisó. Ka na‘e fakatupu ‘ita ia kia Peleki. Ko ha fakamanatu neongo hono ‘ilo‘i ia ‘e he kau manako va‘inga pasiketipolo ‘i Tahiti, ka na‘e ‘ikai ke ma‘u hano mētali koula mei he va‘ingá. Na‘e ma‘u foki e mētali koula ia ‘ene tangata‘eiki ‘i he timi tangatá ‘i he

Kuo ta‘u lahi ‘eni e kau ‘a Honoula “Peleki” mo Milanitā Pōneti he pasiketipoló ‘i Tahiti.

Na'e hoko e sai'ia 'a Peleki he pasiketi-poló ko ha 'ahi'ahi mo ha tāpuaki.

“Oku mā‘u ‘a e fiefiá mei he mo‘ui he founga ‘oku finangalo ki ai e ‘Eikí.”

Palesitani Thomas S. Monson, “Oku ‘omi ‘e he Teuteu ‘a e Ngaahi Tāpuaki,” *Liahona*, Mē 2010, 67.

fuofua Sipoti ‘a e Pasifiki Tongá.

Ko e misiona ia ‘o Pelekí ke fakamahino ‘i ‘oku hala e lea ko iá. ‘Oku ‘ikai hano taimi ‘o‘ona ia ki ha toe ngāue kehe.

Liliu e Fakakaukā, Liliu e Lotó

Neongo e loto ‘o Peleki ki he ngāue fakafaifekau, ka na‘á ne kei kau mai pē ki he ngaahi ‘ekitiviti ‘a e Siasí. ‘I he ta‘u 16 ‘a Pelekí, na‘á ne ‘alu ki ha hulohula Siasi, peá ne mā‘u ai ha lotolahi ke kole kia Milanitā Malitelangi ke na hulohula. Ko ha tokotaha va‘inga pasiketipolo lelei foki ‘a Milanitā—pea ‘i ai ‘ene faka‘amu ke mā‘u ha‘ane mētali koula. Na‘e kau foki ‘ene tamaí he ‘uluaki timi na‘a nau mā‘u e mētali koula.

Na‘e taimi nounou pē ‘ene kole ke na hulohulá mo e ‘osi ‘a e fasi. Pea na‘á na toe hulohula leva he fasi hokó, ‘a ia ko e fo‘i fasi faka‘osí ia. Ka ‘i he taimi ko iá na‘e ‘ikai ke toe loto ‘a Peleki ia ke ‘osi e fo‘i fasi.

Na‘e ‘ikai ke palani ‘a Peleki ia ke mali he tempalé pe mali mo ha taha siasi. Ka na‘e kamata ke liliu ‘a e fakakakau ko ‘ení ‘i he kamata ke ne maheni lelei ange mo Milanitā he ta‘u ‘e ua hono hokó. ‘I ha ‘aho ‘e taha he ‘api ‘o Milanitā, na‘e ‘i ai ha me‘a na‘á ne ngaohi ma‘á e Kau Finemuí na‘á ne tohoaki‘i e tokanga ‘a Pelekí. ‘Oku pehē hono fakaleá, “Te u mali ‘i he tempalé.”

Na‘e toe fakakaukau ‘a Peleki ke liliu ‘ene palaní ‘i he‘ene tokanga kia Milanitā mo ‘ene tu‘uma‘u he‘ene tukupā ke mali he tempalé. Na‘á ne fakakaukau leva ke kamata tokanga fakamātoato ki he Siasí. Na‘e hanga ‘e he‘ene fili ko iá ‘o tatakí ia ki ha ngaahi me‘a na‘e lava ke ngāue mai ai e Laumālie Mā‘oní‘oní ki he‘ene mo‘uí.

Ko e Fili

Ko e taha e ngaahi fili ko iá ko e teuteu ke mā‘u hono tāpuaki fakapēteliaké ‘i hono ta‘u 18. Na‘e ongo‘i ‘e Peleki e Laumālié ‘i he taimi ne fakahā ai ‘e he pēteliaké ‘i he tāpuaki ‘e ngāue fakafaifekau pea mali ‘i he tempalé.

‘Okú ne pehē, “Ne u ‘ilo‘i ko e me‘a ia ‘oku finangalo e ‘Otuá ke u faí.”

Neongo na‘e ngalingali ‘e mā‘u ha koula ‘a e timi fakafonuá, ka na‘e loto ‘a Peleki fakataha mo e poupu ‘a hono fāmilí ke ne fakamu‘omu‘a e finangalo ‘o e ‘Otuá he me‘a ‘okú ne fie mā‘ú. Na‘e ‘ikai ko ha fili faingofua ia. Na‘e fu‘u mālohi ‘a e teke mālohi ke ne va‘ingá. Pea na‘e vave mo ‘ene ‘ilo ‘e tu‘o lahi hono ‘ahi‘ahi‘i ‘ene fili ko ia ke tukulolo ki he finangalo ‘o e ‘Otuá.

Hili ‘ene ngāue fakafaifekau ‘i Tahiti ‘i ha ta‘u ‘e taha, na‘e kole ange ‘e he kautaha pasiketipoló pe ‘e lava ke ne foki mai ki he timí ‘i ha māhina pē ‘e taha ke kau he va‘ingá.

Na‘e hoha‘a ‘a e palesitani fakamisiona ‘a Pelekí ki he me‘a ‘e hoko kapau ‘e fai ‘e Peleki e me‘a ni he ‘e uesia ai ha‘ane toe foki mai ki he ngāue, pea na‘e ue‘i ia ‘e he laumālié ke ne talaange kia Peleki, “Te ke lava pē ‘o ‘alu kapau ‘okú ke loto ki ai, ka he ‘ikai lava ke ke toe foki mai ‘o ngāue.”

Na‘e fie mā‘u ‘e Peleki e mētali, ka na‘e ‘ikai ko e me‘a ia na‘e mahu‘inga taha kiate iá. Na‘e faka‘ofo‘ofa ‘ene ngāue fakafaifekau. Na‘a mo e pasiketipoló, he ‘ikai pē te ne loto fiemālie ke tukuange hono ta‘u faka‘osí kae kau ki ai.

Na‘e nofo ‘a Peleki.

Na‘e mā‘u ‘e he timí e koula.

Ngaahi Tūkunga Kehe, Fili Tatau pē

Hili e ‘osi fakalāngilangi ‘a Peleki mei he ngāue fakafaifekau, na‘á ne mali mo Milanitā he Tempale Pape‘ete Tahiti, pea kamata leva hona fāmilí. Na‘e toe hoko atu leva ‘ene va‘inga he timi fakafonuá.

Na‘e va‘inga ‘a Milanitā ‘i he timi fakafonua ‘a e kakai fefiné ko ha tokotaha malukolo (point guard) mo teuteu ki he Sipoti ‘a e Pasifiki Tongá.

Ka ‘i he ofi ‘a e taimi sipotí, na‘e ongo‘i mālohi e ongo mātu‘á ‘oku totonu ke mā‘u ‘ena fānau fika uá.

Na‘e mei lava pē ke ki‘i fakatoloi atu hono mā‘u ha pēpē, kae lava ‘a Milanitā ‘o va‘inga he na‘e ‘ikai ke a‘u ‘o ta‘u ‘e taha pea fai e sipotí. Na‘e ‘i ai e faingamālie ‘o e timi fefiné ke mā‘u ha‘anau mētali.

Ka na‘e ‘osi ako e ongo mātu‘á mei he

ngaahi me'a kuo hokó 'oku ma'u ha tāpuaki lahi ange 'i ha me'a te na toe 'amanaki ki ai 'i hono fai e finangalo 'o e 'Otuá kae 'ikai ke fai hona lotó. Hili ha'ana ako lahi mo lotu, na'á na fakakaukau ke fakamu'omu'a hona fāmilí.

'I he lolotonga māhina valu e feitama 'a Milanitā he 1999, na'e ma'u 'e he timi fefiné 'a e koulá.

'Oku 'Ilo'i 'e he Taha Kotoa 'a Peleki

Kuo lava 'a Peleki mo Milanitā 'o va'inga pasiketipolo he tu'unga mā'olunga taha 'i Tahití he ngaahi ta'u kuo hilí—'o ikuna'i e fe'auhi hau fakafonuá mo e ngaahi ipu he fe'auhi pea va'inga he timi fakafonuá 'i he sipoti 'o e 2003 mo e 2007.

Na'á na kau lōua he sipoti 'o e 2011, ka na'e faiako 'a Peleki ia he timi tangatá. Na'e ma'u 'e he timi fefine ia 'a Milanitā e mētali koulá, kae mētali polonise pē 'a e timi tangatá, 'o 'ikai ma'u e koula ne faka'amua 'e Peleki.

'Oku fa'a fifili 'a Peleki pe na'e mei fēfē 'ene mo'uí kapau na'e fai e me'a na'á ne fie ma'ú kae 'ikai ke fai e finangalo 'o e 'Otuá.

'Okú ne pehē, "Mahalo pē te u ma'u ha mētali koula. Mahalo pē te u va'inga

fakapalōfesinale, pea mahalo pē he 'ikai."

Ka 'oku 'ikai ke fakame'apango'ia e ongo mātu'á ia he fili na'á na faí. 'Oku 'ikai ke na fakapapau'i pe ko e hā ha me'a te na fiefia ange ai.

'Oku pehē 'e Peleki, "Na'á ku mali 'i he tempalé. 'Oku ou ma'u ha uafi lelei, mo ha fānau faka'ofa'ofa 'e toko fā, peá u kei mālohi pē he Siasí. He 'ikai lava 'e he pasiketipoló 'o 'omai e me'a ko iá kiate au. Na'e ma'u e ngaahi tāpuaki ko iá 'i hono fakamu'omu'a e 'Eikí."

'Oku 'ikai hanga 'e hono fakamu'omu'a ko ia e 'Eikí 'o ta'ofi e lea fakamatalili ange 'ene tamaí, ka 'okú ne 'omi ha 'uhinga fo'ou ki he ngaahi lea ko iá. 'I he ngaahi ta'u kuohilí 'i he taimi ne fakakaukau ai e kautaha pasiketipoló ke fakataimitēpile'i e fe'auhi va'ingá ki he 'aho Sāpaté, na'e fakataha e kau palesiteni 'o e ngaahi kalapú ke alea'i e me'a ko iá. Na'e 'eke atu 'e ha tokotaha, "Kuo mou 'osi 'eke kia Peleki?"

Na'e tuku ai pē 'a e fo'i fakakaukau ko iá.

Koe'uhí ko hono fakamu'omu'a 'e Peleki e 'Eikí, 'oku 'ikai ngata 'i hono 'ilo'i 'e he taha kotoa 'a Pelekí—ka 'oku nau 'ilo e me'a 'okú ne tui ki aí. ■

Kuo fakamu'omu'a 'e Peleki mo Milanitā, e lavame'a 'i hona fāmilí kae 'ikai ko e lavame'a 'i he'ena sipoti.

“Ko e hā te u toe ‘alu ai ki he semineli kapau ‘oku ou lava pē au ‘o ako ‘a e folofolá?”

Te ke lava ke ako pē ‘iate koe e folofolá he toenga ho‘o mo‘uí, ko ia kapau ‘oku malava, pea ngāue ‘aonga ‘aki e faingamālie ‘i he semineli ke ako e folofolá mei ha kau faiako mo ha kaungāme‘a lelei he taimi ni. ‘Oku tokoni hono ako‘i koe ‘e ha faiako lelei ke ke ma‘u ha fakakaukau fo‘ou ki he folofolá ‘a ia na‘e ‘ikai ke mei mahino lelei kiate koe. ‘Oku lava foki ke toe vahevahe atu ‘e he faiakó ha ngaahi akonaki mei he kau palōfita mo e kau taki kehe ‘o e Siasí ‘o ke ma‘u ai ha mahino lahi ange ki he folofolá.

‘Oku fa‘a fakafiefia ange pē foki ke ako mo ho‘o kalasí. Te ke ma‘u ai ha faingamālie ke fakamatala ‘o kau ki he ngaahi me‘a na‘á ke ma‘u ‘i ho‘o laukongá. Mahalo kuo ‘i ai ha ngaahi me‘a kuo a‘usia ‘e ho‘omou kaungāakó pea hoko ai ha ngaahi potufolofola pau ko e potufolofola ‘oku nau sai‘ia taha aí. ‘E lava ‘e he‘etau fakafanongo ki he ngaahi me‘a ne nau a‘usiá ‘o ‘ai ke hoko ‘o mo‘oni e folofolá ‘i ho‘omou mo‘uí. Pea koe‘uhí ko ho‘o ako e ongoongolelei mo e ni‘ihi kehé, te ke lava foki ke fiefia he tāpuaki ko ‘eni na‘e tala‘ofa māi: “Ko e potu ko ia ‘oku fakataha ai ‘a e toko ua pe toko tolu ‘i hoku hingoá, . . . te u ‘i honau lotolotonga ‘o kinautolú” (T&F 6:32).

‘Oku toe fakatupu foki ‘e he semineli ha fa‘unga ki ho‘o akó. ‘Oku faka‘ai‘ai ai koe ke laukonga ‘i ha fa‘ahinga vave pau, pea tokoni ia kiate koe ke lau e tohi folofola takitaha ke ‘osi. Te ke ma‘u e faingamālie ke alea‘i mo ako ma‘uloto e ngaahi veesi fakataukei folofola tukupaú. ‘Oku mahino ‘e lahi ange e me‘a te ke ma‘u mei he folofolá ‘i ho‘o ‘alu ki he semineli ‘i ha toe founa kehe he taimi ko ‘eni ‘i ho‘o mo‘uí.

Ngaahi Kaungāme‘a Fo‘ou, Ngaahi Fakakaukau Fo‘ou

‘Okú ke fe‘iloaki mo ha kaungāme‘a fo‘ou, pea mou vāofi ‘o hangē pē ha fāmilí. Te ke ako ha ngaahi me‘a lahi he ‘ikai te ke lava ke ‘ilo ‘iate koe pē. ‘Oku fakafiefia pea fakalaumālie mo‘oni. ‘E fakapapau‘i ‘e he semineli te ke kamata totonu ho ‘ahó. Kapau ‘oku te‘eki ai ke ke kau mai he taimi ni, kamata leva pea ‘e liliu ai ho‘o mo‘uí.

Katalina B., ta‘u 16, Kalefōnia, USA

Fiefiá

‘Oku kamata‘i ‘e he semineli hoku ‘ahó. ‘Okú ne ‘ai au ke u fiefia ange pea loto lelei ange ke alea‘i e ongoongolelei mo e kakai kehé. ‘Oku mau alea‘i fakaikiiki e folofolá, ko ia ‘oku toe lahi ange ‘eku mahinó.

Mati S., ta‘u 15, Kololato, USA

Fenāpasi Lelei Tahá

Ko ha a‘usia langaki mo‘ui ‘a e semineli. ‘Oku ‘i ai e taimi ‘oku ‘ikai ke fe‘unga ho‘o ako pē ‘iate koé. ‘Oku fenāpasi lelei taha ‘a e ako fakafo‘ituituí mo e semineli. ‘Oku fakafo e kau faiakó, pea kapau ‘oku ‘i ai ha‘o fa‘ahinga fehu‘i, ‘e lava ke tokoni atu ho‘o kau faiakó mo e kaungāakó ke tali kinautolu.

Tōsoni D., ta‘u 15, ‘Aitahō, USA

Fakamo‘oni ‘Oku Mālohi Ange

‘Uluakí, ‘oku folofola mai e ‘Eikí ko e feitu‘u ko ia ‘oku fakataha ai ha toko ua pe toko tolu ‘i Hono huafá, te Ne ‘i ai foki mo ia (vakai, Mātiu 18:20; T&F 6:32). ‘Oku lava ke tokoni e ongo‘i Hono Laumālié ke tau fakalaululoto ki he me‘a na‘á Ne fai ma‘atautolú. Uá, ‘i he‘etau ako e folofolá mo e ni‘ihi kehé, ‘e lava ke toe mahino lelei ange leva kiate kitautolu e me‘a ‘oku tohí. Lolotonga ‘etau fefakafanongo‘akí, ‘oku lava ke tau fanongo ki ha me‘a na‘e ‘ikai ke tau fakatokanga‘i, pea ‘e hoko e me‘a tatau ki he ni‘ihi kehé ‘i he‘etau vahevahe ‘etau ‘iló. Tolú, ‘oku fakamālohia ‘eku fakamo‘oní ‘i he‘eku ‘alu ki he semineli. Ko e semineli ko ha faingamālie ia

‘Oku fakataumu‘a pē ‘a e ngaahi tali ko ha tokoni mo ha fakakaukau, ka ‘oku ‘ikai ko hano fakahaa‘i ‘o ha tokātelime ‘a e Siasí.

ke vahevahe ai 'etau fakamo'oni pea fanongo ki he fakamo'oni 'a e ni'ihī kehē. 'Okū ne tokoni'i kitautolu ke tau nofo he hala 'oku totonū.

Timitulī G., ta'u 16, Nipopetolovusikī, Tukuleini

Mahino 'Oku Lahi Angé

'Oku 'ikai ke u ma'u 'a e fiefia ko ia 'oku ou ma'u 'i hono ako fakataha ia mo e ni'ihī kehē 'i he taimi 'oku ou ako tokotaha ai e ngaahi

folofola mā'oni'oni. Pea 'oku lava ke tau ako ha ngaahi fakakaukau lelei mei he ni'ihī kehē 'i he'etau ako fakataha e folofolá. Ne u ako ha ngaahi talanoa mālie 'i he semineli, pea u 'ilo lahi ange ki he puipuitu'a 'o e folofolá, pea toe fakafiefa ange leva e akó! 'Oku ou fiefia he'eku fili ke kau he semineli.

Lepēka M., ta'u 16, Sikeliuiki-Holositeini, Siamane

Ako mei he Ni'ihī Kehé

'Oku fie ma'u ia ke u 'alu ki he semineli. 'Oku 'ikai ngata 'i hono hanga 'e he'eku faiako fai mateaki 'o ako'i mo fakamatala'i e ngaahi

mo'oni he folofolá, ka 'oku ou toe ako lahi mei he'ema fealea'aki he kalasí. 'Oku vahevahe mai 'e he fānau ako kehē e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau akó, pea nau tokoni'i ke u ma'u ha 'ilo lahi ange ki he ongoongoleléi pea mo e Fakamo'uí mo 'Ene Fakaleléi. 'Oku 'ikai fe'unga 'eku ako pē 'iate aú, he ne u ma'u ha ngaahi tali ki he'eku palopalemá 'i he fealea'aki he kalasí. 'Oku ou lava ke fakamo'oni 'oku hoko e semineli ko ha kongā mahu'inga 'i hono fakatupulaki 'eku fakamo'oni ki he Siasi mo'oni 'o Sisū Kalasí.

Tenisolo J., ta'u 15, Ha'amoā Hihifo

Maama mo e Mo'oni

'I he'eku 'alu ki he semineli, 'oku ou fekumi ai ki he māmā mo e mo'oni pea 'ai e teunga tau kakato 'o e 'Otuá (vakai, T&F 27:15-18).

'Oku tokoni'i au 'e he teunga tau ko iá ke u 'ilo'i Hono le'ó 'i he taimi kotoa pē pea 'i he feitu'u kotoa pē. 'Oku fakamālohia 'eku tuí mo e fakamo'oni 'i he ako folofola faka'ahó pea tokoni'i au ke u mālohi 'i hoku ngaahi 'ahi'ahí. Ko e taha e founga lelei taha ki hono ma'u 'o e māmā mo e mo'oni ko e 'alu ki he semineli pea ako e folofolá mo fakalaululoto.

Nohemi M., ta'u 17, Puepilā, Mekisikou

'Uhinga 'e Tolu

'Uluakí, 'oku ou 'alu ki he semineli he 'oku ou loto ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau. 'Oku fie ma'u ke 'ā pongipongia e kau faifekau pea ako e ongoongoleléi. 'Oku tokoni e 'alu ki he semineli ke fakatupulaki e tō'onga mo'ui 'o e 'ā pongipongiá. Uá, 'oku tau fakakaukau lelei 'i he pongipongi, pea lava ke tau nofo taha 'etau tokangá 'i he me'a 'oku tau ako mo 'iló. 'Oku fakapotopoto ke faka'ao-nga'i e taimi lelei taha 'o e 'ahó ke ako ai ki he 'Otuá. Tolú, kapau te u ako pē 'iate au, mahalo he 'ikai loloto

'eku mahinó 'o hangē ko ia 'oku ma'u he'eku faiakó. 'Oku ou lava ke ako lahi ange mei he'ene tatakí mo e fakahinohinó, 'i he me'a te u ako pē 'iate aú.

H. Seni Tuani, ta'u 16, Taisungu, Taiuani

NGAAHI TĀPUAKI 'O E SEMINELÍ

“'Oku ou 'ilo'i 'a e mālohi 'oku ma'u mei he ngaahi feohi 'i he polokalama semineli mo e 'insititiuti. Kuó ne tāpuekina lahi 'eku mo'ui pea 'oku ou 'ilo te ne fai 'a e me'a tatau foki kiate kimoutolu. Te ne hanga 'o fokotu'u ha 'ā malu'i takatakai 'iate kimoutolu mo tauhi 'a kimoutolu ke mou hao mei he ngaahi 'ahi'ahí mo e ngaahi faingata'a 'o e māmaní. 'Oku 'i ai ha tāpuaki mahu'inga 'oku ma'u mei hono 'ilo 'o e ongoongoleléi. 'Oku 'ikai ha feitu'u lelei ange ki he to'u tupu 'o e Siasi ke nau ma'u ai 'a e tāpuaki makehe 'o e 'ilo ki he ngaahi me'a toputapú ka 'i he polokalama semineli mo e 'insititiuti.”

Eletā L. Tom Perry 'o e Kōlomu 'o e Kau Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ma'u 'a e Mo'oni," Tūhulu, Sān. 1998, 77.

FEHU'I HOKÓ

“'E anga fēfē ha'aku fakamatala'i ki hoku kaungāme'á 'a e 'uhinga 'oku 'ikai ai ko ha fakakaukau lelei hono maumau'i e fono 'o e angama'á?”

'Omai ho'o talí kimu'a 'i he 'aho 15 'o Mā'asi 2012, ki he liahona.lds.org, 'i he 'i-meilí ki he liahona@ldschurch.org, pe meili mai ki he:

*Liahona, Questions & Answers 5/12
50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-0024, USA*

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'i-meilí pe tohi 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'i, (3) uóti pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e tohi fakangofua 'a ho'o mātu'á kapau 'oku ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meilí) ke paaki ho'o talí mo e taá.

Ko e hā kaú ka 'alu ai ki he Semineli?

KAU 'I HE SEMINELÍ

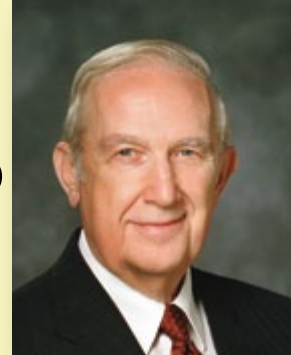
"E tokoni'i koe 'e he Semineli ke ke ma'u ha mahino mo ke fakafalala ki he ngaahi akonaki pea mo e Fakalelei 'a Sísū Kalaisí. Te ke ongo'i 'a e Laumālie 'o e 'Eiki 'i ho'o ako ke 'ofa 'i he folofolá. Te ke teuteu'i koe ki he tempalé mo e ngāue fakafaifekau.

"Kau talavou, 'oku ou kole ke mou kau mai ki he semineli. Ako faka'aho ho'o folofolá. Fakafanongo tokanga ki ho'o kau faiakó. Faka'aonga'i 'i he fa'a lotu 'a e me'a 'okú ke akó."

Palesiteni Thomas S. Monson,
"Participate in Seminary,"
seminary.lds.org.

'Okú ke pehē ko e hā e me'a mahu'inga taha 'e lava ke ma'u 'e ha tokotaha ako mei he semineli mo e 'inisititiutí? 'I hono 'eke 'e ha fānau ako semineli 'a e fehu'i ko 'eni kia 'Eletā Paula V. Sionisoni 'o e Kau Fitungofulú pea ko e Komisiona he Potungāue Ako 'a e Siasí, na'á ne tali mai ko e me'a mahu'inga taha te ke lava 'o ma'ú "ko e fakamo'oni mo'oni ko e Kalaisí 'a Sísū. Ko e mahino ko ia ko e 'ilo mo'oni 'a e 'ilo fakalaumālié. 'A e me'a ko ia 'oku ha'u mei he Laumālie Mā'oni'oni ki hotau laumālié fakatāu-tahá. Ko e mo'oni mālohi tahá ia, ko e me'a mālohi taha ia 'e lava ke ma'u mei he semineli mo e 'inisititiutí. 'Okú 'ikai ke ne liliu 'a e me'a 'okú ke 'iló; 'okú ne liliu koe, pea 'okú ne liliu e anga ho'o vakai ki he māmaní. 'E tokoni 'a e fa'ahinga ako mā'olunga ange ko iá ke ke fakakakato ho'o ako kehé" ("A Higher Education," *New Era*, Apr. 2009, 15).

Ko 'Eletā Sionisoni ko e taha 'o ha kau Taki Mā'olunga tokolahi kuo nau lea kau ki he ngaahi tāpuaki faka'ofa 'ofa 'oku ma'u mei he 'alu ki he semineli mo e 'inisititiutí. Ko ia kapau 'okú ke fifili pe 'oku totonu ke ke 'alu ki he semineli, ko e ngaahi 'uhinga lelei 'eni 'oku 'omi 'e he kau palōfitá mo e kau 'apostoló.

FAKATOKA HA FAKAVA'E KI HE FIEFIÁ MO E LAVAME'Á

"E tokoni atu e polokalama semineli 'i ho tu'unga ko e talavou pe finemu'i ke ke fakatoka ha fakava'e 'o e fiefia mo e lavame'a 'i he mo'uí."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Taimi 'Eni Ke Ngāue Fakafaifekau Ai!" *Liahona*, Mē 2006, 88.

AKO E NGAHI MO'ONI 'O E ONGOONGOLELÉÍ

“‘Oku ou faka‘amu ‘e ‘alu ‘a e tamasi‘i mo e ta‘ahine kotoa pē ki he semineli, koe‘uhi ko e feitu‘u ia te nau ako ai ki he ngaahi mo‘oni ‘o e ongoongolelei. Ko e semineli ‘a e feitu‘u ‘e ma‘u ai ‘e he tokolahi ‘o kinautolu ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘e fokotu‘u ma‘u ‘i honau ‘atamai ki he me‘a te nau fai, pea nau ‘alu ai ‘o ngāue fakafaifekau.”

Palesiteni Spencer W. Kimball (1895–1985), “Ko e Lea ‘a Palesiteni Kimipolo ‘o Kau ki He‘ete Hoko ko e Faifekau,” *Tūhulu, Mā‘asi 1982, 49.*

FAKAMU‘OMU‘A IA

“Fānau ako, kapau ‘oku tonu e me‘a ‘oku mou fakamahu‘inga‘i, he ‘ikai te mou toe tatali ke tukuange atu ha kalsi fili ‘oku fakafiefia pē ka ‘oku ‘ikai ko ha ma‘u‘anga fakahinohino te ne lava ke pukepuke hake ‘a e fakava‘e ko ia. Ko ia, ‘i ho‘omou kau ki he semineli, ‘alu ki ai, ako mo ‘ilo. Kole ki homou kaungāme‘ā ke fai e me‘a tatau. ‘Oku ou palōmesi atu, he ‘ikai te mou teitei fakame‘apango‘ia ai.”

Palesiteni Boyd K. Packer, Palesiteni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uā, “Agency and Control,” *Ensign, May 1983, 67.*

FAKAAFE‘I MAI E NGAHI TĀPUAKÍ KI HO‘O MO‘UÍ

“‘Oku hounga kiate au ‘a e polokalama semineli mo e ‘inistitiuti ‘a e Siasí. ‘Oku ou loto ke fakalotolahi‘i ‘a e fānau ako kotoa ‘i he ako mā‘olungá ke faka‘aonga‘i e faingamālie ‘o e polokalama semineli. ‘E tāpuekina lahi ange ai ho‘o mo‘uí ‘o kapau te ke fai ia.”

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), “Excerpts from Recent Addresses of Palesiteni Gordon B. Hinckley,” *Ensign, Dec. 1995, 67.*

‘ILO E ME‘A ‘E TOLU ‘E LAVA KE FAI ‘E HE SEMINELÍ

“‘Oku lava ke fakahoko ‘e he semineli ha ngaahi me‘a mālohi ‘e tolu. ‘Uluaki, ‘okú ne fakataha‘i mai e to‘u tupu ‘oku nau ‘inasi ‘i he ngaahi tu‘unga ‘ulungāanga tatau. ‘Oku manako ‘a e to‘u tupú ke fakataha mo e ni‘ihi kehe ko ia ‘oku nau tui tatau mo ‘ofa ‘i he folofolá. Ko hono uá, ‘okú ne fakataha‘i ‘a e to‘u tupú mo ha faiako ‘oku ‘i ai ‘ene fakamo‘oni, pea ‘e lava pē ke nau ongo‘i hono mālohi ‘i he taimi ‘oku fakahoko ai. Tolú, ‘oku hanga ‘e he semineli ‘o ngaohi ‘a e to‘u tupú ke nau manako ki he folofolá.”

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisi ‘Uluaki, “Ko ha Fetalanoa‘aki ‘o Kau ki Hono Ako ‘o e Folofolá,” *Liahona, Siulai 2005, 11.*

HOKO KO HA TAHA ‘E ‘OSI MEI HE SEMINELÍ

“‘Alu ma‘u pē ki he semineli pea ‘osi mei he semineli. Ko e taha e ngaahi a‘usia fakalaumālie mahu‘inga taha ‘e lava ke ma‘u ‘e ha talavou [mo ha finemui] ko e fakahinohino te ne ma‘u ‘i he semineli.”

Palesiteni Ezra Taft Benson (1899–1994), “To the ‘Youth of the Noble Birthright,”” *Ensign, May 1986, 44;* “Ki he Kau Finemui ‘o e Siasí,” *Tūhulu, Sān. 1987, 96.*

TĀ ‘O SPENISĀ W. KIMIPOLÓ TU‘UNGA ‘I HE ANGALELEI ‘A E LDS CHURCH ARCHIVES

Ko e SEMINELÍ ‘i he Vaotā ‘o ‘Ekuatoá

‘Oku hanga ‘e he seminelí ‘o fai ha fu‘u liliu lahi ki he mo‘ui ‘a e to‘u tupu ko ‘ení ‘i ha vaotā mama‘ó.

Fai ‘e Joshua J. Perkey

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

‘I he tafa‘aki fakahahake ‘o Kito ‘i ‘Ekuatoá, fakalaka atu he ngaahi mo‘unga afí mo e ‘Otu Mo‘unga ‘Enitesí, ‘oku vave ‘aupito ‘ene hoko mai ‘a e vaotā ‘o ‘Amasoní. Te ke ‘ilo ai ha vaotā lahi, ngaahi vaitafe, fanga ngeli, manupuna ko e tōkaní, ‘o a‘u pē ki ha fanga tolofini pingikií.

Te ke toe ‘ilo ai mo ha kolo ko Pueto Felenisisikou ti ‘Olelana. ‘Oku fu‘u mama‘o ‘aupito ia mei he me‘a kotoa pē ‘i ‘Ekuatoa. ‘I he ta‘u ‘e hongofulu mā nima kuohilí, na‘e fu‘u tokosi‘i ‘aupito e kakai ‘i he feitu‘u ko iá. Ka ‘i hono ‘ilo‘i ko ia ‘o e loló na‘e fokotu‘u ai ha ngāue‘anga, ‘omai ha kakai kumi ngāue, mo e kāingalotu ‘o e Siasí.

Seminelí ‘i ha Kolo Si‘isi‘i

Ko ha ni‘ihi tokosi‘i he to‘u tupú, hangē ko ‘Osikā R., na‘e ‘osi kau mai ki he Siasí he taimi na‘e fokotu‘u ai e koló, ka ko e tokolahi tahá ko ha kau toki papi ului mai. ‘Oku nau fiefia mo vėkeveke he Siasí. ‘Oku pehē ‘e ‘Osikā, “‘Oku mau mālohi ‘aupito.”

Hili ha ta‘u hono fokotu‘u ‘o e koló ‘i Sepitema 2010, na‘e fokotu‘u leva e polokalama seminelí. ‘Oku pehē ‘e ‘Osikā, “‘I he‘e-mau ‘uluaki kamata mai he ngaahi ta‘u

si‘i kuohilí, na‘a mau fu‘u tokosi‘i ‘aupito. Ko au tokotaha pē he to‘u tupú. Ka na‘e tupu pē homau koló. Taimi si‘i kuo hiki hake e tokolahi e to‘u tupú ki he toko 6, pea toko 10 pea ‘oku toe tokolahi ange he taimí ni.”

‘Oku nau fakataimitēpile‘i ha kalsi seminelí ‘e ua, koe‘uhí ‘oku ‘i ai ha ni‘ihi ‘o e to‘u tupú ‘oku nau ‘alu ki he akó he pongipongí pea ni‘ihi he ho‘ataá—ko e taha he pongipongí mei he 8:00 ki he 9:00 pea taha he ho‘ataá mei he 4:30 ki he 5:30.

Mahalo pē ‘oku ‘ikai ke tokolahi e to‘u tupu ‘i he polokalamá, ka ki he to‘u tupu ‘oku nau kau maí, kuo hanga ‘e he seminelí ‘o liliu ‘enua mo‘uí.

Ko e hā e ‘uhinga ke ‘alu ai ki he seminelí?

‘Oku pehē ‘e Luisi V., na‘e toki papi ului maí, “Ko ha tāpuaki lahi ‘a e seminelí kiate au. ‘Okú ne tokoni ke teuteu‘i au ke hoko ko ha faifekau lelei. Kuó u fehengahangai mo ha ngaahi faingata‘a mo e ‘ahi‘ahi lahi talu ‘eku kau ki he Siasí, ka ne u lava pē ‘o tu‘u ma‘u koe‘uhí ‘oku ou ‘ilo ‘oku ou fai ‘a e me‘a ‘oku totonú.”

Pea ‘oku ‘ikai ko Luisi pē ‘oku ongo‘i peheé. ‘Oku pehē ‘e ‘Aliana J., “Ko ha taimi nounou pē ‘eni ‘eku hoko ko ha mēmipa ‘o e Siasí, ka ne u ‘alu pē ki he seminelí talu hono papitaiso aú. ‘Oku ou fiefia he ‘alu ki

'Oku fakamālohia 'e he semineli e to'u tupu hangē ko 'eni 'i 'Ekuatoá, ko honau tokolahi ko e kau toki papi ului māi.

aí he 'oku ou ako ai ha ngaahi me'a lahi 'oku mo'oni 'o kau ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi pea fakafonu 'aki hoku lotó e 'amanaki lelei mo hoku 'atamaí 'aki e mahinó."

Na'e tokoni e 'alu 'a 'Aliana ki he semineli ke ne ma'u ai ha fakava'e mālohi ki he ongoongolelei. 'Oku pehē 'e 'Aliana, "Ko ha tāpuaki kiate au ke kau ki he ngaahi kalasí ni. 'Oku nau fakamālohia hoku laumālié

pea tokoni ke teuteu'i au ke u hoko ha 'aho ko ha uaifi, fa'ē, mo ha taki lelei 'i he Siasí, pea mahalo pē mo ha faifekau taimi kakato."

'Oku ongo'i 'e he tuonga'ane 'o 'Aliana ko Kelató 'a e me'a tatau. 'Okú ne pehē, "Oku hounga kiate au he kuo hoko e semineli ko ha kongā mahu'inga ia 'eku mo'uí. 'Okú ne teuteu'i au ke ngāue fakafaifekau 'i ha 'aho. Ne u ako ai e palani 'o e fakamo'uí na'e teuteu'i 'e he 'Otuá ma'akú. 'Oku 'omi 'e he kalasi takitaha 'oku ou 'alu ki ai 'a e 'amanaki te u lava ke ma'u 'a e pule'anga faka-silesitalé pea fakapapau'i mai kiate au kuó u ma'u e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi."

'Oku fu'u hela'ia 'aupito 'a Kelato he taimi 'e ni'ihí 'i he kalasí. Kuo pau ke ne tomua 'ave hono ki'i tehiná ki he akó pea foki vave ki 'api 'o 'omi hono tuofefiné ke na 'alu ki he

semineli. Ka 'oku 'ikai ke tokanga ia ki ai.

'Oku pehē 'e Kelato, "Oku fo'ou e ngaahi me'a ni kotoa kiate au, ka 'oku ou fu'u fiefia ai. 'Oku ou 'ilo'i 'oku ou 'i he hala totonu te ne 'omi e faingamālie ke u toe sio ai ki he'eku Tamai Hēvaní. 'Oku fakapapau'i mai ia 'e he Laumālie Mā'oni'oní. Kuo pau pē ke u ngāue pea kātaki ki he ngata'angá."

'Ikaí Fie Ma'u ke Ilifia

Na'e ngali fakailifia 'a e semineli kia Uolotā A. he kamatá. 'Okú ne pehē, "Na'á ku ilifia he fuofua taimi ne u ha'u aí. Ka 'i he taimi ne u hū ai ki he kalasí, ne u ongo'i makehe koe'uhí he na'á ku ongo'i 'a e 'ofa 'oku ma'u 'i ho'o ako e folofolá. Ne u ongo'i e fiefia lahi 'i hoku lotó he me'a kuó u akó he taimi ne u mavahe aí. Ko e semineli 'a e taha e tāpuaki mahu'inga taha kuo 'omi 'e he Tamai Hēvaní ma'á e to'u tupú."

'Oku pehē 'e 'Ēpeli A., 'a ia 'oku toe teuteu foki ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau, "Kuo liliu 'eku mo'uí 'e he Siasí 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'Oku ou ako ki he ngaahi akonaki 'a e kau palōfitá. 'Oku ou 'ofa 'ia Siosefa Sāmita. Na'á ne loto-to'a 'i hono toe Fakafoki Mai 'o e Siasí mo'oni neongo e ngaahi faingata'a kotoa na'e hoko kiate iá. 'Oku ou fie loto-to'a hangē ko iá."

'Oku tokolahi ha to'u tupu 'oku nau fai ha feilaulau ke 'alu ki he semineli. 'Oku 'ikai ke faingofua ma'u pē, ka ki he to'u tupu 'o Pueto Felenisisikou ti 'Olelana 'i 'Ekuatoá, 'oku mahu'inga hono fai iá.

'Oku fakamatala 'a 'Ēpeli 'o pehē, "I he'eku fakakaukau ki he vilitaki atu kimu'á, hangē ko e lau 'a e folofolá, 'oku ou fakakaukau 'oku 'uhinga e folofolá ke fokotu'utu'u ke tonu e ngaahi me'a 'o e mo'uí. Ko e taha e ngaahi me'a ni ko e semineli. Pea hangē pē ko 'ene liliu 'eku mo'uí, te ne lava ke fai mo e me'a tatau ki he to'u tupu kehé."

'Oku tupulaki pea liliu mo'uí e Siasí 'o Sisū Kalaisi mo 'ene polokalama semineli ma'á e to'u tupu 'oku nau fili ke fai iá, 'o a'u ē ki he feitu'u mama'o taha hangē ko e vaotā 'i 'Ekuatoá. ■

KO E HĀ 'OKU HOKO MAI HILI 'A E SEMINELÍ?

'Oku 'ikai ke ngata ho'o ako fakalotú 'i ho'o 'osi mei he semineli. 'Oku 'i ai ha me'a fakaofo 'oku kei fakatatali atu ma'au.

Fai 'e David A. Edwards

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Okú ke ako e folofolá he semineli pea fe'iloaki ma'u pē mo e ni'ihiki kehe 'oku mou to'ú. 'Okú ke ongo'i hono talitali lelei koé, pea lava ke ke ongo'i e Laumalié. Ko ia 'i ho'o fakakakato e semineli, ko e ngata nai ia 'o e ngaahi a'usia ko iá? 'Ikai 'aupito.

Ko e sitepu hokó 'a e polokalama 'inisititiuti 'a e Siasí, pea te ke sai'ia ai. 'Oku tatau ai pē pe te ke 'alu ki he kolisi pe 'ikai, te ke lava ke hokohoko atu ho'o ako kau ki he ongoongo-lelei, teuteu ke ngāue fakafaifekau mo e mali temipalé, pea vahevahe e ngaahi a'usiá mo e ni'ihiki kehe 'oku mou to'ú.

Ko e ni'ihiki 'eni 'o e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i angamaheni kau ki he 'inisititiuti. Te ke lava ke toe ma'u ha me'a lahi ange 'i he institute.lds.org.

Ko e hā 'a e 'inisititiuti?

'Oku kau he 'inisititiuti ha ngaahi kalasi ako ki he ongoongolelei, kau ai e ngaahi kalasi ki he folofolá, ngaahi akonaki 'a e kau palofita, mo e teuteu ki ha ngāue fakafaifekau pe mali temipale. 'Oku 'i ai ha ngaahi 'inisititiuti 'e ni'ihiki te ke lava ke fili mei ai ha ngaahi kalasi lahi.

Ko hai 'e lava 'o kau ki ai?

'Oku poupuo'i mālohi atu e kakai tāutaha kei talavou ke kau ki he ngaahi kalasi 'inisititiuti. 'E lava ke

kau mai ha taha—mali pe tāutaha—he vaha'a ta'u 'o e 18 ki he 30.

Ko e fē feitu'u te u ma'u ai e 'inisititiuti?

'Oku 'i ai ha ngaahi feitu'u 'oku 'i ai ha ngaahi fale 'inisititiuti 'oku ofi ki he ngaahi kolisi mo e 'univesiti. 'I he ngaahi feitu'u kehé 'oku fai e ngaahi kalasi 'i he fale lotu pe ngaahi feitu'u kehe. Fetu'utaki ki ho'o pispope pe palesitene fakakoló ke 'ilo'i e polokalama 'inisititiuti 'i homou feitu'u, pe 'alu ki he institute.lds.org ke 'ilo e 'inisititiuti ofi atu kiate koé.

Ko e hā 'oku totonu ke u kau ai ki he kalasi 'inisititiuti?

Na'e pehē 'e Palesitene Tōmasi S. Monisoni: "Ai ke mahu'inga e kau mai ki he 'inisititiuti. . . . Fakakaukau ki ai. 'E ma'u ai ha kaungāme'a, ongo'i ai e Laumalié, pea 'e fakamālohia e tuí. 'Oku ou palōmesi atu 'i ho'o kau mai ki he 'inisititiuti mo ako faivelenga e folofolá, 'e tupulaki ho mālohi ke faka'ehi'ehi ai mei he fakatauelé pea ma'u mo e fakahinohino 'a e Laumalie Mā'oni'oni 'i he me'a kotoa te ke fa'i" (institute.lds.org, Apr. 21, 2009). ■

NGAAHI MO'ONI' ME'A KAU KI HE 'INISITITIUTI

Tokolahi 'o e fānau akó:
laka hake he toko 350,000

Lahi 'o e ngaahi feitu'u 'oku 'i ai: laka hake he 2,500

Lahi 'o e ngaahi lēsoni 'oku lava ke ma'ú: lēsoni tefito 'e 15, mo ha ngaahi lēsoni lahi ke toki fili mei ai

'Uluaki 'inisititiuti:
Mosikou, 'Aitahō, USA (1926)

'Uluaki 'inisititiuti mavahe mei he U.S. mo Kānata: Mekisikou (1959)

Taumu'a 'o e 'inisititiuti:
Ke tokoni ke mahino pea falala 'a e kakai lalahi kei talavou ki he ngaahi akonaki mo e Fakalelei 'a Sisū Kalaisi, fakafe'unga'i kinautolu ke ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé, pea teuteu'i kinautolu, honau fāmilī mo e ni'ihiki kehé ki he mo'ui ta'engata mo 'enau Tamai 'i Hēvani.

2 Timote 3:16-17

Na'e ako'i 'e he 'Aposetolo ko Paulá 'a e founa hono tāpuaki'i 'e he folofolá 'etau mo'uí.

Folofola Kotoa pē

“Oku tau lotu he taimi 'oku tau fie fakataufolofola ai ki he 'Otuá. Pea ko e taimi 'oku tau fie ma'u ai ke Ne folofola mai kiate kitautolú,

'oku tau fekumi 'i he folofolá; he 'oku fakafou mai ai 'Ene folofolá 'i he lea 'a 'Ene kau palōfitá. Te ne toki akonekina leva kitautolu 'i he'etau fakaongo-ongo ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni.

“Kapau kuo te'eki ai ke ke fanongo ki Hono le'ó kimui ni mai, toe foki 'o lau 'a e folofolá 'aki ha mata 'oku fo'ou pea fanongo ki ai 'aki ha telinga 'oku fo'ou. Ko hotau mo'u'anga faka-laumālié ia.”

'Eletā Robert D. Hales 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ngaahi Folofola Mā'oni'oni: Ko e Mālohi 'o e 'Otuá ki Hotau Fakamo'uí," Liahona, Nōv. 2006, 26–27.

Ngaahi Ngāue Lelei

Ko e hā ha fa'ahinga ngāue lelei 'oku tokoni atu e folofolá ke ke teuteu ke fai? Ko e ni'ihī 'eni 'o e ngaahi me'a 'oku fu'u mahinó. Te ke lava 'o faka-kaukau ki ha me'a lahi ange? Hiki ia 'i ho'o tohinoá.

- Ngāue fakafaifekau taimi kakató
- Fakahoko e ngaahi uiui'i faka-Siasí (hangē ko e kau palesitenisí faka-kōlomú mo fakakalasí)
- Ako'i 'o e ongoongoleléi
- Ko hono fai 'o e fakamo'oni
- Vahevahe atu e ongoongoleléi
- Ko hono tali e ngaahi fehu'i 'a e kaungame'á 'o kau ki he Siasí

Fakatonutonu

Ko e fo'ilea faka-Kalisi totonu 'oku faka'aonga'i 'e he Tohi Tapú 'oku 'uhinga ia ki “ko hono toe 'ai ke tu'u hangatonu.” Ko ia 'oku tokoni e folofolá ke ke tu'u ma'u he totonú pea 'alu 'i he hala hangatonu mo lausi'i (vakai, 2 Nifai 9:41).

16 Oku foaki mai ae Tohitabu kotoabe i he fakamanava ae Otua, bea oku aoga ia ki he akonaki, moe valoki, moe fakatonutonu, moe fakaboto ki he maonioni :

17 Koeuhi ke haohaqa ae tagata oe Otua, bea kakato hono teuteu ki he gaahi gaue lelei kotoabe.

Akonaki

Akonaki—valoki'i, tau-tea'i, tafulu'i, pe fakatonutonu, kae fai ma'u pē 'i ha anga'ofa.

Fakakakato

Fakakakato—fakanāunau'i, foaki atu.

Tokāteliné

“Ko e tokāteline mo'oni, 'i he taimi 'oku mahino aí, 'okú ne liliu 'e ia 'a e 'ulungāangá mo e tō'onga mo'uí. 'E vave ange hano fakalelei'i

'o e 'ulungāangá 'aki hono ako'i 'o e ngaahi tokāteline o e ongoongoleléi, 'i hano fai ha ako ki he 'ulungāangá ke fakalelei'i 'aki ia.”

Palesiteni Boyd K. Packer, Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oua 'e Manavahē," Liahona, Mē 2004, 79.

Fakamatata 'a e 'ēitā: 'Oku 'ikai fakataumu'a 'a e pēsi ni ke fakamatata 'i faka'āuliliki e potufolofola kuo fili, ka ko ha kamata'anga pē ki ho'o ako 'a'au.

‘OUA NA‘A ‘AUHA

‘Oku hanga ‘e hono fakalelei ‘i e fanga ki ‘i palopalema iiki he taimi ní ‘o ta ‘ofi e hoko ‘a ha ngaahi palopalema lalahi ‘amui.

Fai ‘e Adam C. Olson
Ngaahi Makasini ‘a e Siasi

KO E SIVI FAKALAUMĀLIÉ

“‘Oku fie ma‘u ke tau toutou fakahoko hano vakai‘i fakalaumālie ‘o kitautolu ke fakapapa-u‘i e ngaahi tafa‘aki ‘oku fie ma‘u ke tau fakalalaka aí.

“‘Oku tau fa‘a ‘ilo‘i ma‘u pē ‘a e fanga ki‘i fehālaaki ko ‘eni ‘aki e tokoni ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní. . . . ‘Oku fie ma‘u ke tau fakafanongo lelei ki he me‘a ‘oku talamai ‘e he Laumālie, kau taki ‘o e Siasí, ngaahi ‘ofa‘angá, kaungā ngāué mo e kaungāme‘á.”

‘Eletā Marcos A. Aidukaitis ‘o e Kau Fitu-
ngofulú, “Honesty in the Small Things,”
Ensign, Sept. 2003, 30.

Na‘e talu e kei si‘i ‘a ‘Onitelei mo ‘ene sai‘ia he vakapuná. Pea lolotonga e faka‘amu ‘a e ni‘ihi tokolahi ke puna vakapuná, ‘oku ‘ikai fakakaukau ‘a ‘Onitelei ia ke puna vakapuna; he ‘okú ne manako ‘i hono fo‘u ‘o ha me‘á. ‘Oku ako e tokotaha ta‘u 16 ko ‘eni mei Lumēniá ke hoko ko ha tokotaha ‘enisia vakapuna.

‘Oku lava ke fili e to‘u tupu ‘i Lumēniá ke ‘alu ki he ako mā‘olungá ‘o teuteu ai ki he kolisí pe ‘alu ki ha ‘apiako ako ngāue. Koe‘uhí ko e sai‘ia ‘a ‘Onitelei he vakapuná, na‘e faingofua pē ‘ene fili ke ‘alu ki he ‘apiako ako ki he vakapuná.

‘Oku ‘ikai ko hono monomono pē ‘o e ngaahi vakapuná ‘oku fai ‘e he kau ‘enisia vakapuná. Ko e taha e me‘a mahu‘inga taha ‘oku nau faí ko hono sivi mo tokanga‘i e vakapuná ke ‘oua na‘a maumau. ‘Oku nau toutou sivi‘i e me‘a kotoa he vakapuná, mei he tapilí ki he me‘a ‘oku tō ‘aki ‘e he vakapuná pea mo e konga kotoa pē.

‘Oku pehē ‘e ‘Onitelei, “‘Oku faingata‘a ke ‘ilo‘i e fanga ki‘i palopalema iiki te ne lava ‘o ‘ai e vakapuná ke tō ‘o paá. Ka ‘oku faingofua ange hono kumi ke ma‘ú ‘i hano toki feinga‘i ke fakatahataha‘i e fu‘u vakapuná kakato.”

‘Oku mahu‘inga ke fakataimitēpile‘i hono sivi ma‘u pē ‘o e vakapuná pea ‘oua na‘a teitei tuku ta‘efai e me‘a ko iá—‘o tatau pē ki he vakapuná mo e kau mēmipa ‘o e Siasí—ke lava ‘o ‘ilo‘i mo fakalelei‘i e palopalemá kimu‘a

pea tu‘u fakatu‘utāmaki fakamakēnika pe fakalaumālie.

Tokanga‘i Fakalaumālié

‘Oku nofo ‘a ‘Onitelei ‘i Pukalesi, ko ha kolo ‘oku meimei ke toko ua miliona hono kakaí. Neongo ia, ‘oku kei fo‘ou ‘a e Siasí ‘i Lumēnia, pea ‘oku tokolahi fe‘unga pē ‘a e kāingalotu ‘i Pukalesí mo ha kolo ‘e ua. ‘Oku nofo mama‘o ‘a ‘Onitelei mo hono fāmilí mei he kau mēmipa kehe ‘o honau koló. ‘Oku ongo‘i ‘e ‘Onitelei e ivi tākiekina ‘o e māmaní ‘i he akó pea ‘i hono kaungāme‘á. ‘Okú ne ‘ilo‘i ‘oku faingofua pē ke tō—fakalaumālie—kapau he ‘ikai ke hokohoko atu ‘ene tokanga‘i fakalaumālie iá.

‘Oku lava ke fu‘u femo‘uekina e mo‘uí. Neongo e taimi ‘oku fakamoleki ‘e ‘Onitelei ki he‘ene akó, soká, pea mo e komipiutá, ka ‘oku kei ma‘u pē hono taimi ke lotu, ‘aukai, ako e folofolá, mo fakahoko hono ngaahi fatongia ko ha taula‘eikí. ‘Okú ne toe fakapapau‘i foki ‘okú ne “‘alu” ki he seminelí, ‘a ia ‘okú ne fakahoko ia he ‘initaneti‘i ko ‘ene fu‘u mama‘ó.

‘Oku kau hono fai ko ia e ngaahi me‘a ko iá ‘i he tokanga‘i fakalaumālie pea ‘oku tokoni ia ke ‘ilo mo fakatonutonu e ngaahi matavaivaí kimu‘a pea a‘u ki he tu‘unga fakatu‘utāmaki ko e hōloa fakalaumālie.

‘Okú ne pehē, “‘Oku ‘i ai e ngaahi me‘a kuo pau ke fai ma‘u pē—‘o fokotu‘u ha tō‘onga mo‘ui. He ‘ikai te ke tuku e mo‘uí ke ne pule‘i koe.”

'Auha Fakalaumālié

Kuo 'ilo 'e 'Onitelei kapau he 'ikai ke tau fakahoko ma'u pē hono tokanga'i fakalaumālie kitautolú, 'e lava 'e he ngaahi mālohi hangē ko e hoha'á pe vilitaki fakato'ume'á 'o holoki 'etau malava ke fakafepaki'i 'a e 'ahi-'ahí. 'I he'ene hoko iá, he 'ikai ke fu'u fuoloa kuo tau hē mei he halá, 'etau mapule'i kitautolú, pea a'u pē ki he mole hotau mālohi fakalaumālié.

Pea hangē ko ha vakapuna 'oku tō ko e 'ikai hano mālohí, 'oku pehē pē mole hotau mālohi fakalaumālié mo hōloa 'i he'etau faiangahalá, 'o tau toe mama'o ange ai mei he langí pea iku ki he 'auha fakalaumālié.

Neongo 'oku malava 'e he Fakalelei 'a e Fakamo'uí 'o toe fakalelei'i kitautolu hili 'etau maumaú, ka 'oku lelei ange ke falala ki Hono mālohí ke tokoni'i kitautolu ke fakalelei'i e palopalemá he'ene kei si'í—kimu'a peá ne fakatupu ha 'auha fakalaumālie.

Ko Hono Fakatu'utāmaki 'o e Hiki Fakalaká

'Oku te'eki ai pē ke fakakaukau 'a 'Onitelei ke ta'efakahoko hono tokanga'i fakamakēnika e vakapuná. 'Oku 'ikai ha toe fili ke ta'efakahoko ia. 'Okú ne pehē, "Okú 'i ai ha ngaahi lao ki ai." Ka 'okú ne pehē kapau te ne ta'e *fakahoko* tu'o taha pē—hono tokanga'í—pea "mahalo pē he 'ikai ha me'a ia 'e hoko."

Mahalo ko e palopalema lahi taha hono ta'efai e ngāué ko e 'ikai ke

pā 'a e vakapuná he taimi pē ko iá. 'Okú ne pehē, "Kapau he 'ikai hoko ha me'a kovi 'i he'eku ta'efai e ngāué he 'aho ní, 'e faingofua ange leva hano 'ahi'ahi'i au ke ta'efai ha ngāue 'apongipongi."

'I he taimi ko ia 'oku hokohoko ai hono ta'e tokanga'í, 'e fakatupu 'e he ngaahi mālohi mo e mamafa ko ia 'oku tuku atu ki he vakapuná—pe ko kitautolú—ha palopalema 'o tatau pē pe 'e vave pe tuai 'ene hokó. 'Okú ne pehē, "Ka 'e faifai pē pea tau 'auha ai."

Ko hono 'uhinga ia na'e foaki mai ai 'e he 'Otuá 'a e ngaahi fono ki hono fakahoko ma'u pē 'a e tokanga'í fakalaumālié. "Mou fa'a fakataha ['i 'apisiasi] *ke lahi*" (3 Nifai 18:22; ko e toki tånaki atu hono fakamamafa'í).

Lotu *ma'u pē* (vakai, 3 Nifai 18:19). Fekumi faivelenga 'i he ngaahi *folo-folá* (vakai, 3 Nifai 23:1-5). "Tuku ke ngaohi ke faka'ofa'ofa ma'u ai pē 'e he angama'á 'a ho'o ngaahi *fakakau-kau*" (T&F 121:45; ko e toki tånaki atu hono fakamamafa'í). 'A'ahi ma'u pē *ki he temipalé*.¹

'E hanga hono tauhi e ngaahi fono ko iá mo tokanga'í fakalaumālie ma'u peé, 'o pukepuke kitautolu he tu'unga totonú.

'Oku pehē 'e 'Onitelei, "Na'e fo'u 'a e vakapuná ke mavahe mei he kekelelé, ke mavahe mei māmani. Ko e finangalo ia 'o e Tamai Hēvaní kiate kitautolú. 'I hono fakahoko ma'u pē hono tokanga'í, te tau lava 'o a'u hao ai ki he feitu'u 'oku tau 'alu ki áí—ko e foki ki he langí." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Thomas S. Monson, "Ko e Temipale Mā'oni'oni—ko ha Maama ki he Māmani," *Liahona*, Mē 2011, 92.

"'Eke kiate kimoutolu, pe 'oku mou 'i he tu'i" (2 Kolinitō 13:5).

LISI VAKAI'Í KI HONO TAUHI E TU'UNGA FAKALAUMĀLIÉ

- 'Oku fa'a 'i ai ha lisi vakai'í 'a e kau 'enisinia vakapuná ki he ngaahi me'a 'oku fie ma'u ke nau toutou sivi'í. Kuo fokotu'u mai 'e he kau taki 'o e Siasí ke fakahoko ma'u pē hano vakai'í fakalaumālie 'o kitautolu.¹
- Ko ha ngaahi fehu'í 'eni 'e lava ke tokoni kiate koe 'i hono sivi'í ho tu'unga mo'uí lelei fakalaumālié he taimi kotoa pē. Kapau 'oku 'i ai ha me'a 'okú ke hoha'a ki ai fekau'aki mo ho'o talí, talanoa ki ho'o mātuá pe pīsopē pe palesiteni fakakoló.
- 'Oku ou lotu ma'u pē mo fakahoko fakamātoato ia?
 - 'Oku ou keinanga nai 'i he folofola 'a e 'Otuá 'i he ngaahi tohi folofolá pea mo e ngaahi akonaki 'a e kau palōfita mo'uí?
 - 'Oku ou tauhi nai 'e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni pea 'alu ma'u pē ki he ngaahi houalotu 'a e Siasí?
 - 'Oku ou loto fiemālie nai ke 'aukai pea totongi 'eku vahehongo-fulú mo e ngaahi foaki?
 - 'Oku ou loto lelei nai ke fakamolemole'i e ni'íhi kehé?
 - 'Oku ou kumi ma'u pē nai ha ngaahi founga ke tokoni'í ai e ni'íhi kehé?
 - 'Oku ou manatu'í nai 'a e Fakamo'uí he taimi kotoa pē pea muimui ki He'ene sipingá?
 - 'Oku ou tauhi nai 'eku fakakaukaú mo e leá ke má'a?
 - 'Oku ou faitotonu nai 'i he me'a kotoa pē?
 - 'Oku ou tauhi nai 'a e Lea 'o e Potó?

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Joseph B. Wirthlin, "Tu'u Ma'u 'i he Mo'oni," *Tūhuhu*, Siulai 1997, 17.

AKO E FOLOFOLÁ

Tuku ke liliu koe 'e he seminelí.

(Vakai, 1 Nifai 19:23.)

Taimi Fepōtalanoa'akí

*“Te u faka'apa'apa ki he'eku
ongō mātu'ā pea fai hoku fatongia
ki hono fakamālohia hoku fāmili”
(Ko Hoku Ngaahi Tu'unga
Ulungāanga 'i he
Ongoongoelei').*

Fai 'e Hilary Watkins Lemon

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Na'e ui atu e fa'eé, sai, mou omi kotoa ki heni. Ko hotau taimi fepōtalanoa'akí 'eni."

Na'e nofo 'a Siosi he 'ahó kotoa mo e 'amanaki atu ki he taimi fepōtalanoa'akí. Na'e fakataha ma'u pē 'a Siosi mo hono ongo tuonga'ane kei iiki ko Peni mo Uesi he efiafi kotoa pē 'i he loki talanoá mo e Fine'eikí mo e Tangata'eikí ke talanoa kau ki he me'a 'oku hoko ki he'enu mo'uí.

Na'e 'osi talaange 'e he Tangata'eikí he pooni te ne tokoni 'i 'a Siosi ke ako 'ene lea ki he fanongonongo he pongipongí. Ko hono lau ko ia e fanongonongó he pongipongí ko ha faingamālie makehe ia 'i he 'apiako 'o Siosi. 'E tā 'e Siosi 'apongipongi ha ki'i kongā e fo'i hiva 'oku manako a'í he me'a fakale'olahi 'a e 'apiakó pea faka'aonga'i e maiká ke tala atu ai e ngaahi 'ekititivi' mo e me'atokoni ki he ho'ataá.

Na'e lele 'a Siosi ki he loki talanoá, 'o fiefia ke ako 'ene leá.

Na'e talaange 'e he Tangata'eikí 'i he taimi na'e tangutu ofi atu ai 'a Siosi kiate ia he seá, "Ko 'etau tokotaha fakamafola lea ongoongoá 'eni! Ko e hā ho'o ongo'i ki 'apongipongí?"

Na'e pehē ange 'e Siosi, "Oku ou fiefia ka 'oku ou ki'i manavasi'i. 'Oku ou manavasi'i na'á ku fai ha me'a 'o hala 'o fanongo ki ai e 'apiakó kotoa."

Na'e talaange 'e he Tangata'eikí, "Ko e 'uhinga ia te ta ako a'í. Lau angé ho'o leá pea te u fakafanongo atu ki he ngaahi kongā 'e lava ke toe fakalele'i."

Na'e tali ange 'e Siosi, "Mālō, Tangata'eiki."

Na'á na toutou ako tu'o lahi mo e Tangata'eikí e leá pea 'ikai fakatokanga'i 'e Siosi e taimí. Na'e tu'u hake leva 'a Siosi ke toe lau faka'osi 'ene leá ki hono fāmili. Na'e fiefia e Fine'eikí mo e Tangata'eikí. Na'e tā nima mai 'a Peni pea malimali 'a Uesi mo pasipasi.

Na'e 'alu 'a Siosi 'o mohe fiefia mo 'ilo'i fakapapau te ne lava.

Na'e lele lelei e me'a kotoa pē he 'aho hokó. Neongo pē na'e ilifia 'a Siosi, ka na'e malimali pē he'ene fanongo ki hono tā mai 'ene fo'i hiva he me'a fakale'olahi 'a e akó. Na'á ne fiefia he na'á ne 'osi ako mo e Tangata'eikí 'ene leá, pea na'á ne lau māmālie ia mo mahino pea 'ikai ha fehālaaki.

Na'e talaange 'e Misisi Peleiki ko e tokoni pule akó, "Na'e faka'ofofa 'aupito ho'o leá."

'I he tuku 'a e akó, na'e tu'u laine atu 'a Siosi ki he pasí. Ne tafoki mai ha tamasi'i 'oku lahi ange ai 'o 'eke ange, "Ko koe na'á ke lau e fanongonongó he 'aho ní?"

Na'e mamali pē 'a Siosi 'o pehē ange, "Io."

Na'e fehu'i mai 'e he tamasi'i, "Ko e hā na'á ke fili ai e fo'i hiva ko iá? Ko ha fo'i hiva ta'eoli ia. Na'á ke

fakangalivale'i e fanongonongó he pongipongí ni." Peá ne ui 'aki ia ha hingoa kovi peá ne kakata mo hono kaungāme'á.

Na'e tangutu tokotaha pē 'a Siosi he sea 'i mu'a he pasí. Na'á ne ongo'i tokakovi.

'I he a'u 'a Siosi ki 'apí na'e va'inga mai e Fine'eikí mo Uesi.

Na'e pehē atu 'e Siosi, "Fine'eiki, 'oku ou 'ilo'i pē 'oku te'eki ai ke hoko e taimi fepōtalanoa'akí, ka 'oku ou faka'amu 'e lava ke ta talanoa he taimí ni."

Na'e tali mai 'e he Fine'eikí, "Io, Siosi. Ko e hā e me'a na'e hokó? Na'e hala ho'o lau e fanongonongó he pongipongí?"

Na'e talaange 'e Siosi, "Ikai. Na'e lelei e me'a kotoa. Na'á ku fakakaukau pē 'oku pehē, ka na'e toki talamai 'e ha tamasi'i ne u fili ha fo'i hiva ta'eoli. Pea na'á ne toe ui 'aki au ha hingoa kovi."

Na'e tātāa'i 'e he Fine'eikí e faliki hono tafa'akí. Na'e lue atu 'a Siosi 'o tangutu ki lalo. Na'e fā'ofua atu ki ai e Fine'eikí. Na'e talanoa leva 'a Siosi mo e Fine'eikí ki he me'a kotoa na'e hoko he 'aho ko iá, kau ai e lea lelei 'a Misisi Peleikí.

Na'e talaange 'e he Fine'eikí, "Oku ou fakame'apango'ia pē 'i he angakovi atu 'a e tamasi'i ko iá mo hono kaungāme'á ki ate koé. Ka 'oku mahino mai ko e kakai kehe hangē ko Misisi Peleiki 'okú ke faka'apa'apa'í na'a nau sai'ia 'i ho'o lau e fanongonongó. 'Okú ma laukau 'aki koe mo e Tangata'eikí. Na'á ke fai ha ngāue lahi, pea na'e lelei 'a e me'a kotoa!"

Na'e toe fā'ofua 'a Siosi ki he Fine'eikí. Na'e pehē ange 'e Siosi, "Mālō, Fine'eiki. 'Oku ou ongo'i lelei ange." Na'e fiefia 'a Siosi ke 'i ai ha taimi talanoa 'i ha fa'ahinga taimi pē. ■

“Oku 'ikai ha me'a 'e toe mahu'inga ange ki he vā fetu'utaki 'o e kau mēmipa 'o e familí ka ko ha fetu'utaki 'oku tau'atāina mo faitotonu.”

'Eietā M. Russell Ballard 'o e Kō-lomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Hangē ha Afi Ta'e Fa'a Maté," *Liahona*, Siulai 1999, 102-03.

FEPŌTALANOA‘AKÍ

Ko ha ngaahi fokotu‘u ‘eni ki hono fai ‘o e “taimi fepōtalanoa‘aki” ‘i homou fāmīlī:

- Kole ki ho‘o ongo mātu‘á ke tuku mavahe ha ngaahi miniti si‘i he ‘aho takitaha ke

fepōtalanoa‘aki fakataha ai homou fāmīlī. ‘E lava pē ke fai ia he taimi ma‘u me‘atokoní pe ko ha taimi pau ‘i he ‘ahó.

- Fakapapau‘i ‘oku ‘i ai e faingamālie e tokotaha kotoa ke lea mo fanongo.

Fakakau mai e tokotaha kotoa!

- Faka‘apa‘apa‘i e ngaahi fakakaukau ‘a e kau mēmīpa ho fāmīlī. Fakapapau‘i ‘oku ongo‘i ‘e he tokotaha kotoa ‘oku mahu‘inga e me‘a ‘okú ne talamái.

NGAAHI VA‘INGA FEPŌTALANOA‘AKÍ

Fie ma‘u ha ngaahi fakakaukau ki he taimi fepōtalanoa‘aki? Feinga ke fai e ngaahi va‘inga ko ‘eni:

Lī Tangai Pīnī: Kapau ‘oku tokolahi ho fāmīlī pe faingata‘a ke ‘ilo‘i e taimi ke nau leá, pea faka‘aonga‘i ha tangai piini ke ‘ilo ai pe ko hai ‘e lea he taimi ko iá. Hili e lea ‘a e tokotaha ‘oku ‘i ai e tangai pīnī ki he me‘a ‘okú ne tokanga ki aí, lī leva e tangai pīnī ki ha memīpa ‘e taha ‘o e fāmīlī ke ne hoko atu e leá.

Tokotaha fai ‘initaviu: Vahevahe ki ha ngaahi kulupu ‘o tautau toko ua pea taufetongi ‘i hono ‘ai ke hangē ha kau fai ‘initaviú. Fakakaukau‘i ha ngaahi fehu‘i ki ho hoá pea ‘eke ki ai e ngaahi fehu‘í. Te ke lava pē ke faka‘aonga‘i ha maika mo‘oni pe ko ha me‘a hiki lea ‘i ho‘o ‘initaviú.

Ko e hā Te ke Fai? Taufetongi ‘i hono ‘eke ki ho fāmīlī ha fehu‘i kehekehe ka ‘oku kamata ‘aki ‘a e “Ko e hā te ke faí . . . ?” Ko e ní‘ihi ‘eni ‘o ha ngaahi sīpinga “Ko e hā e me‘a te ke faí kapau te ke hē?” mo e “Ko e hā te ke faí kapau te ke lava ke ‘alu ki ha fa‘ahinga feitu‘u pē ‘i he māmaní?”

TOKONI KI HE MĀTU‘Á: TAIMI FAKATĀUTAHA

Neongo ‘oku fakafiefia ke talanoa fakafāmīlī, ka ‘oku toe mahu‘inga pē ki he mātu‘á mo e fānaú ke ‘i ai hanau taimi fakatāutaha. Fakafaingamālie‘i ha taimi ‘i he ‘ahó ke talanoa fakatāutaha ai mo ho‘o fānaú. Fakaafe‘i mai ha taha ‘o e fānaú ke tokoni atu kiate koe ‘i hano fakakakato ha ngāue ‘i ‘api, ‘alu mo koe ‘o fai ha ngāue, pe talanoa mo koe ‘i ha taimi nounou ‘i ho lokí. ‘E lava ke fai ha ngaahi fepōtalanoa‘aki lelei ‘i he kí‘i vaha‘ataimi nounou ko iá.

Na'á Ne Maumau'i e NGAAHI HA'I 'O E MATÉ

Fai 'e 'Eletā Patrick Keaton

'O e Kau Fitungofulú

*“Oku nau ma'u 'a e mo'ui ta'e-
ngatā 'ia Kalaisi, 'a ia kuó ne mau-
mau 'i 'a e ngaahi ha'i 'o e maté”
(Mōsaia 15:23).*

Ihe kei iiki 'ema fānaú, ne fai 'i ha pō 'e taha 'emau lau folofola fakafāmili. Na'a mau laukonga 'o kau ki he Fakamo'uí pea talanoa ki he founga ne 'ikai ai ke 'i ai Ha'ane fehālaakí.

'I he konga kimui 'o e pō ko iá na'e fakamohe ai 'e hoku uaifí 'ema tama fefine ta'u tolu ko Susí. Na'e sio hake 'a Susi ki he'ene fa'eé 'o pehē ange, “E Mami, na'e 'i ai e fehālaaki 'a Sīsū.”

Na'e tali atu he'ene fa'eé, “Ko e hā ho'o 'uhingá?”

Na'e pehē ange 'e Susi, “Na'á ne maumau'i ha me'a.”

Ne ki'i mo'utāfu'ua 'ene fa'eé pea ne 'eke ange, “Ko e hā e me'a na'á Ne maumau'í?”

Na'e tali mai 'e Susi, “Na'e mau-
mau 'i 'e Sīsū e ngaahi ha'i 'o e maté.”

Na'e fakatokanga'i hake 'e hoku uaifí na'e tu'o lahi ha'ana hiva'i mo Susi e fo'i hiva Palaimeli ko e “'I he 'Aho Tōta'u Faka'ofa'ofá”, pea na'e ako 'e Susi hono ngaahi leá [“'I ha pongipongi faka'ofa'ofa he fa'ahita'u māfaná, na'e toetu'u 'a Sīsū Kalaisi 'o mavahe mei he fa'itoka na'e tokoto aí; kuó Ne maumau'i e ngaahi ha'i 'o e maté.”]¹ Na'e fakamatala'i ange 'e he fa'ē 'a Susi 'oku

'uhinga hono maumau'i e ngaahi ha'i 'o e maté ki he toetu'u 'a Sīsū koe'uhí ka tau toe lava 'o mo'ui hili 'etau maté.

Na'e hanga 'e he talanoa ko iá 'o 'omi ha faingamālie lahi kiate au mo hoku uaifí ke ako'i 'ema fānau fefine ko Lisi, Susi, mo 'Emá kau ki he 'uhinga mo'oni kiate kitautolu 'o e Fakalelei. 'Oku mo'oni 'a Susi: na'e maumau 'i 'e Sīsū 'a e ngaahi ha'i 'o e maté. Ka na'e 'ikai ko ha fehālaaki ia. Ka ko e me'a ofa mahu'inga taha ia na'e lava ke Ne 'omi ma'atautolú! (Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 14:7.)

Na'e pekia e Fakamo'uí pea toetu'u koe'uhí ke tau toe lava 'o nofo mo 'etau Tamai Hēvaní pea mo hotau fāmili 'o fakatatau mo 'etau angatonú. Kapau te tau fe'unga, te tau lava ke fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui ta'e-fa'a-maté mo e mo'ui ta'engatā 'i ha 'aho. 'Oku ou fakamālō 'i hono maumau 'i 'e Sīsū ha me'á—'a e ngaahi ha'i 'o e maté! ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. “'I he 'Aho Tōta'u Faka'ofa'ofá,” *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 57.

'E lava ke ke faka'aonga'i e lēsoni mo e 'ekitivitī ko 'enī ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

'Oku Ako'i Au 'e SISŪ KALAI SI Ke u Fili ki he Totonú

Na'e mahino kia Tena he 'ikai ke tata e Toetu'ú he ta'ú ni mo e ngaahi ta'u kimu'á. Kuo mālōlō 'ene kuitangata, pea na'e loto-mamahi 'a Tena koe'uhí he 'ikai lava ke ne toe vahevahe 'a e taimi makehe ko 'enī mo ia.

Ka na'e fakamanatu'i kia Tena he taimi Palaimelí ko e 'uhinga 'oku tau fakamanatu ai e Toetu'ú koe'uhí he

'oku mo'ui 'a Sisū! 'I he taimi na'á Ne toetu'u aí, na'e toe fakataha leva Hono laumalié mo Hono sinó 'o ta'engata, pea he 'ikai ke ne toe a'usia e maté. Na'e 'ilo 'e Tena 'e lava ke toetu'u e tokotaha kotoa pē 'i ha 'aho, kau ai 'ene kuitangata koe'uhí ko e toetu'u 'a Sisū!

Na'e fiefia 'a Tena 'i he'ene hiva'i e fo'i hiva Toetu'ú: ["Kuo toetu'u 'a Sisū,

ko Sisū 'a hotau kaungāme'á. 'Oku fonu hotau lotó he fiefia; he 'okú Ne toe mo'ui."]¹ Na'e loto 'a Tena ke vahevahe 'a e ongoongo lelei ko 'enī ki he tokotaha kotoa pē. Na'á ne fakakaukau leva te ne tuku he matapā hono kaungā-apí ha ki'i ha'inga matala'i 'akau mo ha folofola kau ki he Toetu'ú 'a Sisū kimu'a he taimi Toetu'ú. Na'á ne fakakaukauloto atu ki ha'anau malimali 'i he'enu 'ilo 'ene me'a'ofá he pongipongi Toetu'ú. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Kuo Toetu'u 'a Sisū," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 44.

Ngaahi Hivá mo e Folofolá

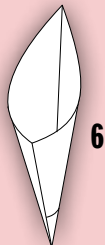
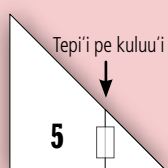
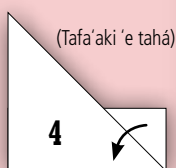
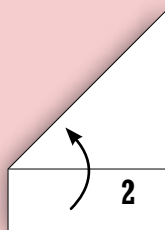
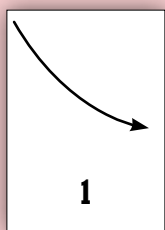
- Sione 13:15
- Hiva 'okú ke fili kau kia Sisū Kalaisi
- Ko e ngaahi hiva 'oku fokotu'u atu mei he *Tohi Hiva 'a e Fānaú*: "Kuo Toetu'ú 'a Sisū" (44), "Na'e Toetu'ú Nai 'a Sisū?" (45), "Ne Pekia Ka Tau Toe Mo'ui" (*Liahona*, 'Epeleli 2005, K13), Hosana 'o e Toetu'ú" (*Liahona*, 'Epeleli 2003, K8-K9)

‘Ekitiviti FKT Ko fē ‘ia e feitu‘u ko ‘eni ‘i he Māmani?

Hili e toetu‘u ‘a Sīsū Kalaisi, na‘e ‘ikai ke Ne ‘a‘ahi pē ki he kakai ‘i he feitu‘u ‘o Selusalema ka na‘e toe ‘a‘ahi foki ki he kakai angatonu ‘i he ongo ‘Ameliká. Tā ‘e homou fāmilí ha laine mei he faka-tātā takitaha ki he fonua (Selusalema pe ko e ongo ‘Ameliká) ‘a ia na‘e hoko aí. Taufetongi ‘i hono lau e folofolá ke ako lahi ange ki he me‘a na‘e hoko he ngaahi fakatātāá.

Ko Koe Pē

Te ke lava pē ke ‘ai ha‘o fanga ki‘i ha-‘inga me‘a ki he Pekia ‘o hangē ko Tená. Ngāue ‘aki ha la‘ipepa tapafā hinehina pe fakalanulanu pea muimui he ngaahi sitepu ‘i laló. Fakafonu e fo‘i kouni ‘aki ha fanga ki‘i matala‘i ‘akau pe lole ke faka‘ohovale‘i‘aki ha kaungāme‘a pe ha mēmipa ‘o e fāmilí!

Selusalema

Ko hono tāpuaki‘i ‘e Sīsū ‘a e fānaú
3 Nifai 17:11–25

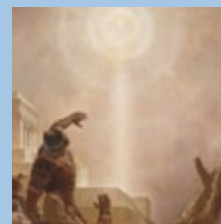
Ko e hā ‘a Sīsū kia Mele Makitaliné Sione 20:14–18

Ko e akonaki ‘a Sīsū ‘i he ongo ‘Ameliká
3 Nifai 11:8–11

Ko e hā‘ele hake ‘a Sīsū ki langí
Ngāue 1:9–11

Ko e hā ‘a Sīsū ki he kakai mā‘oni‘oní
3 Nifai 11:1–8

‘Oku fakahā ‘e Sīsū Hono ngaahi matakafó ki He‘ene kau ‘Aposetoló
Luke 24:36–40

Ko e ‘eke ‘e Sīsū e ngaahi lekooti ‘a e kau Nifai
3 Nifai 23:7–13

Hā ‘a Sīsū ki He‘ene Kau ‘Aposetoló
Mātiu 28:16–20

Ongo ‘Ameliká

'Oku ou Feinga ke Hangē ko Sīsūú

Fakafaingofua 'i

Hiva 'aki ho lotó ♩ = 104-116

Fakaleá mo e tu'ungafasí 'e Janice Kapp Perry

1. Fei - nga ke ha - ngē ko Sī - suú; Mui - mui 'i - a -
(2. 'O) - fa ho - ku kau - nga - 'a - pi; Tau - hi ho - ku

te I - a. Fei - nga ke ma - 'u 'ae
ma - he - ni. Ha - nga a - tu ki ha

'o - fa, 'i he me - 'a ko - to - a. 'A -
'a - ho, hā - 'e - le mai 'a Sī - sū. Fa -

© 1980 by Janice Kapp Perry. Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. 'E lava ke hiki ha tatau 'o e fo'i hivá ni ke faka'aonga'i 'i he ngaahi me'a 'a e Siasí 'oku 'ikai fakakomēsialé pe ko hono faka'aonga'i pē 'i 'api. Kuo pau ke fakakau e fakatokanga ko 'ení 'i he tatau kotoa pē 'oku hiki.

hi - 'a - hi - 'i 'e - ku ngaa - hi fi - li, O - ngo mai e
ka - ma - na - tu 'E - ne a - ko - na - ki. Pe - a fa - ka -

le - 'o va - na - va - na - i - ki keu: "Fe - 'o - fa - 'a - ki ha -
hā mai 'e he La - u - mā - li - e ke:

ngē ko Sī - suú. A - nga - le - le - i mo a - nga - ma -

lū. A - nga - 'o - fa 'i he fa - ka - kau - ka - u, A -

ko - na - ki ia 'a Sī - suú." 1. _____ 2. 'O - suú." _____

Tautehina 'i he Hingoá mo e Tuí

Fai 'e Heather Wrigley

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku 'ikai ngata 'i he hoko 'a Malia mo Taiana D. ko ha ongo tautehiná; ka 'okú na toe hoko foki ko e ongo kaungāme'a lelei. 'Oku ta'u 10 'a Taiana, pea na'e ta'u 12 'a Malia 'i 'Aokosi 'o e ta'u kuo 'osí. 'Okú na nofo 'i Lumēniá, 'a ia 'oku 'i ai ha kau mēmipa 'o e Siasí 'e toko 3,000. 'Okú na tauhi 'ena tui kia Sīsū Kalaisí ke mālohi 'aki 'ena 'alu ki he lotú, lau e folofolá mo e lotú.

'Oku pehē 'e Malia, "Kuó u ako 'i he siasí ke ma'u e tui ki he 'Otuá." Na'e 'i ai ha 'aho na'e fai ai 'ene sivi, pea na'á ne lotu 'o kole ha tokoni mei he Tamai Hēvaní 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí. 'I he taimi na'á ne ma'u ai ha maaka lelei, na'á ne ongo 'i na'e tokoni 'i ia 'e he Tamai Hēvaní.

'Oku pehē 'e Taiana 'oku tokoni 'i 'e he Tohi 'a Molomoná ke ne tui. 'Okú ne pehē, "Ko e 'aho kotoa pē 'oku ou lau ai e Tohi 'a Molomoná, 'oku hoko ia ko ha 'aho lelei kiate au. Ko e talanoa 'oku sai'ia ai mei he folofolá ko e talanoa 'o Siosefa Sāmitá. 'Okú ne pehē, "Na'á ne lotu, pea tokoni 'i ia 'e he 'Otuá mo Sīsū Kalaisi." ■

SOKOLETI

'Oku sai'ia ai e ongo tautehiná 'i he hīkingaua 'oku ngaohi 'aki e kokó: 'oku sai'ia 'a Malia he palauní (brownies) kokó, pea sai'ia 'a Taiana he keke kokó.

HIVA MANAKOÁ

'Oku fakatou tā piano 'a Malia mo Taiana. Ko e hiva 'oku sai'ia ai 'a Maliá ko e "Ke Mou Fe'ofa'aki." 'Oku fakamatala ia ki he fekau 'a Sīsū ke 'ofa ki he kakai kehé. 'Oku meimei lava 'a Taiana 'o taa'i lelei ia, ka 'okú ne pehē ko e konga faingata'a tahá 'a e konga faka'osí.

'OKU OU FIE SIOFIA E TEMPALÉ

'Oku loto 'a Malia mo Taiana ke na mali 'i he tempalé ha 'aho. 'Okú na nofo 'i he Vahefonua Tempale Kivi 'Iukuleiní.

'I he taimi 'e ki'i matu'otu'a ange ai 'a Taianá, te ne 'alu ki he Tempale Kivi 'Iukuleiní 'o fakahoko ai e papitaiso ma'á e kau pekiá. Kuo matu'otu'a fe'unga 'a Malia he taimi ni ke 'alu ki ai. 'Oku meimei ke maile 'e 500 (km 'e 805) e mama'o 'o e tempalé.

FAKAMU'OMU'A E FĀMILÍ

'Oku 'ofa 'a Malia mo Taiana he'ena ongomātu'á. 'Oku pehē 'e Malia, "Oku fakafiemālie'i kimaau 'e he'ema fa'éé he taimi 'okú ma puke ai. 'Oku pehē 'e Taiana, "Oku 'ave kimaau 'e he Tangata'eikí ki he akó."

NGAAHI HIMÍ

Ko e himi 'oku sai'ia taha 'a Taianá ko e "A e Kau Tauhi-sipi 'i Siuteá," 'a ia 'oku fakamatala'i ai hono 'alo'i 'o Sīsū Kalaisí. 'Oku faka'aonga'i 'e he kāingalotu 'i Lumēniá 'a e tohi himi lanumata 'a e Siasí. 'Oku 'uhinga 'a e "Imnuri" 'i he lea faka-Lumēniá ko e "ngaahi himi."

'Oku vahevahe mai 'e 'Eletā Lisiata G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ha ni'ihī 'o 'ene ngaahi fakakaukau ki he kaveingā ni.

Ko e hā te u lava 'o fai ke muimui ki he palani 'a e TAMAI HĒVANÍ ma'akú?

Ako ki he palani lahi 'o e fiefiá 'i hono ako e folofolá.

Fanongo ki he le'ó 'o e kau palōfita lolotongá mo e kuohilí.

Talangofua ki he ngaahi ongo 'oku ha'u mei lotó he ke e ue'i ia 'a e Laumālie Mā'oni'oni.

Kumi fale'i mo e fakahinohino mei ho'ó mātu'á mo e kau taki lakanga fakataula'eikí, 'o ka fie ma'u.

Mei he "Ko e Fiefia 'i he Mo'ui'aki 'a e Palani Lahi 'o e Fiefiá," Tūhulu, Sān. 1997, 90.

KO HOKU NGAHI TU'UNGA MAHU'INGA 'I HE ONGOONGOLELEÍ

Te u muimui 'i he palani 'a e Tamai Hēvaní ma'akú.

Te u manatu 'i 'eku fuakava 'i hoku papitaisó
pea fakaongoongo ki he Laumālie Mā'oni'oní.

Te u fili ki he totonú. 'Oku ou 'ilo' i te u lava 'o fakatomala 'i he'eku fai ha fehālaaki.

Te u faitotonu ki he Tamai Hēvaní, ni'ihī kehé, pea kiate au foki.

Te u faka'aonga 'i 'i he loto 'apasía 'a e huafa 'o e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí.
He 'ikai ke u takuanoa, kapekape pe lea ta'efe'unga.

Te u fai pē 'i he Sāpaté 'a e ngaahi me'a ko ia te ne tokoni'i
au ke u toe ofi ange ai ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí.

Te u faka'apa'apa ki he'eku mātu'á mo fai
hoku fatongia ke fakamālohia hoku fāmili.

Te u tauhi 'eku fakakaukaú mo hoku sinó ke toputapu mo ma'a,
pea he 'ikai ke u ma'u ha me'a 'e fakatu'utāmaki kiate au.

Te u teunga taau ke fakahaa'i 'aki 'eku
faka'apa'apa ki he Tamai Hēvaní pea kiate au foki.

Te u lautohi mo sio pē 'i he ngaahi me'a 'oku fakahōifua ki he Tamai Hēvaní.

Te u fakafanongo pē ki he hiva 'oku fakahōifua ki he Tamai Hēvaní.

Te u kumi haku ngaahi kaungāme'a lelei peá u anga-'ofa foki ki he ni'ihī kehé.

Te u mo'ui taau leva he taimí ni ke u hū 'i he tempalé
pea fai hoku fatongiá ke ma'u ha fāmili 'oku ta'engatá.

KO E FĀNAU AU 'A E 'OTUÁ.

*'Oku ou 'ilo' i 'oku 'ofeina au 'e he Tamai Hēvaní, pea 'oku ou 'ofa 'iate Ia.
'E lava ke u lotu ki he Tamai Hēvaní 'i ha fa'ahinga taimi, mo ha feitu'u pē.
'Oku ou feinga ke u manatu 'i pea muimui kia Sīsū Kalaisi.*

Ko hono Mātā e Fakafiefia 'o e Toetu'ú

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

4. Ko e hā 'oku 'ikai ke ke fiefia ai he Toetu'ú?

Ko ha 'aho fakamamahi e Pekiá. Ko e taimi ia ne pekia ai 'a Sīsú.

5. 'Okú ke manatu'i e me'a na'e hoko he 'aho Sāpate 'o e Toetu'ú?

6. 'Oku ou 'ilo'! Na'e toe mo'ui 'a Sīsú!

Pea 'e lava ke tau toe mo'ui mo kitautolu.

7. Ko e mo'oni. Ko e Toetu'ú ko ha 'aho mālōlō fakafiefia ia 'oku tau fakamanatu ai e Toetu'u 'a Sīsú.

8. 'Oku ou sai'ia he taimi Toetu'ú.

Mo au pē.

Ngaahi Me'a Ne Hoko Kimu'a he Toetu'ú

Na'e fai 'e Sīsū Kalaisi ha ngāue mahu'inga 'i ha ngaahi feitu'u makehe 'i he ngaahi 'aho kimu'a pea tutuki Ia pea toetu'ú. Muimui 'i he feitu'u ne 'alu aí ke 'ilo e feitu'u na'á Ne fononga ki aí mo e me'a na'á Ne faí.

2. Na'e heka 'a Sīsū 'i ha 'asi ki Selusalema. Na'e tokolahi ha kakai na'e fiefia ke mamata kiate Ia.

6. Na'e toetu'u 'a Sīsū.

5. Na'e tutuki 'a Sīsū.

1. Na'e ako'i 'e Sīsū 'a e kakai
'i ha tafungofunga na'e ui
ko e Mo'unga 'Ōlivé.

3. Na'e fakamo'ui 'e Sīsū e
kakai mahaki 'i he falelotú.

4. Na'e lotu 'a Sīsū ki he
Tamai Hēvaní 'i he Ngoue ko
Ketisemani pea mamahi koe'uhí
ko 'etau ngaahi anghalá.

Ngaahi Ongongo ‘o e Siasí

Vakai ki he news.lds.org ke ma'u ha ngaahi ongoongo mo ha polokalama faka-Siasí lahi ange.

Fakamahino ‘e he Ako Fakatakimu‘a Fakaemāmani Lahí ‘a e Hala ki he Tupulekina Mo‘oní

Fai ‘e Heather Whittle Wrigley

Ngaahi Ongongo mo e Ngaahi Me‘a ‘Oku Hoko he Siasí

Na‘e fakamatala‘i ‘e he kau taki ‘o e Siasí lolotonga e Fakataha Ako Fakatakimu‘a Fakaemāmani Lahí ‘o e ‘aho 11 ‘o Fēpueli 2012, ‘a hono mahu‘inga ‘o e “tupulaki mo‘oní.”

Na‘e kau ‘a Palesiteni Tieta F. ‘Ukitofa, ko e Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluakí, mo e kau mēmipa ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, Kau Palesitenisí ‘o e Kau Fitungofulú, pea mo e kau palesitenisí lahi ‘o e ngaahi houalotu ‘o e Siasí ‘i hono fakahinohino‘i ‘o e kau taki ‘o e Siasí he funga māmaní.

Na‘e fakamatala ‘a Palesiteni ‘Ukitofa ‘o pehē, “E lava ke faka‘uhinga ‘i e fo‘i lea he Siasí ko e, *tupulakí* ki he ‘kāingalotu fo‘ou.’ . . . Ka ko e *Tupulaki mo‘oní*, ‘oku ‘uhinga ia ki he ‘tupulaki ‘i he tokolahi ‘o e kāingalotu ‘oku mālohí.”

Ne tānaki atu ki ai ‘a ‘Eletā M. Lāsolo Pālati ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘o pehē, “Oku hoko ‘a e tupulakí ‘i he taimi ‘oku a‘u ai ‘a e ului fakafo‘ituitui ‘i he mo‘uí kakato ‘o fakatupulakí ‘a e angatonú ‘i he tokotaha fakafo‘ituitui pea mo e fāmili.”

Na‘e pehē ‘e Palesiteni ‘Ukitofa, ‘oku kau ‘i he tupulakí ‘o e angatonú ‘a e ngaahi me‘a ko ia ‘e ‘ikai faingofua hano fakafuofua‘í, hangē ko e lotu faka‘ahó, ako folofolá, efiaki fakafāmili ‘i ‘apí, ‘ofa ‘i ‘apí, pea mo e ngaahi a‘usia fakatāutaha ‘i he Fakaleléi.

Na‘á ne pehē, “Ko e taimi lahi ‘oku tau ‘ai ke faingata‘a ‘a e lelei mo e faingofua ‘o e ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí ‘aki ha ngaahi lisi ta‘e-fakangatangata ‘o ha ngaahi fie ma‘u pau. Ka, ko e taimi ‘oku tau tokanga taha ai ki he “uhinga” ‘o e ongoongoleléi, ‘oku mōlia atu leva ha kongā lahi ‘o e puputu‘ú.”

Ko e kongā lahi ‘o e fakamafolá ne nofotaha ia ‘i he ngaahi tefito‘i tokātelinē mo e ngaahi tefito‘i mo‘oní, ‘a ia ‘oku nau ‘omai ‘a e tali ki he ngaahi fehu‘i “ki he ‘uhingá.”

Ne pehē ‘e Palesiteni ‘Ukitofa, “E hanga ‘e he ngaahi fehu‘i ki he “uhingá” ‘o taki kitautolu ki he ngaahi fili totonu ‘i he ‘ko haí, ‘ko e haá, ‘taimí, ‘feitu‘ú, ‘uhingá, pea mo e ‘foungá.”

Ko e Nofo-malí mo e Fāmili ‘i he Palaní

Na‘e pehē ‘e Palesiteni Poiti K. Peeka, ko e Palesiteni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Oku fa‘u e Siasí ‘aki ha ngaahi fāmili. Ko e ngaahi uōtí mo e ngaahi site-ikí ko e tokoni pē. Ko e taimi ‘oku tau talanoa ai ‘o kau ki he fāmili, ‘oku tau mātā leva e tupulaki mo‘oní ‘i he Siasí.”

Na‘á ne pehē ‘oku totonu ke hoko ‘a e husepāniti mo e tamai kotoa pē ko ha kau fakafofonga ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘i hono ‘apí, ‘o pule‘i hono fāmili ‘i he mā‘oní‘oní. Na‘á ne pehē, ko e me‘a tatau pē he ‘oku totonu ke taki ‘a e kau taki lakanga fakataula‘eikí ‘i he tu‘unga mo‘uí taau—neongo ‘e kehekehe ‘a e ngaahi tu‘unga ‘i he lakanga fakataula‘eikí, ka ‘oku tatau ‘a e taha ma‘u lakanga fakataula‘eiki kotoa pē (vakai, T&F 1:20).

Na‘e fakamamafa‘i ‘e ‘Eletā Lāsolo M. Nalesoni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá kuo pau ke tanumaki ‘e he husepāniti mo e uaifi, tamai mo e fa‘ē kotoa, ha feohi ‘o e ‘ofa, fakatomala, pea mo e lotu ke fakamālohia lelei ‘aki pea mo malu‘i ‘a e fāmili, ‘a ia “ko e uho ia ‘o e palani ‘a e Fakamo‘uí ki he iku‘anga ta‘engata ‘o ‘Ene fānaú” (“Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani,” *Liahona* mo e *Ensign*, Nōvema 2010, 129).

Na‘á ne pehē, “Oku tu‘o tolu hano fai ‘i he folofola toputapú ‘a e fakatokanga ‘e faka‘auha faka‘aufuli ‘a e māmaní kotoa ‘i he toe hā‘ele mai ‘a e ‘Eikí ‘o kapau he ‘ikai ke fakahoko ha ngaahi me‘a pau. ‘I he ngaahi fakatokangá ni taki taha, ‘oku fekau‘aki ia mo e tu‘unga ‘o e fa‘ahinga ‘o e tangatá ‘o ka ‘ikai fakahoko ‘a e ngaahi ouau sila ‘o e temipalé. Ka ‘ikai e ngaahi ouau ko ‘eni ‘o e hākeaki‘i, he ‘ikai māta‘ia e nāunau ‘o e ‘Otuá.”

Ke a‘usia ‘a e taumu‘a ko iá—‘a e mo‘uí ta‘e-ngata pea mo e hākeaki‘i ‘a e fānau ‘a e ‘Otuá—‘e fie ma‘u leva ‘a e tupulaki mo‘oní ke hoko ‘i hotau ‘apí, uōtí mo e koló, pea ‘i he Siasí kotoa.

Faka'aonga'i 'o e Ongongolelei

'Oku hoko 'a e tupulaki mo'oni' pea mo e ulu'i 'i hono faka'aonga'i 'o e ongoongolelei 'i he mo'ui faka'ahó. 'I ha pōtalanua tali fehu'i, ne fakamatala'i ai 'e 'Eletā L. Tomu Peuli pea mo 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko hono faka'aonga'i mā-'olunga taha 'o e ongoongolelei ke fakahoko pea tauhi 'a e ngaahi fuakava 'o e temipalé. Ne pehē 'e 'Eletā Kulisitofasoni, 'e lava 'e he talangofua ki he ngaahi fuakavá 'o liliu 'a e tangata fakakakanó 'i ha vaha'a taimi ke hoko ko ha Taha Mā'oni'oni.

Ko e tokoni ko ia ki he ni'ihiki kehé ko ha tafa-'aki mahu'inga ia 'e taha 'o hono faka'aonga'i 'o e ongoongolelei. 'Oku pehē 'e he kau taki, ko e fatongia ia 'o e kāingalotú fakafō'ituitui pea mo faka-Siasi ke ala atu 'o fakahaofi kinautolu 'oku faingata'a'ia fakatu'asino mo fakalaumālié.

Na'e pehē 'e 'Eletā Kulisitofasoni, 'oku 'ikai totonu ke tau momou ke fetākinima mo e ngaahi tui fakalotu kehé pea pehē ki he ngaahi kautaha tokoni 'ofá 'i hono tokoni'i 'a e kau paeá mo e masivá. 'Oku totonu pē ke takimu'a 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí 'i he ngaahi ngāue ko 'ení, ka 'oku totonu ke poupou'i 'e he kāingalotú mo e kau faifekau' 'a e ngafa ko iá.

Na'e fakamamafa'i 'e ha kulupu fealēlea'aki e mahu'inga hono tokoni'i 'o e fāmilí, fakamālohia 'o e kau ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí, pea mo e tokoni ki hono tanumaki 'o e tui mo e fakamo'oni 'a e to'u tupú. Na'e kau ki ai 'a 'Eletā Pālati mo 'Eletā Niila L. 'Enitasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, fakataha mo 'Eletā Loni A. Lasipeeni 'o e Kau Palesitenisí 'o e Kau Fitungofulú; 'Ileini S. Tolotoni, palesiteni lahi 'o e Kau Finemuí; mo

Na'e lea 'a 'Eletā M. Lāsolo Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i ha fealēlea'aki fakakulupu ne fai 'o hoko ko e konga ia 'o e Fakataha Ako Fakatakimu'a Fakaemāmani Lahí 'i Fēpueli 2012.

L olotonga 'o e Ako Fakatakimu'a Fakaemāmani Lahí 'i Fēpuelí, ne pehē ai 'e Palesiteni Tieta F. 'Ukitofa, ko e Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, "Ko e 'uluaki me'a kuo pau ke tau faí ke tau má'u ha mahino. Ko hono uá ke ngāue'i 'etau mahinó. . . . 'Oku 'ikai ha fu'u lelei fēfē ia ka tau ka fanongo ki he folofola 'a e 'Otuá pea 'ikai liliu 'a e me'a 'oku tau fanongo ki ai ki he'etau mo'uí."

Na'á ne fakaafe'i ai e kau taki 'o e Siasi ke nau fakahoko ha me'a 'e tolu 'i he hili pē 'a e fakamafola fakatakimu'a pea 'i hono kotoa 'o 'enau ngāue 'i honau fatongia ke ma'u ai 'a e ola taupotu taha mei he fakahinohino kuo fai 'e he kau taki 'o e Siasi:

1. Fakakaukau'í 'i he lotu lahi, fakatāutaha pea 'i he ngaahi fakataha alēleá, 'a e fakahinohino kuo mou má'ú pea fekumi ki he "uhinga" 'o ho'omou ngāue mo e lakangá.
2. Hili ho'omou fakakaukau'í pea mo alea'í, fakapapau'í ha fanga kí'i ngāue pau te ke tukupā ke fakahoko. 'Oku totonu ke fakafé'unga 'a e ngāue mo e ngaahi tūkunga pea mo e ngaahi fie má'u 'a e houlotú, uóti, siteikí, fāmilí, pea mo e fakatāutahá.
3. Ko e 'osi pē ho'o fai e ngaahi tukupā ko 'ení, muimu'i ia 'o fakataha mo ho ngaahi fatongia mo ho uui'í 'i he ngaahi fakataha alēlea kotoa pē.

Losemalia M. Uikisomu, palesitani lahi 'o e Palaimeli.

Ne pehē 'e 'Eletā Lasipeeni 'oku fie ma'u 'a e taki kotoa pē ke kau 'i hono fakafoki mai 'o e kāingalotú ke nau mālohí, pea fakamamafa'i leva 'e 'Eletā 'Enitasoni 'oku fie ma'u e to'u tupú ke lahi ange 'enua kau ki hono fakamālohia pea mo fakaivia 'o e to'u tupu kehé.

A'usia 'o e Tupulaki Mo'oni

Na'e fakamamafa'i 'e Palesitani 'Ukitofa, 'Oku hoko 'a e tupulaki mo'oni 'i he 'etau faka'aonga'i e ngaahi tefito 'i mo'oni 'o e ongoongolelé he'e-tau mo'ui faka'ahó.

Na'á ne pehē, "I ho'omou fakakaukau 'i 'a e ngaahi tefito ko 'ení, fehu'i kiate kimoutolu 'a e 'uhinga' ho'omou ngāue 'ofa mo tokoní pea mo hono olá, ko ia ai, ko e hā ho ngaahi fatongiá fakatāutahá pea 'i he ngaahi fakataha alēleá."

Ako Lahi Ange

'E lava 'e he fakafo'ituituí ke mamata, faka-fanongo, paaki pea mo download e fakamatala mei he fakamafolá 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'aki ha'anau hū ki he lds.org/study/other-addresses 'o lomi'i 'i he **Worldwide Leadership Training**. ■

Kole ke 'Omi ha Ngaahi Fakamatala

'Oku fie 'ilo 'a e *Liahoná* fekau'aki mo ho'omou ngaahi tukufakaholo faka-Kilisimasi:

- 'Oku fakamanatua fēfē 'e homou fāmilí 'a e fa'ahita'u ko 'ení?
- Ko e hā ha ngaahi tukufakaholo 'oku angama-heni 'aki 'i homou anga fakafonuá?
- Ko e hā ha ngaahi tukufakaholo kuo mou fa'u ke tohoaki'i ai koe pea mo homou fāmilí ke ofi ange ki he Fakamo'uí?
- Ko e hā ha ngaahi a'usia fakangalongata'a faka-Kilisimasi —tautaufefito ki ha me'a 'oku fekau'aki mo homou tukufakaholó—te ke lava ke fakamatala mai?

Kātaki 'o 'omi e ngaahi me'a 'okú ke manatu'í pea mo ho'o ngaahi fakakaukau ki he *Liahona* kimu'a he 'aho 1 'o Sune 2012, ki he liahona@ldschurch.org. ■

BibleVideos.LDS.org Ko ha Me'a'ofa ki Māmani

Lolotonga 'e Fakataha Lotu Faka-Kilisimasi 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí, ne fakamatala 'i ai 'e he kau taki 'o e Siasí 'a e Uepisaiti ki he Ngaahi Filimi Vitiō 'o e Mo'ui 'a Sisū Kalaisi 'i he Tohi Tapú, ko ha "me'a'ofa" ki māmani.

Ko e BibleVideos.lds.org ko ha tākaki'anga ia 'o ha ngaahi filimi vitiō nounou 'oku nau 'omi ha ngaahi 'ata mei he mo'ui 'a Kalaisí, 'o kamata mei hono tomu'a fakahā 'e he 'āngeló hono 'alo'i 'o Kalaisí 'o a'u ki he Toetu'u 'a e Fakamo'uí.

Na'e fanongonongo 'e Palesitani Henelí B. 'Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, 'a e uepisaiti ni lolotonga e fakataha lotú.

Na'á ne pehē, "E ngali fakanonoa kiate kimoutolu, 'o hangē ko e ngaahi folofola 'oku muimui pau ki ai 'a e ngaahi filimi nounou ni. Ka 'e hanga 'e ho'omou tuí pea mo e Laumālie Mā'oni'oni 'o fakahoko 'a e ngaahi ongo 'oku taau mo e ngaahi me'a ko 'eni kuó ne liliu 'a e māmani."

Ko e ngaahi 'ata mo e fakamatala ki he ngaahi filimi vitiō ne to'o ia mei ha ngaahi faitā na'e fai 'i he feitu'u fa'u'anga hele'uhila fo'ou 'a e Siasí ko e LDS Motion Picture Studio South Campus 'i Kōseni 'i 'Iutā, 'a ia ne kamata ai 'i 'Aokosi 'o e 2011 'a e ngāue ki he Fuakava Fo'ou.

'E 'omi 'e he ngāue ko 'ení ha fanga ki'i fo'i filimi vitiō 'o lahi ange he 100 fekau'aki mo e mo'ui 'a Kalaisí, 'a ia 'oku to'o fakahangatonu pē mei he Tohi Tapú 'i he liliu 'a e Tu'i ko Sēmisi [King James Version].

'Oku 'i ai ha nāunau faka-faingofua 'i ki hono mamata 'i 'o e uepisaiti ko 'ení pea 'oku ma'u ia 'i he Lea Faka-Pilitāniá (BibleVideos.lds.org), Faka-Sipeini (videosdelabiblia.org), mo e Faka-Potukalí (videosdabiblia.org). 'Oku ta'e-totongi foki hono faka'aonga'i 'o e polokalama ki he iPad, ko ha founga fo'ou ia ke te ongo'i ai 'a e ngaahi talanoa 'o e Tohi Tapú 'i he 'atā, ongó, pea mo ala ki ai. ■

'E 'alu pē 'o a'u ki ha ngaahi filimi vitiō nai 'e meimei 100 te nau faka-fōtunga atu 'a e ngaahi 'ata mei he mo'ui 'a Kalaisi 'i he Fuakava Fo'ou, 'e ma'u atu 'i he uepisaiti ki he Mo'ui 'a Sisū Kalaisi 'i he Tohi Tapú.

Ko hono ako'i 'e 'Eletā Kulisitofasoni mo 'Eletā Seniseni 'a e Kāingalotu 'i 'Asenitiná

I he 'aho Tokonaki, 12 'o Nōvema 2011, Ne lea ai 'a 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mo 'Eletā Sei E. Seniseni 'o e Kau Palesitenisī 'o e Kau Fitungofulú ki he to'u tupu, kakai lalahi kei talavou, kau taki lakanga fakataula'eiki, kau faifekau, pea mo e kāingalotu 'i Salata 'i 'Asenitina.

Na'e 'i ai foki mo 'Eletā Melevini B. 'Ānolo, Palesiteni 'o e 'Elia Fakatonga 'o 'Amelika Tongá; hono uaiifí, Tivona; pea mo 'Eletā Lūpeni Sipitale, ko e Fitungofulu Faka'ēlia. Na'e 'i ai foki mo e uaiifi 'o 'Eletā Kulisitofasoni, 'a Kefi, pea mo e uaiifi 'o 'Eletā Seniseni, ko Lona.

Ne meimei a'u ki ha to'utupu mo ha ngaahi mātu'a 'e toko 1,300 ne nau fakatefua 'i he faeasaiti 'o fakatou lea ai 'a 'Eletā Kulisitofasoni pea mo 'Eletā Seniseni. Ne 'i ai foki mo ha kāingalotu kehe 'e toko 10,000 ne nau mamata ki he fakamafolá mei he ngaahi senitā fakasiteiki kehekehe 'e 70 'i loto 'Asenitina.

Ne pehē 'e 'Eletā Seniseni, 'a ia ne hoko kimu'a ko ha Palesiteni Faka'ēlia he Fakatonga 'o 'Amelika Tongá, "Kapau he 'ikai ke mou toe manatu'i ha me'a te u lea 'aki, 'oku ou loto ke mou manatu'i pē ha kupu'i lea mei he palōfitá, Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, 'a ia 'oku ou fakamo'oni'i ko e palōfita mo'oni ia 'a e 'Otuá. Ko e kupu'i leá 'eni: "'Oku makatu'unga mei he ngaahi filí 'a e iku'angá."

Ne pehē 'e 'Eletā Seniseni, 'oku tau ma'u e tau'atāina ke filí—'a e

malava mo e faingamālie ke fai ha ngaahi filí, pea 'i he ngaahi filí ko iá 'oku tau filí ai hotau iku'angá.

Na'á ne fai ai ha talanoa ki hano kaungāme'a ne filí ia 'i ha pō 'e taha ke inu 'olokaholo pea faka'uli 'o tupu ai ha fakatu'utāmaki ne mate ai ha toko ua. Na'á ne fakafehoanaki leva ia mo e talanoa ki he'ene filí mo hono uaiifi ke toloi 'ena malí kae ngāue fakafaifekau 'i he'ene kei talavou.

Na'á ne pehē, "'I he'eku [foki mai] ne ma malí 'i he temipalé. Ne ma fai ha ngaahi fuakava, 'a ia 'okú ma fakafo'ou he uike kotoa pē he lolotonga 'o 'ema mo'uí. Ne ma fai ha filí 'o makatu'unga mei ai homa iku'angá."

Ne hoko leva 'a Sisitā Kulisitofasoni, 'o vahevahe 'ene fakamo'oni fekau'aki mo e ngaahi tāpuaki 'o e tauhi 'o e ngaahi fuakava, pea toki faka'osi leva 'e 'Eletā Kulisitofasoni 'a e fakatahá.

Na'e pehē 'e 'Eletā Kulisitofasoni, "Ko e me'a pē 'okú ke fie ma'u mo'oni ko e 'ofá pea mo e tuí. Ko e tuí te ne tokoni'i kitautolu 'i he'etau nofo malí, fāmili, ngāué, [pea moe] ngāue ma'u'anga mo'uí."

Na'á ne fakamamafa'i 'oku 'omi 'e he ngaahi fekaú 'a e fakahinohino ki he'etau mo'uí pea mo tokoni'i kitautolu ke tau ma'u 'a e me'a 'oku mahú'inga mo'oni.

Hili ia pea toki ná'ina'i leva ki he to'u tupú pea mo 'enu mātu'á ke nau fai ha tukupā ke muimui 'i he fale'i 'oku 'i he ki'i tohi tufa *Ki Hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupú*.

TĀĀ NE 'AI 'E JAMES DAIRYPIRE

Na'á ne pehē, "'E hanga 'e he me'á ni 'o fakaivia lahi mo'oni ho'o-mou fānaú, 'o a'u ai pē ki he'enu nofo toko tahá—he te nau 'ilo 'oku tauhi 'e he'enu mātu'á 'a e ngaahi tefito'i mo'oni tatau."

Na'e faka'osi 'e 'Eletā Kulisitofasoni 'aki ha'ane fakahā 'ene 'ofa ki he kāingalotu 'i 'Asenitiná, 'a ia ne ngāue fakafaifekau ai 'i he meimei ta'u 'e nima-ngofulu kuo hilí.

Lolotonga 'enu 'i Salata, ne fakataha ai 'a 'Eletā Kulisitofasoni mo 'Eletā Seniseni mo e kau faifekau he feitu'ú pea mo e kau tāutaha lalahi kei talavou, 'o fakahoko ange 'a e 'ofa 'a e Kau Takí.

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e ngāue 'a e Kau 'Aposetolo 'o Onopōnī, 'alu ki he Prophets and Apostles Speak Today 'i he LDS.org. ■

Ne fakatou lea 'a 'Eletā Kulisitofasoni pea mo 'Eletā Seniseni ki he kau faifekau mei he Misiona 'Asenitina Lesisenisíá he kongá kimu'a 'o Nōvema 2011.

Ko e Tempale Ketisaltenanikō Kuatemalá, ne fakatapui he ‘aho 11 ‘o Tisema 2011 ‘e Palesiteni Tieta F. ‘Ukitofa, ko e tempale ‘aki ia hono 136 ‘o e Siasí.

Fakatapui ne Fakahoko ki he Tempale Ketisaltenanikō Kuatemalá

Ne fakatapui ‘a e Tempale Ketisaltenanikō Kuatemalá ‘i he ‘aho Sāpate, 11 ‘o Tisema 2011, ‘i ha fakataha’anga ‘e tolu ‘o fakahoko ‘e Palesiteni Tieta F. ‘Ukitofa, ko e Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisī ‘Uluakí. Na’e fakamafola ‘a e ngaahi fakataha’anga fakatapuí ki he kāingalotu ‘o e Siasí ‘i he vāhenga fakatemipalé.

Ne pehē ‘e Palesiteni ‘Ukitofa ‘i he kātoanga faiva fakafonuá, “Ko ha tempale faká’ofó’ofa mo’oni ‘eni, ‘oku faiva ai ‘a e to’u tupú mei he ngaahi faī’angalotu he ‘ēliá, hiva, fakafaiva’i e hisitōlia fakalotofonuá mo e anga fakafonuá. ‘Oku malama hangē ha siuelí, pea ko ha siueli ia ki he ‘ēlia ko ‘eni ‘o e fonuá.”

Ko e Tempale Ketisaltenanikō Kuatemalá ko e tempale ‘aki ia hono 136 ‘o e Siasí he funga ‘o e māmaní pea ko e nima ‘aki ia ‘i ‘Amelika Lotoloto. ‘E tokoni e tempalé ki ha meimei Kāingalotu nai ‘e toko 60,000.

Fakatapui ‘e he Siasí ‘a e Kelekele ki he Tempale hono Fitu ‘i Palāsílá

‘I he ‘aho 15 ‘o Nōvema 2011, ne tokanga’i ai ‘e ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá e ouau tanupou ki he Tempale Fotalesa Palāsílá, ko e tempale ‘aki ia hono fitu ‘o e Siasí ‘i Palāsílá.

Na’e pehē ‘e ‘Eletā Petinā, “‘E hoko ‘a e tempalé ni ko ha ma’u-’anga ‘amanaki lelei, maama, mo ha tui ki he ‘Otuá kiate kinautolu ‘e ō mai ‘o ‘a’eva heni pea ‘i he feitu’ú ni. ‘E lelei ange ma’u pē mo kehe ‘a e koló ni ko’e’uhí ko e tempale ‘e langa hení.”

‘E langa ‘a e tempalé ‘i ‘Avenita Sanitosi Tumoni ‘i Fotalesa, Siala, Palāsila. Ne fakahā ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni hono langa ‘o e Tempale Fotalesa Palāsílá he lolotonga ‘o e konifelenisi lahi ‘o ‘Okatopa 2009. ■

Tohoakí’i mai ‘e he Koniseti ‘i Pueto Likó ha Lauiafe

‘I he ‘aho 18 ‘o Tisema 2011, ne kau fakataha ai e kāingalotu ‘o ha siteiki ‘e nima ‘i Pueto Liko ‘i ha koniseti faka-Kilisimasí ne fai ‘i Paseo ti lasi ‘Atesi ‘i he kolo ko Kakuasí. Ne kau ha kāingalotu ‘e meimei toko 85 ‘o e Siasí he faivá, pea ne ‘i ai ha meimei toko 2,500 ‘o e koló.

Senitā Fo’ou ma’á e Kakai Lalahi Kei Talavou, ko e Tolu ‘aki ia ‘i ‘Afilika

‘I he ‘aho 4 ‘o Nōvema 2011, ne fakahoko ai ‘e he kakai lalahi kei talavou ‘o e Siteiki Soueto ‘Afiliká ‘enau fuofua ‘ekitiviti ‘i he fale fo’ou ‘a ia ‘e faka’aonga’i tāfataha pē ko ha senitā ma’á e kakai lalahi kei talavou.

‘Oku laka hake ‘i ha ngaahi senitā ‘e 140 ‘oku tu’u ‘i ‘Iulope, pea mo ha ni’ihi ‘i he ‘lunaiteti Siteití. Ko e senitā ‘i Soueto, ko e tolu ‘aki ia ‘i ‘Afilika; ko e ongo senitā ko ‘eé ‘oku tu’u ia ‘i he Lepāpulika Fakatemokālatai ‘o Kongokoó pea mo Simipāpuē.

Fakatupu ‘e he Founa Fo’ou ha Ngaahi Fehu’i

Ne hoko ha fo’i takainga pepa ko ha kamata-’anga ia ‘o e ‘ekitiviti fakafaifekau ko e “Ngaahi Fehu’i ki he ‘Otuá” ‘i Nisinī Novakoloti, ‘i Lūsia he ‘aho 9 ‘Okatopa 2011.

‘I ha ngaahi houa sí’i, ne laka hake ‘i ha kakai ‘e toko 150 ne nau tu’u ‘i ha tēpile ‘e ua he hala femo’uekiná, ‘o to’o ha peni ‘utu, pea hiki ‘enau ngaahi fehu’i. Ko hono fakakātoá, ne hiki ha fehu’i ‘e 84 he fo’i takainga pepá. Ne fakahaa’i ‘e ha kakai toko lahi ha holi ke ma’u ha tali mei he kau faifekau na’e ‘i aí.

Ke ‘ilo lahi ange ki he me’á ni pea mo ha toe ngaahi fakamatala, kātaki ‘o ‘a’ahi ki he news.lds.org. ■

TOHI KI HE 'ĒTITĀ

Ko ha Kāpasa Mahu'inga

Ko e *Liahoná* ko 'eku maama kamo ia 'i he mo'ui ní. 'I he'eku ma'u iá, he 'ikai teu teitei hē. 'Oku ou tui 'e lava 'a e taha kotoa pē 'okú ne lau 'a e ngaahi makasini 'a e Siasí 'o ma'u 'a e me'a tonu ko ia 'okú ne fie ma'ú. Ko e palesiteni au 'o e Palaimelí, pea 'oku ou fakatokanga'i 'oku manako 'a e fānaú ke fanongo ki he ngaahi talanoa fekau'aki mo e fānau tatau mo kinautolu 'i he makasini. 'Oku hoko 'a e *Liahoná* ko ha kāpasa mātu'aki mahu'inga 'i he'etau mo'ui; 'okú ne tokoni'i kinautolu ke tau hao mei he ngaahi tauhele 'a Sētané.

lanina 'Ivanivina Tavitenikō, 'Iūkuleini

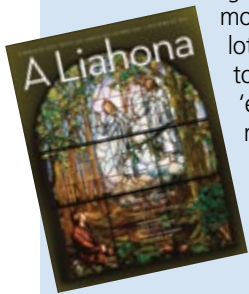
'Omi 'e he Ngaahi A'usía 'a e Fakafiemālié

Kuo tokoni'i lahi au 'e he *Liahoná* 'i he'ene ngaahi pōpoaki mo e ngaahi fakamatalá. 'I he mo'ui ta'e-manonga 'oku mau 'i ai, 'oku ou fa'a mālōlō 'i he lolotonga 'o e 'ahó 'o lau ha fakamatala mei he makasini 'oku fakamatala'i ai ha ngaahi a'usía 'i he mo'ui 'a ha kāingalotu kehe. 'Oku tokoni'i ma'u pē au 'e he ngaahi fakamatala ko 'eni ke u ma'u ha nonga fakalaumālie pea fakafo'ou 'eku holi ke foki ki he 'ao 'o e

'Otuá mo Sisū Kalaisí, pea mo hoku fāmilí.

Siaosi Kālosi, Palāsila

Kātaki 'o 'omi ho'o fakamatalá pe ngaahi fokotu 'u ki he liahona@ldschurch.org. 'E lava ke fakanou-nou 'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino. ■

NGAAHI FAKAKAUKAU MA'Á E EFIAFI FAKAFĀMILI 'I 'APÍ

'Oku 'i he pulusinga ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi 'ekititití 'e lava ke faka'aonga 'i ki he efiafi fakafāmilí 'i 'apí. Ko ha sīpinga 'eni 'e ua.

“Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o e Seminelí,” peesi 20: Tomu'a vaka'i 'a e fakamatalá kimu'a pea fili 'a e founga lelei taha ke fakafekau'aki ai e pōpoaki ki ho fāmilí. Kapau 'oku 'i ai ha'o fānau to'u tupu 'i he seminelí, kamata 'aki ha'o fehu'i ange pe ko e hā 'oku mahu'inga ai 'a e seminelí kiate kinautolú. Pea toki lau leva 'a e konga 'oku ui ko e “Ma'u 'o e Ngaahi Tāpuaki Ne Tala'ofá.” Fakalotolahi'i 'a e fānau ke iiki angé ke nau teuteu ke kau 'i he seminelí 'o ka nau ka ta'u motu'a fe'unga. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'amou fānau 'i he ta'u seminelí, te mou ala lau 'a e fakamatalá pea mo u alea'i hono mahu'inga 'o e seminelí ki he to'u tupu 'o e 'aho ní.

“'Oku 'ilo 'e he Tokotaha Kotoa 'a Peleki,” peesi 42: 'E lava ke mou hiva'i 'a e “Faitotonu” (*Ngaahi Himi*, fika 145) 'o fua hiva 'aki ia. Lau pe fakamatala'i kongokonga lalahi 'a e talanoa fekau'aki mo Peleki. Kole ki he kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau fakamatala ha me'a ne nau a'usía 'o pau ai ke nau fai ha fili faingata'a 'i ha ngaahi me'a pea ko e hā ha ngaahi ola pe nunu'a ne hoko 'i he fili ne nau fai. Faka'osi 'aki hano lau e lea 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní. ■

Mahinongofua, Nonga, mo Fakangalongata'a

Ko ha efiafi fakafāmilí fakangalongata ia mo 'ema ongo k'i'i tamaiki fefine kei ikí, ko 'Eniselika, ta'u 6, mo Petanī, ta'u 4. Ne u tō tangutu pē mo hoku husepānití 'i homa seá, ongosia mo 'ikai ke ma 'ilo pe te ma kamata he hā. Ko ia, ne kamata leva 'e he'ema ongo k'i'i tamaiki fefiné 'o vilohi e ve'eteka 'o e vahe ngāue ki he efiafi fakafāmilí, pea vahe takitaha mai 'ema me'a ke faí. Ko e fatongia hoku husepānití ke tataki, hiva ko Petanī, ko au 'a e ngaahi 'ekititití, pea ko 'Eniselika 'e fai lēsoní.

Ne fili 'e Petanī 'a e “'Oku ou Fie Sio he Temipalé” (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 99), pea mau hiva fakataha leva. Fai 'e he Tangata'eiki 'a e fua lotú. Pea to'o leva 'e 'Eniselika 'a e *Liahona* fakamuimui tahá 'o fili 'a e fakamatala he konga ma'á e fānaú. 'Oku kamata ako laukonga 'i he akó, ko ia, na'á ne lau mai leva ia kiate kinautolu. Na'a mau ongo'i 'a e nongá 'i homau 'apí. Na'e fakamo'oni'i 'e he Laumālié ko e me'a na'á ne lau 'oku mo'oni.

Ne mau va'inga fakataha 'i ha fanga k'i'i va'inga, pea u fai leva 'a e lotu tukú. Lolotonga 'eku lotú, na'e 'ikai ke u mata'ofi 'eku fakafeta'i ki he'etau Tamai Hēvaní koe'uhí ko Hono Laumālié pea mo e 'ofá kae 'uma'ā hono tāpuaki'i homau 'apí 'aki e ongo k'i'i laumālié ni. Na'á ku 'ilo mo hoku husepānití ko homa fatongiá ke tokanga'i kinaua pea mo ako'i ange 'a e ongoongolelei. Ko hono fakahoko 'o e efiafi fakafāmilí ko e konga ia 'o e fatongia toputapu ko 'eni. ■

Silivia Pousini, Li'ionioni

Fai 'e Pīsope
Richard C. Edgley

Tokoni 'Uluaki 'i he
Kau Pīsopeliki Pulé

KO E 'AMANAKI LELEI 'I HE FAKALELEÍ

Kuó u fetaulaki mo ha kakai kuo mole kotoa 'enua 'amanakí. 'Oku nau ongo'i na'e 'ikai taumu'a e fakatomalá ia ma'anautolu pea he 'ikai pē lava ke fakamolemole'i kinautolu. 'Oku 'ikai ke mahino ki he fa'ahinga ko 'ení 'a e ivi fakama'a 'o e Fakaleleí. Pea kapau 'oku mahino pē kiate kinautolu, ka 'oku te'eki hoko ko hanau kongá 'a e 'uhinga 'o e faingata'a'ia 'a Sīsū Kalaisi 'i Ketisemaní pea mo e kolosí. Ka 'i ai ha taha 'iate kinautolu 'oku te'eki ai ke tui ki he mālohi hono fakahaohaoa 'i 'etau mo-'uí 'okú ne hanga 'e ia 'o faka'ikai'i e fu'u mahu'inga, mālohi, mo e lahi 'o 'Ene mamahi ma'atautolú.

'I he ngaahi ta'u si'i kuo hilí, na'e vahe ai au ke u 'alu ki ha konifelenisi fakasiteiki pea ke u fai hano 'initaviu 'o ha tangata ta'u 21 ke fakapapau'i pe 'oku fe'unga mo taau ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau. 'I he taimi ní 'oku 'ikai ke toe fa'a 'initaviu 'e he kau Taki Mā'olungá ia 'a e ni'ihí 'oku teu ke ngāue fakafaifekau. Na'e kehe 'eni ia. Lolotonga 'eku lau e ngaahi fakamatala ki hono puipuitu'á mo e 'uhinga te u fai ai e 'initaviu, na'á ku fu'u ongo'i ha loto 'ofa mo'oni kiate ia. Kuo fakahoko 'e he tamasi'i ni ha ngaahi maumau fono mamafa. Na'á ku fifili pe ko e hā na'e fie ma'u ai au ke u 'a'ahi ki ha taha pehē, koe'uhí he na'e 'osi mahino lelei pē he 'ikai ke u tali ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau.

Hili e fakataha 'o e konifelenisi he efiafi Tokonakí, ne u 'alu leva ki he 'ōfisi 'o e palesiteni fakasiteiki ke fai e 'initaviu. Lolotonga 'eku talitalí, ne hū mai ha talavou matātangata pea toe fotu faka'ofa'ofa. Na'á ku 'ilo'i 'okú ne fie talanoa mai kiate au pea na'á ku fakakaukau pe 'e anga fēfē ha'aku talaange 'oku ou lolotonga tali ke talanoa mo ha talavou 'oku

*Kuo pau ke
'oua na'a
fakatefito 'a e
'amanaki lelei
'i he 'ilo pē mo
e fakamo'oni
ka kuo pau ke
'ai e Fakaleleí
ke mo'oni 'i
he 'etau mo'ui
fakatāutahá.*

fu'u faingata'a'ia. Ka na'á ne fakafe'iloaki mai ia. Ko e talavou ia na'á ku tatali ki aí.

'I he lōngonoa 'o e 'ōfisi, na'á ku 'eke ange ha fo'i fehu'i pē 'e taha: "Ko e hā 'oku ou 'initaviu ai koé?"

Na'á ne fakamatala'i leva hono kuohili. 'I he 'osi 'ene fakamatalá na'e kamata leva ke ne fakamatala'i e ngaahi sitepu mo e faingata'a'ia fakatāutaha kuó ne fouá. Na'á ne fakamatala kau ki he Fakaleleí—'a e mālohi ta'efakangatangata 'o e Fakaleleí. Na'e fai 'ene fakamo'oni pea fakahaa'i 'ene 'ofa ki he Fakamo'ui. Peá ne toki pehē mai, "'Oku ou tui 'oku mālohi fe'unga pē 'a e mamahi'ia fakatāutaha 'a e Fakamo'ui 'i Ketisemaní mo hono tutuki Ia 'i he kolosí ke fakahaofi ha tangata hangē ko aú."

Ne ongo kiate au 'ene anga fakatōkialó pea mo e ue'i 'a e Laumālié peá u pehē ange, "Te u fakaongoongolele'i koe ke ke hoko ko ha fakafofonga 'o Sīsū Kalaisi." Peá u toe pehē ange, "Te u kole atu ha me'a pē 'e taha. 'Oku ou loto ke ke hoko ko e faifekau lelei taha 'i he Siasí fakakātoa. Ko ia pē."

Hili mei ai ha māhina 'e tolu pe fā, ne u lea mo Sisitā 'Etilisí 'i ha senitā ako'anga fakafaifekau. 'I he 'osi 'a e fakataha lotú, ne u pōtalanoa mo ha kau faifekau mo 'eku fakatokanga'i atu ha talavou 'oku ou mata 'ilo'i.

Na'á ne pehē mai, "'Okú ke kei manatu'i au?"

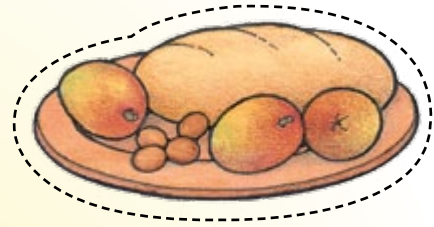
Ne u ki'i ongo'i mā 'o u tali ange, "Kātaki pē. 'Oku ou 'ilo'i pē 'oku totonu ke u kei manatu'i ka kuo ngalo 'iate au."

Peá ne pehē mai, "Tuku ke u talaatu ko hai au. Ko e faifekau lelei taha au 'i he senitā ako'anga fakafaifekau." Pea na'á ku tui ki ai.

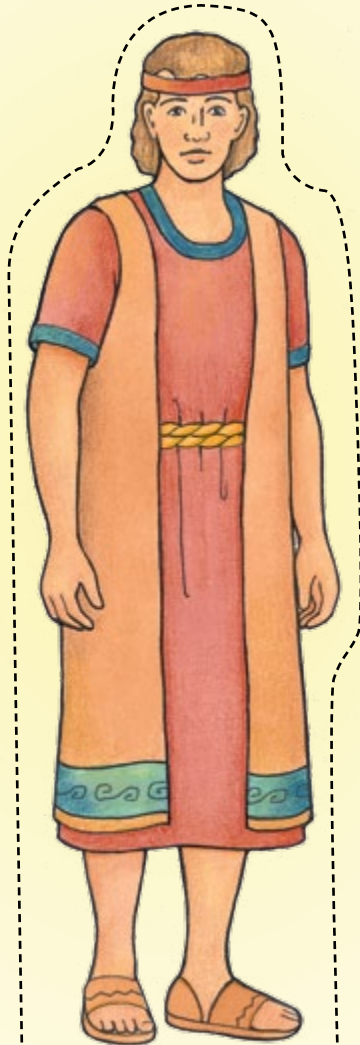
Na'e 'ikai ngata pē hono fakatefito e 'amanaki 'a e talavou ni 'i he 'ilo mo e fakamo'oni 'o e Fakaleleí ka na'e toe fakatefito ia 'i he'ene 'ilo'i fakatāutaha e me'afaoaki 'o e Fakaleleí. Na'e mahino lelei kiate ia na'e fakahoko fakatāutaha 'a e Fakaleleí ma'ana! Na'á ne 'ilo e mālohi 'o e Fakaleleí pea mo e 'amanaki lelei 'oku ma'u mei aí 'i he taimi 'oku hangē ka mole pe 'ikai ke toe 'i ai ha 'amanakí. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga fakalaumālie'i he 'Univēsitī Pilihihami 'Iongí 'i he 'aho 4 'o Nōvema, 2008. Ke ma'u kakato e leá 'i he lea faka-Pilitāniá, hū ki he speeches.byu.edu.

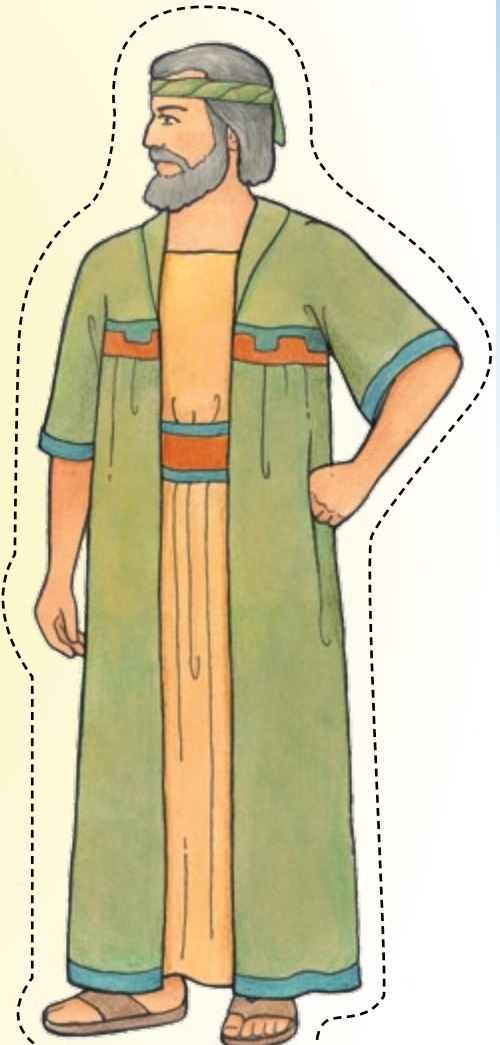
I he ngaahi tatau lahi 'o e *Liahona* he ta'u ní 'e 'i ai ha ngaahi seti fakatātā fakafolofola mei he Tohi 'a Molomonā. Ke 'ai kinautolu ke fefeka pea faingofua hono ngāue 'akí, kosi kinautolu pea kuluu'i pe tepi'i ki ha pepa fefeka, fanga ki'i tangai pepa iiki, pe ngaahi va'akau. Tauhi e fo'i seti takitaha 'i ha sila pe tangai, fakataha mo e fo'i tapafā te ne talaatu e feitu'u ke ma'u ai e talanoa fakafolofola 'oku fekau'aki mo e fakatātaá.

'Alamā

'Amuleki

Sisolome

Ko e Ngāue Fakafaifekau 'a 'Alamā mo 'Amuleki ki 'Amonaihá

'Alamā 8:-14

Ne tohi 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē, "I he momeniti 'o 'etau ongo'i vaivaí 'e malava ke tau kaila, 'Oku 'ikai mahino ia ki ha taha. 'Oku 'ikai 'ilo'i ia 'e ha taha. Mahalo 'oku 'ikai lava ke 'ilo'i ia 'e ha taha 'o e fa'ahinga 'o e tangatá. Ka 'oku 'afio'i pea mahino lelei ia ki he 'Alo 'o e 'Otuá, he na'á Ne ongo'i mo fua 'etau kavengá kimu'a pea tau a'usia iá. Pea koe'uhí he kuó Ne 'osi fai e totongi taupotu tahá mo fua 'a e kavengá, 'okú Ne 'afio'i lelei kitautolu pea 'oku mafao mai Hono to'ukupu 'alo'ofá kiate kitautolu 'i he ngaahi tapa kehekehe 'etau mo'uí. Te Ne lava ke ala mai, ongo'i, tokoni'i—pea fakatovave mai kiate kitautolu—'o fakamālohia kitautolu." Vakai, "Ko e Fakaleléi pea mo e Fononga Fakamatelié," peesi 12.